

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

A GYŐR-SOPRON MEGYEI LAPKIADÓ VÁLLALAT

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KAROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS, HARACSI LAJOS, HILLER ISTVÁN, HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, PINTÉR FERENC, PRÖHLE JENŐ, RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBÓ JÁNOS, ZARAI KÁROLY

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Fekete Ferenc: Sopron textiliparának fejlesztési lehetőségei

Fekete Ferenc: Sopron textiliparának fejlesztési lehetőségei

Több évtizedes kérdés Sopron város fejlesztési irányának meghatározása. A város több szempontból érdekes adottsága a kérdést több irányúvá szélesíti.

A város földrajzi helyzete, természeti adottságai, a várost körülvevő hegyvidék turisztikai lehetőségei *idegenforgalmi* szempontból meghatározzák a fejlődés egyik irányát.

Másik irányként a soproni *ipar* fejlesztése ígérne megnyugtató perspektívát. Nyugat-Dunántúl ipari objektumokban nem nagy bővelkedése megfelelő biztosítéka annak, hogy ez az irány követendő. Az iparfejlesztés gondolata mellett szólnak azok a tényezők, melyek mint adottságok komoly kihatásúak.

1. A város földrajzi helyzete

Sopron az ország legnyugatibb városa, így a szomszédos Ausztria felől érkező import-anyagok feldolgozása és félkész termékként való továbbszállítása gazdaságos. A városnak nyugat és észak felé nincs termőhatára, és csak kelet-délkelet felől kapcsolódik az ország testéhez. Ez a helyzet a soproni járás munkaalkalmainak korlátozott voltát is rögzíti. Az egyes településeken lakók foglalkoztatása, a mezőgazdaságon kívül, csak nagyobb közigazgatási góccokon (járási székhely) belül oldható meg.

2. A város népessége és a munkaerő alapja

A város jelenlegi iparában a könnyűipar dominál. Az igen nagyszámú női munkaerő-foglalkoztatás lehetővé teszi, hogy fejlesztés után is megfelelő munkaerőtömeg álljon rendelkezésre. A város iparfejlesztésének kérdését csak összefüggéseiben vizsgálhatjuk úgy, hogy figyelembe vesszük a város jelenlegi foglalkoztatási helyzetét. A város termő környékének igen korlátozott kis területe a mezőgazdaság átfedését kizárja, így a kérdés tisztázásánál ezt a területet figyelmen kívül lehet hagyni. Számolni kell a fejlesztés meghatározásánál olyan tényezőkkel, melyek részben a jelenlegi helyzetből adódnak, illetve a fejlesztés folyamán felmerülnek.

98 Néhány adat a város jelenlegi foglalkoztatási helyzetéről:

Ipari összesítő

	Termelési érték 1000 Ft-ban		Össz. létszám		Export érték 1000 Ft-ban		Beruházás 1000 Ft-ban
	1965	1970	1965	1970	1965	1970	1965–197
Könnyűipar	1 063 770.–	1 490 894.–	6486	8239	389 400	474 000	175 666.
Gépipar	227 578.–	390 000.–	2017	2908	27100	41 500	380 000.
Élelmiszeripar	223 284 –	257 474.–	741	801	20	–	52 200.
Építőipar	188 359.–	340 000.–	1051	1237	–	–	47 037.
Gyáripár összesen	1 702 991.–	2 478 368.–	10295	13185	416 520	515 500	654 903.
Szövetkezetek	96 433	115300	1046	945	7100	11700	16 100.
Kereskedelem	451 280	561 634	952	1111	–	–	94 700.
Közlekedés (Vasút és AKÖV nélkül)	25500	32360	1135	997	–	–	14 600.
Egyéb (Helyiipar)	100 881	158 143	876	1479	1200	7700	92 558.
Gyáripáron kívüli össz.:	674 094	867 437	4009	4532	8300	19400	217 985
Összesen:	2 377 085.–	3 345 805.–	14304	17717	424 820.–	534 900.–	872 861.

Termelési érték 1965 = 2 377 millió Ft.

Ebből: Gyáripar: 72,–%

Könnyűipar	44,7%
Gépipar	9,8 %
Élelmiszeripar	9,5%
Építőipar	8,0–%
	<hr/>
	72,–%

Gyáriparon kívüli: 28,-%

Létszám: 1965 = 14 304 fő.

Ebből: Gyáripar: 72,5%

Könnyűipar	45,6%
Gépipar	14,2%
Élelmiszeripar	5,2%
Építőipar	7,5%
	<hr/>
	72,5%

99 Gyáriparon kívüli: 27,5%

Beruházás: 1965–1970: 873 millió Ft.

Gyáripar: 75,-%

Könnyűipar	20,-%
Gépipar	43,6 %
Élelmiszeripar	6,-%
Építőipar	5,4 %
	<hr/>
	75,-%

Gyáriparon kívüli: 25,-%

Termelési érték 1970: 3346 millió Ft (tervezett)

Gyáripar: 74,-%

Könnyűipar	44,7 %
Gépipar	11,7 %
Élelmiszeripar	7,6 %
Építőipar	10,-%
	<hr/>
	74,-%

Gyáriparon kívüli: 26,- %

Létszám 1970: 17 717 fő (tervezett)

Gyáripar: 74,6 %

Könnyűipar	46,6%
Gépipar	16,3%
Élelmiszeripar	4,5%

Építőipar	7,2%
	<hr/> 74,6%

Gyáriparon kívüli: 25,4 %

Az összesítő adataiból kitűnik, hogy a városban dolgozók száma 14304 fő. (Mezőgazdasági, vasúti, postai dolgozók nélkül.)

Ebből:

Gyáripár 10 295 fő

Gyáriparon kívüli dolgozók 4 009 fő (Vasúti és AKÖV-dolgozók nélkül)

A dolgozókból 10 145 fő soproni lakos, míg 4 159 fő a környező településekről jár be dolgozni (ingázó dolgozók).

Az ingázó dolgozók megoszlása:

A GySEV vonalain	2 012 fő
A MÁV vonalain	447 fő
Az AKÖV vonalam	1 700 fő
	<hr/> 4 159 fő

A város lélekszámához viszonyítva (44 500 fő) 9,4% az ingázó dolgozók száma, melynek nagyságrendje a természetes népszaporodást figyelembe véve továbbra is megmarad – esetleg még növekszik –, ami a közlekedési eszközök további terhelését hozza magával. Figyelmeztető ez a közlekedés korszerűsítése, a járatsűrítés szempontjából.

100Fenti megoszlás utal arra is, hogy Sopron iparának fejlesztése nemcsak a város lélekszámának növekedése arányában, hanem bizonyos fokig járásának, ill. a távolabbi földrajzi területek népesség-növekedésének arányában is igényli a munkalehetőségek számának bővítését.

Tekintettel arra, hogy a soproni üzemek berendezései egy-két kivételtől eltekintve nem korszerűek, ezért a fejlesztésben elsősorban a munkaigényességnek és nem a volumen növelésnek kell kifejezésre jutnia. Szükség van az üzemek termelőberendezéseinek számszerű növelésére, ezt az önköltség-javítás szempontjai is megkívánják, azonban ennek határt szab üzemeknél a *területhiány!*

Egyéb iparágak fejlesztése

Vasipar

Öntöde:	Teljes rekonstrukció
Elzett Zárgyár:	Géppark csere
Fémlemezipari Művek:	Tűgyár = Evőeszköz és ollók gyártására történő átállás

Élelmiszeripar

Húsipari Vállalat:	Nincs fejlesztés tervezve
Söripari Vállalat:	Korszerű új gyár, további fejlesztés nem várható
Sütőipari Vállalat:	Új gyár építése 1967– 1969-ig
Tejüzem:	Modern felszerelés – a vajgyártás megszűnik – tejszalackozás lesz

Közlekedés

Autóalkatrészgyár:	Új gyár épül 40 millió forinttal
Posta:	Helyi hálózat bővítése 4,9 millió Ft Új távbeszélő központ 9,6 millió Ft

Kereskedelem

Szálloda és Vendéglátó V.	Hálózat-fejlesztés (Bisztrók, éttermek, cukrászdák)
FŰSZÉRT:	Jelenlegi létesítmények optimális kihasználása
TŰZÉP:	Új TŰZÉP-telep létesítése
Élelmiszer Kisker.:	Üzlethálózat bővítés a szűk-kapacitású területeken
Iparcikk Kisker.:	Pavilonok (ajándék), ill. boltok létesítése

Építésügy

É. M. Épületasztalos és Faipari Gyár:	Építési és gépi beruházásokat valósít meg kb. 28 millió Ft értékben
É. M. Északdunántúli Téglá és Cserépipari V.:	Fejlesztésre nem kerül sor 1970 után új gyáráépítés szerepel
Bánya- és Építőanyagipari Vállalat:	Műanyag üzem fejlesztése. Budapestről kitelepített acélszemcse-üzem telepítése
Tanácsi Építőipari V.:	Üzembővítési rekonstrukciós terv kb. 10 millió Ft

101 Az iparfejlesztésnél az emberi komponens két szempontját is figyelembe kell venni.

1. Olyan iparágat kell fejleszteni, melynek mélyebb gyökerű munkakultúrája régebbi keletű, mert ebben az esetben már bizonyos szakmai tapasztalatok segítik a gyorsabb megvalósítást.
2. Nagyobb általános műveltséget igénylő új iparágat, mely elsősorban munkaigényes, mert a középiskolákból kikerült érettségizett fiatalok a tapasztalatok szerint ilyen munkahelyekre szívesebben mennek. Elkerülhető ezzel a városon belül fellépő munkaerő vándorlás.

A városon belül az egyes iparágakban foglalkoztatott dolgozók statisztikai összehasonlításából megállapítható, hogy a legnagyobb létszámot a textiliparban dolgozók teszik ki. Ez az arány előreláthatóan nem változik meg a III. 5-éves terv végére sem.

E tanulmány célja Sopron Város textilipara fejlődési lehetőségeinek vizsgálata, ezért az egyes textilipari objektumok részletesebb elemzése szükséges a kérdés megvilágításához. Szükséges volt viszont az egyéb iparágak létszámkérdéseit figyelembe venni, mert a különböző arányok összehangolása nélkül az egyensúly nem teremthető meg.

A textilipari üzemek helyzetének vizsgálata és fejlesztési lehetőségei

Lakástextil Vállalat Soproni Gyára (Sotex)

Az összevont vállalatokhoz tartozik szombathelyi székhellyel.

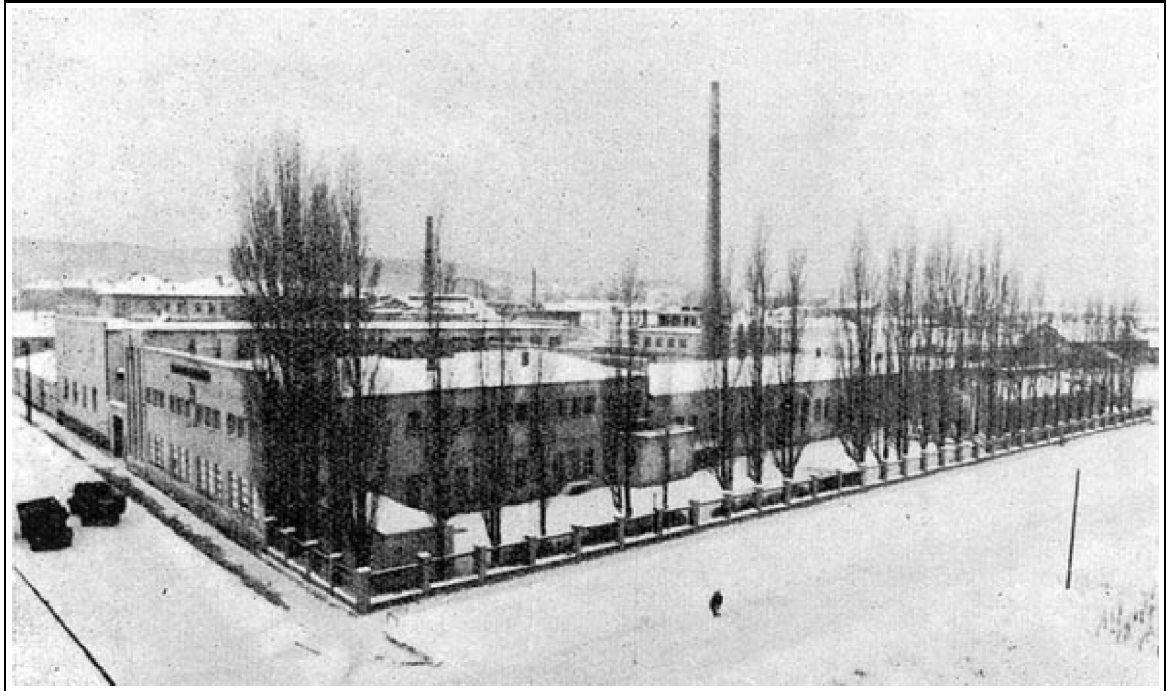
A gyár jelenlegi profilja: takaró, műszaki szövet, bútorszövet és szőnyeggyártás. A berendezés nagy többsége elavult, csak szövő-előkészítő gépei korszerűek. Üzembehelyeztek a közelmúltban több nagyteljesítményű kártológépet, modern kettősszőnyeg-gépeket. Az üzem épületei elhasználódtak, egy részük életveszélyes. Szociális létesítményei nem kielégítőek. Szűk keresztmetszet mutatkozik a fonodai és cérnázó munkafázisoknál.

Fontos feladat a géppark egységesítése, a jacquardosítása, a géppark modernizálása. Gyártmányfejlesztési vonalon a szintetikus szálanyagok egyre nagyobb mértékű felhasználására kell törekednie. A jövőben kialakítandó profil teljes egészében lakástextília. A fejlesztésben nagy lépést jelent a tűzött szőnyeggyártás megindítása, mely a jelenlegi technológiával gyártott buchle- és vágott szőnyeg termelést több mint kétszeresére emeli. A tervezett fejlesztés komoly termelés-felfutást jelent, mellyel nem áll arányban a dolgozólétszám növekedése.

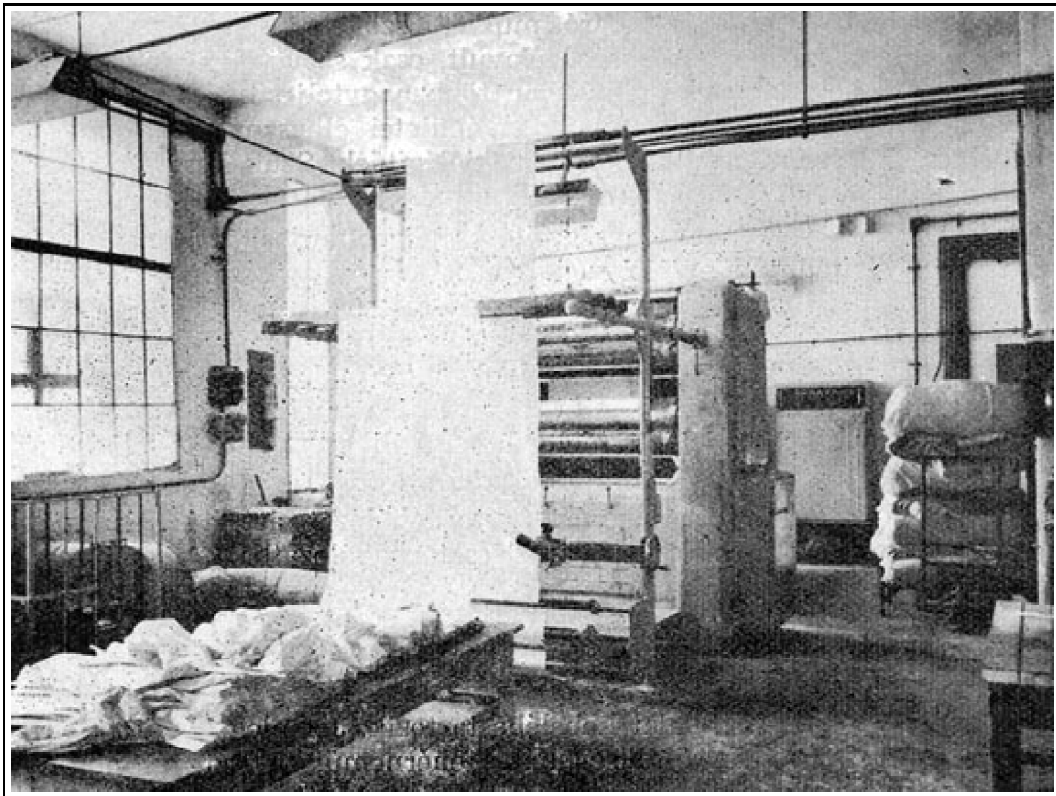
A gyár fejlesztése során a gyári csatornahálózat átépítése is szükséges lenne, melyet csatlakoztatni kell a városi csatornahálózatba.

Soproni Pamutipar

A Pamutnyomóipari Vállalat kebelébe tartozik. Jelenleg készített termékei nyomóalapanyagok: női felső-, alsóruhák, fehérnemű, batiszt- és puplin-féleségek. Az elmúlt évek során a gyár profiljában jelentős változás állt be, mert a korábbi közepes finomságú vászonféleségek helyett a finomabb divatcikk, műszálas, szintetikus, nyüstösárú termelését is felvette gyártandó cikkei közé. 103A telep sokszintű különböző épületei egyelőre nem teszik lehetővé a zárt szortimentű egységes gyártástechnológia kialakítását.

102A Soproni Pamutipar

Nyírógép (a soproni gépgyár terméke) a Soproni Pamutiparban

Horizontális szövöde. Alapanyagát az ország különböző fonodáitól (Miskolc, Szeged, Kaposvár, Budapest) szerzi be. Erősen kötött helyzete csak úgy javítható, ha a fejlesztés során egy évi mennyiségét termelő (kb. 3 200,- to) fonodát telepítenének a jelenlegi üzem mellé. Ezzel a telepítéssel fél vertikummá alakulna, lényegesen gazdaságosabb termelés jönne létre, gyorsabb profilváltoztatási lehetőséggel.

A fejlesztésnek magával kell hoznia a kiegészítő üzemrészek, valamint a szociális létesítmények bővítését is.

Soproni Ruhagyár. Szabászat

Ruhagyár

A város egyetlen önálló textiles üzeme. A jelenleg zsúfolt, nem megfelelő alapterületű és légköbméterű munkatermekben folyó termelő munka további szervezési, belső átcsoportosítási lehetőséget nem biztosít.

Az egyes munkafázisok szükség-elhelyezése (vasaló, MEO stb.) nem nagyüzemszerű és gátolja a további racionális munkaszervezést. A gyár rakterülete jelenleg nem elegendő, s ez különösen az ilyen darabárut előállító üzemben tarthatatlan. A szortimentek összevágása a szállítás üteme miatt zavarja az áttekintést.

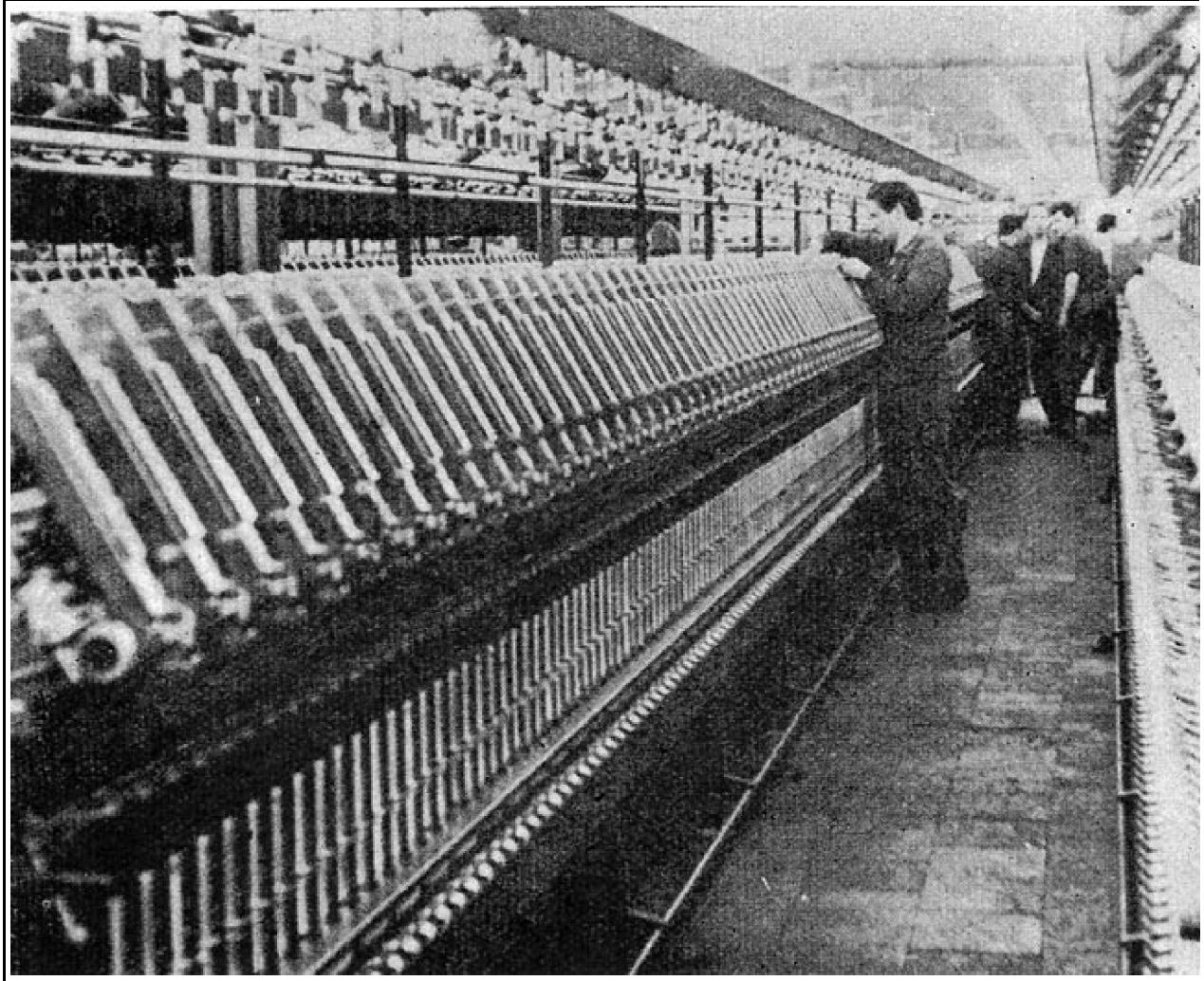
Az üzem jelenlegi profilja: női-, leánykaruha, női blúzok. Az épület jellegével ellentétesen gépparkja modern. Az egyre égetőbb helyigény kielégítése a mostani beruházás során megoldódik.

A távlati fejlesztésben egy kétszintes toldalék-épület szerepel, mely megoldja az előkészítő részleg és befejező részek korszerűsítését. A második lépcsőben varrodai termék létesítése szerepel, ez lazítja a jelenlegi zsúfoltságot, egyben új termelő berendezések beállításának lehetőségét teremti meg.

A fejlesztés utáni termelés értéke mintegy 100%-kal nő. Kielégíthető a második lépcső befejezte után a megfelelő belső anyagmozgatás is. A fejlesztés után várható létszám kb. 993 fő.

Richards Finomposztó Soproni Gyáregysége

A gyár jelenlegi profilja tiszta és kevert gyapjú- és fésűs-fonalak előállítására. Horizontális fonoda. A most befejezett rekonstrukcióval régi gépeinek egy részét modern nagyteljesítményű gyűrűs fonógépekre cserélték ki.

Richards Fésűsfonó. Olasz automata gépsor beállítása

A munkakörülmények további javítására a festőde helyiségében ködtelenítő és szellőző berendezést szereltek fel.

Távlati fejlesztése termelő berendezésben 1512 db orsó szaporulatot tenne lehetővé a hozzá tartozó előfonó berendezéssel együtt. Ezzel egyidejűleg a még meglévő régi fonógépei is kiselejtezhetőek. Termelés-többlete

550,- to fésűsfonal lenne, melynek értéke 97,- millió Ft. Létszámnövekedése a fejlesztéssel 112 fő.

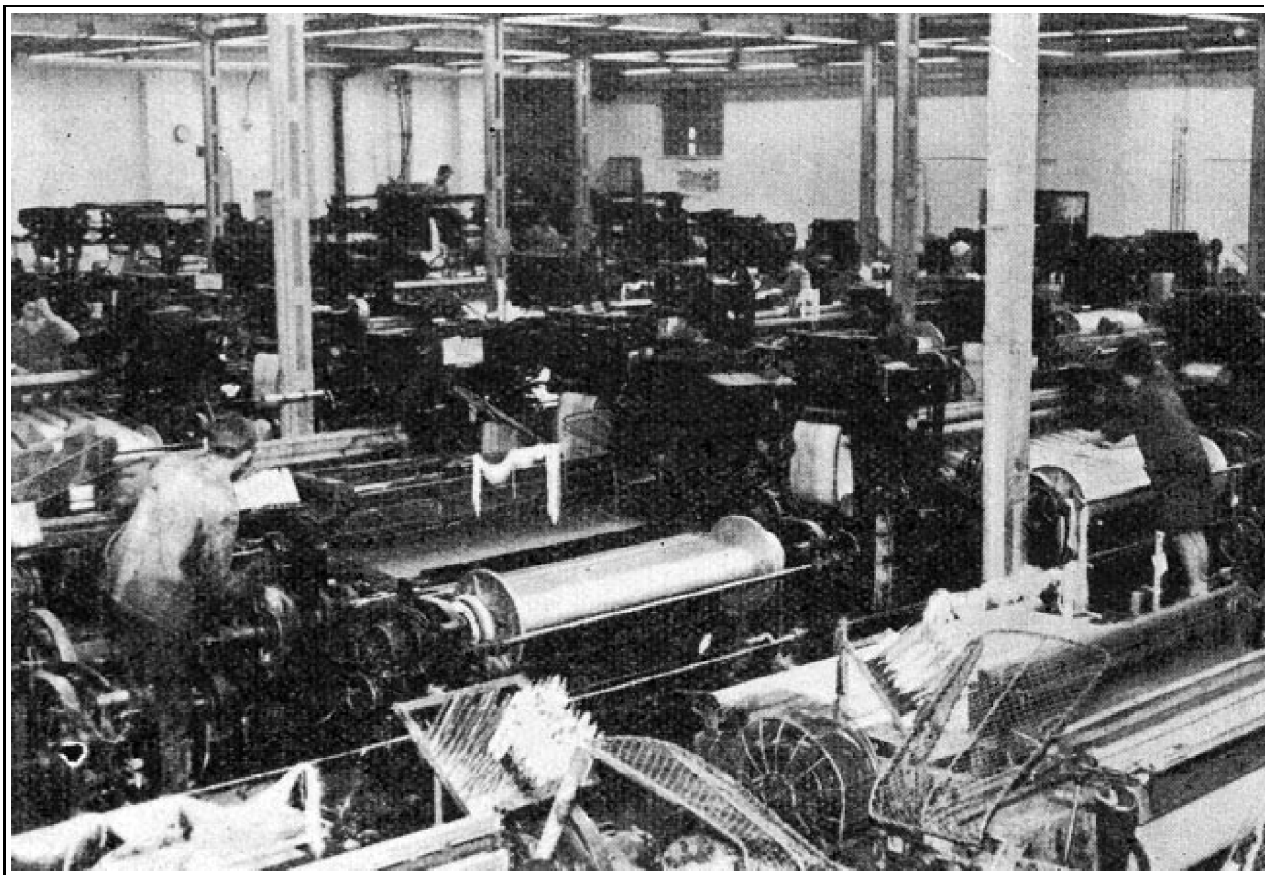
A közeljövőben új, modern öltözőt és zuhanyozót épít a vállalat; ezzel rendeződik a szociális létesítmények helyzete.

105 Selyemipar

A Magyar Selyemipari Vállalat soproni gyáraként működik. Jelenleg 450 gépes horizontális szövöde. Az üzem gépei az előkészítő csévelőgépek kivételével átlag 60 évesek. Az üzemi épületek állapota gyenge.

Profilja jelenleg műselyem, vegyes összetételű szintetikus fonalból készült alsó ruházati és műszaki szövet.

Az üzem feladata nagyobb mértékű jacquardosítás (80 gép), mely választékbővítési lehetőséget jelent, magasabb termelési értékkel. Ebben az esetben, mintegy 40 fő létszámnövekedést érne el, mely beruházási igénnyel nem járna. A többtermelés évenként 3,2 millió Ft-ot tenne ki.

Soproni Selyemipar. Szövödei üzembrész

Segíteni kell a szociális létesítmények helyzetén, ezek nem kielégítőek, kevés a bölcsődébe és óvodába elhelyezhető gyermekek száma.

Az üzem második alternatívában 200 db széles automata szövőgép üzembeállítását tervezné, mely esetben kb. 7 millió m² terméktöbblet jelentkezne, mintegy 56 millió Ft értékben. A létszámnövekedés

automatizálás esetén 90 fő. A beruházás költsége 65,-millió Ft-ot tenne ki.

106 *Létszám-adatok*

Az 1966. évben:						A fejlesztés után:				
Sor-szám	Üzem	összes létszám	Létszám megoszlás			összes létszám	Létszám megoszlás			Növekedő fő
			szakmunkás	betanított m.	alkalmazott		szakmunkás	betanított m.	alkalmazott	
1.	Lakástextil	1475	496	802	177	1550	524	846	180	
2.	Pamutipar F. Sz.	2058	770	984	304	2828 2722	1100 1083	1384 1268	344 371	7 6
3.	Ruhagyár	1277	664	443	170	2270	1262	728	280	9
4.	Richards	813	107	615	91	925	112	718	95	1
5.	Selyemipar J. A.	893	472	262	159	933 983	512 512	262 297	159 174	
	Összesen:	6516	2509	3106	901	8506 8450	3510 3493	3938 3857	1058 1100	19 19

F. = Fonoda-telepítés

J. = Jacquard-gépek beállítása

Sz. = Szövődebővítés

A. = Automatizálás

Termelési adatok

Az 1966. évben:					A fejlesztés után:			
Sor-szám	Üzem	Termelés/év ezerben		Termelési érték millió Ft-ban	Termelés/év ezerben		Termelési érték millió Ft-ban	
		to. v. db	m ²		to. v. db	m ²		
1.	Lakástextil	–	2 260,–	200,–	–	2 760,–	235,–	
2.	Pamutipar	–	26 976,–	235,–	3100 –	26 000,– 34 400,–	359,– 311,–	
3.	Ruhagyár	db	1320,–	–	134,–	2700,–	–	264,–
4.	Richards	to	1605,–	–	288,8	2155,–	–	387,9
5.	Selyemipar	–	6 590 –	86,7	–	6 590,– 6 942,–	90,– 142,6	

Az 1966. évben:					A fejlesztés után:			
Sor- szám	Üzem	Termelés/év ezerben		Termelési érték millió Ft-ban	Termelés/év ezerben		Termelési érték millió Ft-ban	
		to. v. db	m ²		to. v. db	m ²		
	Összesen:	db	1320,-	35 826,-	944,5	2700,-	35 350,-	1340,5
		to	1605,-			5255,-	44 102,-	1335,9

107 Berendezés és anyag-érték 1000,- Ft-ban

Sor- szám	Üzem	1000,- Ft-ban			Tervezett beruházás ezer Ft-ban	Meg- jegy- zés
		Állóeszköz	Alapanyag	Segéd- és ü. any.		
1.	Lakástextil	78 123,-	5 698 -	5 189,-	15 992,-	
2.	Pamutipar Sz. F.	130 704 -	2 308 -	5 128,-	37 000,-	
3.	Ruhagyár	28 569,-	9 406,-	1 984,-	15 000,-	
4.	Richards	98 407,-	8 129 -	977,-	52 000,-	
5.	Selyemipar Aut.	84 597,-	6 147,-	4 148,-	-	
	Összesen:	420 400,-	31 688,-	17 426,-	65 000,-	
		-	-	-	119 992,-	
					277 992,-	

Üzemek kommunális objektumai. 1966.

Sor- szám	Üzem	Bölcsőde fő	Óvoda fő	Orvosi rendelő	Munkás lakás	Kultúrház (kulturterem)	Sporttelep uszoda	Megjegyzés
1.	Lakástextil	20	35	1	-	1	1	
2.	Pamutipar	50	70	1	-	1	1 u	
3.	Ruhagyár	20	60	1	-	1	-	
4.	Richards	20	25	1	14	-	1 u	
5.	Selyemipar	20	40	1	-	1	1	
	Összesen:	130	230	5	14	4	1 tornat. 4	

108 Üzemi terület 1966-ban

108 Üzemi terület 1966-ban

Sor-szám	Üzem	Üzemi terület m ² -ben	Beépítettség %-a	Terület kihasználás %	Alapítási év	Megjegyzés
1.	Lakástextil	38 682,-	70,-		1909.	
2.	Pamutipar	28 900,-	53,3		1922.	
3.	Ruhagyár	3 912,-	34 -		1950.	
4.	Richards	16 800,-	80,-		1934.	
5.	Selyemipar	26 777,8	21,3	5,8	1926.	
	Összesen:	115071,8				

A fejlesztések meghatározásánál döntő a jelenlegi helyzet ismerete és figyelembevétele. A textiliparban foglalkoztatott dolgozók 1966 első félévi adatai szerint – melyben már egyes üzemekben megkezdett rekonstrukciókkal összefüggő létszámnövekedés is szerepel – 6516 fő. Ebből 2509 szakmunkás, 3106 betanított munkás, 901 fő alkalmazott. Az egyes üzemek fejlesztése után a különböző alternatívákat figyelembevéve kb. 8 506 fő lenne a textiliparban foglalkoztatott dolgozók száma. Ebből 3 510 szakmunkás, 3 938 betanított munkás és 1058 fő alkalmazott. A jelenlegi létszámhoz mérten mintegy 1990 fő beépítésével kellene számolni.

Termelési adatok a város üzemekre:

Jelenleg fonal	1 605,- M to/év
Elkészült készruhában	1 320,- M/db
Áru m ² -ben	35 826,- M/m ²

Az 1966-os évre várható teljes termelési értéke

a város textiliparának	944,5 M/Ft
------------------------	------------

A fejlesztés befejeztével a termelés

fonalban	5 255,- M to/év
----------	-----------------

(Ez abban az esetben, ha a Soproni Pamutipar fonoda-telepítése létrejön.)

Készruhában	2 700,- M/db
Áruméterben	35 350,- M/m ²

A becsült termelési érték 1335,9 M/Ft

A termelés előzőben ismertett nagyságrendi növekedése beruházásban 277 992,- M/Ft ráfordítást jelentene.

Nem érdektelen a textilgyárak jelenlegi berendezés- és anyag-értékének vizsgálata sem.

Állóeszköz a gyárakban 420 400,- M/Ft

Alapanyagban 31 688,- M/Ft

Segéd- és üzemanyagban 17 426,- M/Ft

109 Természetes, hogy az egyes gyárak termelőberendezési értéke, valamint készletezett alapanyag-, segéd- és üzemanyag mennyisége és értéke a szakterület sajátosságai szerint változó.

A gyárak a város területén szétszórtan helyezkednek el. Igénybevett üzemi terület az öt gyárnál összesen: 115 071,8 m². Az egyes gyárak beépítettségi százaléka nagy határok között mozog, melyben a 21,3%-tól a 80,-%-ig találunk beépítettséget. Ez arra mutat, hogy a gyárak fejlesztése során meggondolandó, hogy a fejlesztéssel felmerült építés a pavilonszerű megoldás vagy emeletráépítés alkalmazásával lazítja-e a beépítettséget. Nemcsak a fennálló rendelkezések, hanem a természetes belső forgalom is jelentős a kérdés eldöntésében. Az üzemek nagy részénél a zárt terület egyébként választási lehetőséget nem ad, mert az utcai körülhatárolások csak emeletráépítéssel megoldásokat tesznek lehetővé.

Az egyes gyárak alapítási éveit utalnak arra is, hogy a gyárak épületkomplexumainak egyöntetősége hiányzik, ami bizonyos mértékű belső térkihasználási zavarokat eredményez. Annak ellenére, hogy az utóbbi évek során bizonyos törekvésekkel találkozhattunk, a technológiai sorrend és a gazdaságos belső anyagmozgatás helyes kialakításában ezek azonban nem véglegesek, mert bőven van még tennivaló a legracionálisabb megoldásig.

A textilgyárak súlyponti üzei a város iparának. Nem áll ezzel arányban az egyes üzemeken belül létesített kommunális objektumok nagyságrendje. Üzeink mindegyikében van ugyan bölcsőde és óvoda, azonban az ezekben elhelyezhető gyermekek száma igen kevés. A bölcsődékben 130, az óvodákban 230 gyermeket tudnak fogadni. Tekintve, hogy az üzemi dolgozók gyermekeinek száma ezeknél lényegesen magasabb, így kénytelenek egyes területi óvodákban elhelyezni gyermekeiket.

Tekintve az óvodák különböző reggeli nyitási idejét, egyes esetekben gondot okoz a dolgozók szakmányos beosztása. Még azoknál a dolgozóknál, ahol ilyen szakmánykérdés nem merül fel, ott is előfordulnak nehézségek, mert a munkábaérkezés előtt előbb gyermekeiket kell az óvodákban leadni.

Orvosi rendelőt minden üzemnél rendszeresítettek. Szakorvosi rendelés azonban csak egy-két üzemben, a hét egy-egy napján oldható meg, mert az orvosi rendelő korábbi kialakítása nem tartott lépést az eddigi fejlődéssel sem. Természetes tehát, hogy az esetleges további fejlesztés az orvosi rendelő terén is igényeket támaszt.

Nem jobb a helyzet a munkáslakások terén sem, hiszen a gyárak közül egyedül a Richards Finomposztógyárnak van 14 munkáslakása, a többinek nincs.

Kultúrház, ill. sport-telep vonatkozásában sem mondható el, hogy az üzemek foglalkoztatási létszámának megfelelőek ezek a létesítmények, mert a jelenlegi igényeket is csak igen szűkösen elégítik ki.

Bevezetőben említettem, hogy a gyárak fejlesztésénél fellépő létszámigényt a városon belül könnyű megoldani, hiszen a munkára jelentkezők száma erre bőven nyújt fedezetet. Vessük most össze a város felszabaduló munkaerő mérlegét a jelentkező igényekkel!

110 1965. december 1-én jelentkező munkaerő felesleg

	Fiú	Leány	Összesen
Gimnáziumot végzett	4	28	32 fő
Közgazdasági technikumot végzett	2	10	12 fő
Gépipari technikumot végzett	2	5	7 fő
	8	43	51 fő
Egyéb munkát kereső (18–60 évesig)	60	180	240 fő
Munkaerő felesleg jelenleg =			291 fő

1965–1970-ig iskolából jelentkező munkaerő

	Fiú	Leány	Összesen
Általános iskola	2019	1784	3803 fő
Továbbtanul (isk. és ip. tan.) 70%			
Munkára jelentkezik	605	535	1140 fő
Gimnáziumot végez	841	1442	2283 fő
Gépipari technikumot végez	302	42	344 fő
Erdészeti technikumot végez	354	15	365 fő
Közgazdasági technikumot végez	117	573	690 fő
Ipari iskolát végez	1531	104	1635 fő
	3145	2176	5321 fő
A végzettek 40%-a továbbtanul			
Munkára jelentkezik	1887	1306	3192 fő

Az 1965-től 1970-ig jelentkező munkaerő összesítése

	Férfi	Nő	Összesen
Általános iskolából	605	535	1140 fő
Középisk. és ip. szakm. képző	1887	1306	3193 fő
Eddig nem dolgozott (város+vidék)			
Jelentkező munkaerő	500	1000	1500 fő
1965-ben meglévő munkaerő felesleg	68	223	291 fő
Egyetemről visszajött	60	40	100 fő
	3120	3104	6224 fő

Elhelyezkedési lehetőségek 1965– 1970-ig

	Férfi	Nő	Összesen
Nyugdíjba megy	1000	720	1720 fő
Elhalálozik vagy munkából és Sopronból távozik	150	50	200 fő
Üzemek és intézmények (+ szövetk.)			
munkaerőigénye az 1965–1970-es fejlesztési tervek alapján	1000	1344	2344 fő
Összesen :	2150	2114	4264 fő
1965–1970-ig jelentkező munkaerő felesleg egyenlege:	970	990	1960 fő

111 Az iparfejlesztéssel összefüggő kérdések

a) Szakmunkás képzés

A textilipar fejlődése kapcsán fellépő létszámnövekedés egyaránt jelentkezik a betanított munkásokat, szakmunkásokat érintően, de igény mutatkozik a termelést vezető technikus és egyéb középkaderek vonatkozásában is. A város területén jelenleg működő technikumok, a Gépipari Technikum, Szövő- és Ruházatipari Technikum meg tudja oldani a középkaderek, ill. termelést vezető technikusok kiképzését. A betanított munkások egy részének képzése a gyárak belső problémáját jelentené, ahol céltanfolyamokon kellene a betanítást, ill. az esetleges átképzést biztosítani. A szakmunkásigények kielégítése az üzemek ipari tanuló iskolái és a MÜM Ipari Tanuló Iskolája útján valósítható meg.

Az egyes iskolatípusok a fejlesztés befejeztével továbbra is az évenként periodikusan megismétlődő fluktuáció áthidalását segítenék elő.

Az üzemek káderfejlesztési terveinek meghatározásánál eleve számolni kellene a várható fejlődés nagyságrendjével, mert ha a létszámgigények éppen a beiskolázás ütemtelensége miatt megfelelő csoportosításban (szakmunkás, betanított munkás) nem oldhatók meg, úgy a fejlesztések első lépcsőinek befejezte után a népgazdasági eredmény elmarad, ami kétségessé teszi további fejlesztés lehetőségeit is.

b) Kommunális objektumok

A soproni ipar megnövekedése azonban nemcsak mechanikai foglalkoztatás jellegű kérdések megoldását sürgeti, hanem ezen belül, ill. azzal összefüggően a kommunális objektumok befogadó képességének növelését is előtérbe helyezi.

Így pl. feltétlenül megoldást kíván a megnövekedett létszámok arányában az óvodák, bölcsődék, napközi otthonok férőhelyeinek növelése is.

c) Kereskedelem

Bővítendő a város kereskedelmi hálózata, különösen arra való tekintettel, hogy a város egyes peremrészein, az üzemek környékén nincs megfelelő nagyságú és választékú üzlethálózat. A kereskedelmi hálózat

fejlesztését össze kell hangolni a város egyéb fejlesztési, ezen belül az iparfejlesztési lehetőségekkel.

d) *Közlekedés*

Az 1970-es évtől a részben már megvalósult vagy megvalósítás alatt álló iparfejlesztés a város belső közlekedésének rugalmasabb, sűrűbb járataival is kell hogy számoljon. A közlekedés reformjának figyelembe kell vennie fokozottabb mértékben az üzemek műszakváltási idejét a közlekedés zavartalan bonyolítása érdekében.

e) *Közművesítés*

A város üzemeinek fejlesztése, egyben a város természetes fejlődésének érdeke is azt kívánja, hogy a közművesítés hosszabb távlatra szóló megoldását tervszerűen kell folytatni. Az egyes közművek jelenlegi határérték körüli szolgáltatási 112 nagyságrendje a természetes kulturális fejlődésnek is gátjává válik, amit menetközben kell rendezni, nem várható be azzal a fejlesztések befejezte után fellépő új helyzet.

f) *Lakáskérdés*

A város lélekszám-növekedése, a dolgozók számában beálló lényeges változás a lakásépítés problémáját is előtérbe helyezi. A vidékről beáramló dolgozók száma lényeges szerepet játszik a dolgozó-létszám kialakításában. Sopron speciális földrajzi helyzete – mely két oldalról körülhatárolt volta miatt, elsősorban a dél-kelet irányú környék adottságainál fogva, a környező falvak lakosságát elsősorban Sopron mint a környék legnagyobb települése felé – a kérdést erősen kiélezi. Az ipari munkásság létszámát gyakorlatilag jelenleg és a későbbiekben is számottevő hányadával a környék fedezi. Erről a jövőben sem lehet lemondani, ezt megakadályozni sem lehet, ezért legalább részben a lakás-lehetőségeket is meg kell teremteni.

A város munkaerő helyzete a jelenben, de a jövőben is biztosítékot nyújt arra, hogy a textilipar profilváltozása, az egyre nagyobb munkaigény felé tolodása a létszámkérdést zavar nélkül áthidalja.

Textíliánk alapanyaga importból kerül hozzánk, természetes, hogy értékének növelése csak az emberi munka közvetítésén keresztül lehetséges. Ezért fontos, mondhatni elsőrendű cél a város textiles üzemain belül az élőmunka volumenének növelése, hogy értékben erősen megnövekedett terméket adjunk a belföldi és külföldi piacra egyaránt.

Ennek a törekvésnek – mely egyben a választékbővítés és gyártmányfejlesztés vonalával is egybeesik – kell az üzemek távlati fejlesztésének alapjává lennie.

A Lakástextil Vállalat választékbővítése, a Selyemipar jacquardosítása, a Fésűsfonó finomabb fonal termelése, a Pamutipar mintás és szintetikus alapanyagkészítése és a Ruhagyár rövid sorozatú – esetleg egyedi gyártású – termékei mind-mind több munka értéket jelentenek. Ezeket a törekvéseket nagyobb népgazdasági erő kifejtés, nagyobb anyagi ráfordítás nélkül el lehet érni. Nemcsak műszaki–technológiai, ill. gazdasági kérdés az üzemek fejlesztése, hanem egyben a dolgok természetéből fakadó szociálpolitikai kérdés.

Az új generáció természetes életigénye a munkaalkalom. Ezt megteremteni erkölcsi felelősség. Nemcsak az életfeltétel gazdasági egyensúlyának kérdése, hogy a felnövő fiatalság munkához jusson, hanem az egészséges gondolkozásmód kialakításának is előfeltétele. A generációk közötti paritásnak csak a

megalapozott, tervszerűen és tudatosan kialakított fejlődés lehet a biztosítéka.

Az ember szellemi fejlődése értelemszerűen a modern, új, igényesebb munka felé orientálódik. Szerencsésen találkozunk ez a komponens a gazdasági életre jellemző piacigénnyel, így csak megfelelő kompozíció kérdése – az erők ismeretében és gazdaságos felhasználásban – a helyes egyensúly kialakítása.

Az eddigiekben vázolt fejlesztési lehetőség gazdasági számításokon, műszaki megfontolások alapján rögzített. Hiányzik ebből az elkövetkező évek során várható alkotó szellem, ami tágíthatja a kontúrokat, gyorsítja a kibontakozást.

A város formálásának két iránya: az idegenforgalmi és kulturális szempontból fontos Sopron, valamint a gazdaságilag erős, ipari Sopron megfelelően tervezett fejlesztése békésen megfér egymás mellett. Csak így lehet *Sopron a jövő városa*.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Simkovics Gyula: A soproni szociáldemokraták ideológiájáról

113 Simkovics Gyula: A soproni szociáldemokraták ideológiájáról

A Szociáldemokrata Párt magyarországi megalakulása után (1890 december) Sopron megyében is hamar gyökeret ereszt a mozgalom. Az első agitátorokat, önkéntes pártmunkásokat nem ismerjük, de fellépésüknek számottevő értelme lehetett, mert már 1894 elején a belügyminiszter kénytelen megrovó hangú utasítást küldeni a városi tanácsnak, hogy Sopronban a szociáldemokrata propagandát hatásosabban „tegye ártalmatlanná” és biztosítsa a munkások között a termeléshez szükséges nyugalmat.¹⁽¹⁾ A megyében a párttevékenység életerős, de elemi formájú munkásszervezkedést talált, amire hatékonyan épülhetett. Az előzmények optimálisan ösztönözték az agitációt, mert szinte minden szakma önszervező egyesületet, szakszervezetet és betegsegélyező pénztárt tart fenn, annak ellenére, hogy jónéhány ilyen kezdeményezést a belügyminiszteri jóváhagyás hiánya csírájában elfojtott, vagy illegálissá tett.²⁽²⁾ *Ihrlinger Antal* (1842–1890) az Általános Munkássegylet egyik vezetője, az első szocialistaellenes per vádlottja, az Általános Munkáspárt alapítója, *Frankel Leó* munkatársa is soproni születésű, iskoláit is itt végezte, szakmáját is itt tanulta a soproni nyomdában.³⁽³⁾

Segítették a szociáldemokrata ideológia elterjedését a gyakran kirobbant sztrájkok, a különféle erejű és célú bérmozgalmak, tüntetések, munkásfelvonulások, amik nyilvánvalóvá tették a szervezett munkásmozgalom időszerűségét és kibontakozásához „tápdús” társadalmi talajt nyújtottak. A szociáldemokrata ideológia korai jelentkezésének fő okait a város sajátos gazdasági és társadalmi ellentmondásai között kell elsősorban keresni:

1. A lakosság rendkívül differenciáltan, végletek között részesedik a termelt javakból. Kiemelkedő jólétben élő családok az egyik póluson, női- és gyermekmunka, cselédsors a másikon.
2. Az alkalmazottak száma kirívóan magas a városban, akik a nagyburzsoázia életmódját közvetlenül szemlélhetik, ugyanakkor azok jövedelmének morzsáiból élnek. Állapotuk, társadalmi tapasztalataik nyugtalanítják és balra tolják a dolgozó osztályok nézeteit, a közvélemény állandó izgalomban él.
3. Sopron topográfiai helye három ország határainak találkozásában élénk átmenő kereskedelmet és gazdag árutermelést alakít ki, ennek következményeként nagyszámú, de főleg kisipari munkásság fejlődik ki. Ezek

osztályá még nem szerveződtek, de szubjektumuk reagensebb, kulturáltságuk már megüti a proletariátus osztálykritériumait. Rádöbbennek érdekeikre, a szervezettség és a tudatos törekvés fontosságát vallják. Ezekből verbuválódnak a szociáldemokrácia első hívei.

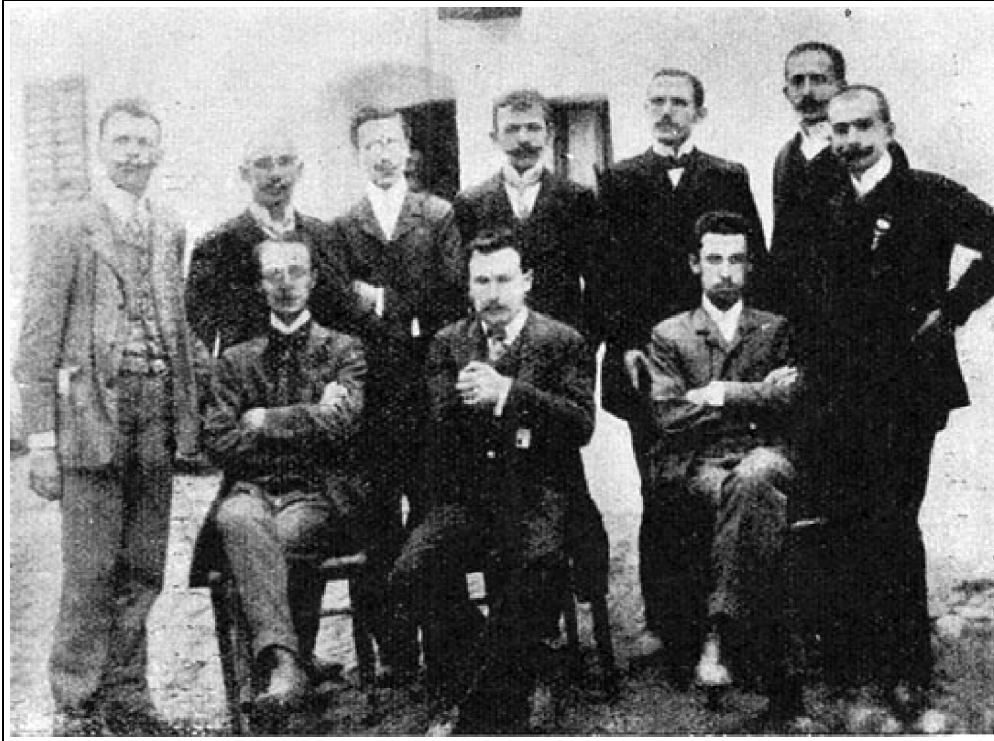
1144. Nagy hatással van a szociáldemokrácia terjedésére még a közeli osztrákok és csehek már fejlett pártélete, bár Pozsonyban csak 1911. március 1-től működik kerületi pártbizottság, amelyhez Sopron megye szervezetei is tartoznak.⁴⁽⁴⁾

A város munkásmozgalma sokat köszönhet a környező államok szociáldemokráciájának, de éppen ez a sajátos „idegenkedés” oka is a munkásmozgalommal szemben, a nacionalizmusra hajlamos dolgozók felfogásában. A „kívülrölközöttség” okozta bizalmatlanságtól a városi pártszervezet ideológiáját és önmagát véglegesen megszabadítani nem is tudta. Az esetek nagyobb százalékában a megye és a város sajátos viszonyaira és lehetőségeire a megismert eszméket alkalmazni nem volt képes. A város és a megye belső helyzete és az elmélet kapcsolata, egymásra utaltsága között az összefüggést legtöbbször nem látta meg, taktikájának részleteit az európai állapotok értelmezéséből vezette le, és nem a magyar társadalmi osztályharc elemzésének szintéziseként ismerte fel. Sokat számított a gyors elterjedésében az is, hogy a szociáldemokraták kezdeti programja, annak bizonytalan megfogalmazása, nem túlságosan ijesztő a burzsoáziának, különösen nem a kis és középpolgárság rétegeinek, ugyanakkor szimpatikus az elnyomott tömegeknek is. A szervezeti formák primitívsége, az alacsony követelmények, járható utat biztosítottak a fejletlen világnézetű és a szervezeti fegyelemhez még nem szokott, az ilyesmiben járatlan munkásságnak. A liberális reformer polgári értelmiség is talált azonosságot a szociáldemokraták nézeteiben.

1896-tól a soproniak minden szociáldemokrata kongresszuson jelen vannak, és annak munkájában hathatósan igyekeznek közreműködni, ami élénk szervezeti tevékenységet és számító közéleti súlyt mutat. 1906-ig önálló, függetlenített vezetőapparátussal működő pártbizottság a városban nem volt, a szociáldemokraták néhány szakszervezeti, szakegyleti és betegsegélyező pénztáron belül és annak keretei között működtek. Emiatt nem emelkedtek ki más mozgalmi formák fölé, nem különböztek attól adminisztratív, sajnos ideológiailag is alig. Amikor már önállósultak is, még sokáig hordozták ennek a kezdeti állapotnak visszahúzó örökségét. A forradalmi harc szempontjából annyira fontos önálló munkáspárt kialakulása azért is megakad, mert a proletariátus osztályá szerveződése, tökéletes elkülönülése a társadalom más, bármelyik rétegétől és osztályától a századforduló idején meglassul, és így Sopronban a dolgozó tömegek fejlettségi foka, osztályállapota egyelőre nem követel eredeti munkáspártot. Viszont rendkívüli pozitívum, hogy a munkáspárt létrejöttéhez szükséges szervezeti alapok „tisztán” a dolgozók spontaneitására épültek és nem burzsoá, liberális vagy reformer pártokból nőttek ki.

A különféle szervezetekkel való egységnek kétségtelenül nem lebecsülendő előnyei, de letagadhatatlan hátrányai is vannak, amiket nem semlegesítenek a pozitívumok. A pártélet javára felhasználható lehetőség: könnyű volt az eléggé konformista szociáldemokrata programot a politikailag iskolázatlan, az osztályharc körülményei között eligazodni nem tudó munkásokkal megismertetni, őket a szervezett harc, fegyelem és következetes taktika szükségességével megbarátkoztatni. Hátrány viszont az, hogy az ilyen szervezeti egymás mellett élésben nehéz, öntudatos proletárrá nevelődni, és a szociáldemokráciát a munkásosztály ¹¹⁵objektíve megkövetelt kritériumokkal rendelkező élcsapatává változtatni, a programot továbbfejleszteni, helyesbíteni, hibáitól megszabadítani, az ehhez szükséges taktikát kidolgozni, azt kipróbálni. Ugyanakkor lassúvá tette az ideológiai harcra való felkészülést is. A szervezeti együttélés az elvek békés együttélését is jelentette. Ez az állapot elhomályosította a párt vezető szerepének koncepcióját, és magában hordta azt a veszélyt – ami a szociáldemokráciát kompromittálta véglegesen a történelem előtt –, hogy a párt mint harci szövetség a munkásosztály győzelmének nélkülözhetetlen eszköze az embrionális fejlettség szakaszában a

megengedettnél hosszabb ideig él, és ebben a helyzetében megcsontosodik, később, esetleg megfelelőbb, nagyobb követelményeket állító körülmények közé kerülve már nem lesz képes feltörni, a törvényszerűségek biztos ismeretében vezetni, az osztályharc élvonalába kerülni, ahogy lényegében történt is.

A Soproni Szociáldemokrata Párt szervezetének 1907-ben. Ülő sor: Wajdits Béla, Groszmann Miksa, Berczeller Adolf. Álló sor: ismeretlen, Steiner Géza, Szatmáry István, Ferenczi János, két ismeretlen, Fischl László

Minden szakszervezeti és szakegyleti tag automatikusan párttag is volt. A szakszervezeti, ill. szakegyleti díjak befizetésével a „pártadót” is befizette.⁵⁽⁵⁾ A párttagságnak lényegében ennyi volt a kötelező feltétele.

A szociáldemokrata párt fő szervezeti kerete Sopron megyében elsősorban a betegsegélyező pénztár volt. Ez az öntevékenységéből táplálkozó legális egyesület ¹¹⁶1896-ban létesült Berczeller Adolf nyomdász tevékenysége nyomán, más városok példájára. Berczeller Losonc-környéki születésű volt (1877-ben született). A Romwalter-nyomdában dolgozott, ahová szintén 1896-ban állt be munkásnak. Budapestről került Sopronba, erősen reformista nézetektől fűtve. Berczeller 1899-ben lett a pénztár elnöke, és 2 évvel később az egyesület önálló adminisztrációjának tagja.⁶⁽⁶⁾ Az egyesület székháza a Szent György u. 16. sz. alatt volt, ami egyben a szociáldemokraták pártközpontjaként is közismert a városban. 1912-ben Berczeller már városi törvényhatósági bizottsági tag, és mint ilyen, egyetlen, aki szociáldemokrataként tanácsi mandátumhoz jutott.

A Betegsegélyező Pénztár adott alkalmazást Fischl Lászlónak, Ferenczi Jánosnak, Steiner Gézának, később az önálló pártszervezet megalakulásakor ők alkották a vezetőséget még két ismeretlen munkásbiztosító alkalmazottal és egy Dubszky nevű, ugyancsak városi szociáldemokratával. Közéjük tartozott Zsombor Géza is, aki később szembefordult a mozgalommal, és a munkásarisztokrácia becsületvesztő útjára tért.

A szakegyletekkel és a szakszervezetekkel való azonosság, „egybenövés” hosszú ideig tartott, ami a pártszervezet ideológiáját feltétlenül rossz irányban befolyásolta, önálló pártpolitikára nem kényszerültek, sőt ilyen szükségességét sem látták be.

„A szociáldemokraták fő célja a mindenk felett álló és az egyedül megillető tisztelet és becsület megszerzése, ami ha másképpen elérhető nem lesz, forradalom útján is ki kell vívnia a Szociáldemokrata Pártnak, egyelőre azonban erős szervezkedés és összetartás azok a fegyverek, amelyekkel a kitűzött cél érdekében harcolhatunk” – méltatja a tennivalókat, célokat és eszközöket Bokányi Dezső egyik soproni beszédében még 1907-ben is.⁷⁽⁷⁾ „...mi nem akarunk forradalmat, békét és nyugodt fejlődést és jogot akarunk, ha a népet majd felvértezik jogokkal, akkor majd eldől, kinek a kezébe teszi le a hatalmat.”⁸⁽⁸⁾ – mondja Ferenczi János az egyik munkásgyűlésen 1912-ben. Ezek az állásfoglalások nem félreérthetetlenek, a feladatokat, célokat és eszközöket kézzelfoghatóan nem határozzák meg, sőt rendkívül sok lehetőséget adnak a különféle elképzelések megfogalmazásához, amik nem állíthatnak nagyobb tömeget a párt mögé. Az ilyen definíciójú ideológia nem ad biztos győzelemérzetet, tudományos indoklást a mit? miért tegyünk? és hová jutunk? kérdésekre és nem biztosít perspektívát sem. Túl általános, nem a helyzethez igazodó, a kort nem elemzi, és következtetéseket nem szűr le, nagyvonalú, a mozgalomnak társadalmi stabilitást nem kölcsönöz. A dolgozó tömegeknek ennyi nem lehet elég. A proletariátus érdeke egyértelmű és minden részletre kidolgozott eszméket kíván, és ami a fő: objektíve igaznak kell lennie. Ilyen koncepció talaján szükségképpen végtelenbe nyúló viták és egységbontó frakciók, erőt elfecsérelő személyeskedések keletkeznek a munkásmozgalom kárára. *Wajdits Béla* 1907-ben egyik agitációs körútja során Brennebergben a következőket mondja: „a szociáldemokrácia nem a kapitalisták ellen, hanem inkább a szervezetlen munkások ellen küzd, akik a munkások legnagyobb ellenségei. A szociáldemokraták célja nem a forradalom, hanem a munkásság helyzetének javítása törvényes úton és törvényes eszközökkel.”⁹⁽⁹⁾

117A szociáldemokraták a város közvéleményében legtöbbször nem voltak rangos vitapartnerek a burzsoá pártokkal szemben, elméleti igényesség és probléma-érzékenység nem jellemezte őket. Eszmei igazságukat a tömegek előtt kis hatásfokkal képviselték, nem elhatároltan és kiugróan a többi pártoktól. Az ellenfelek: a közép- és nagyburzsoázia és a radikális polgárság az érdekeit következetesebben és imponálóbban, jobban átgondolt taktikával és sokszor „haladó” látszattal fejezték ki, merészebb következtetésekre is eljutnak, mint a szociáldemokraták:

„Nekünk a Tolsztoj és Gorkij nemzetének sorsával egyazon sors jutott osztályrészül. A hatalmi erőszak vaspántjai fognak le bennünket, alattuk azonban veszedelmes savak gyűlnek amelyek rágják és marják a nemtelen fémet míg időnként el nem pattan egy-egy pánt közülük. Ilyenkor felszabadul az óriási potencia. Esztendőről esztendőre áltatták a munkásokat, szüntelen becsapásokkal igyekeztek leszerelni őket, mire a vértől izzó csütörtökön egyszerre keményen és elszántan kiálltak a hitegetők elé. Felpattant egy vaspánt és a zsarnokság rajta volt, hogy nyomban összeforrasztja, amihez vért használtak választóvíz helyett és egymás után születtek a hatalmon lévők gázságai és megszülettek a magyar faj-oroszságok.”

Pl. a *Nemzetőr* egyik cikke ilyeneket ír 1912-ben a „véres csütörtökről”: „Nagyarányú demonstrációnak mondják a külföldi lapok azt a néhánynapos utcai harcot, amely vörösre festette Budapest csütörtökjét és péntekjét. Ezúttal azonban enyhe volt az az elnevezés és rosszulszabott kabát a kétnapos forradalmi fellángoláshoz. Mi, akik idehaza, Magyarországon élünk és jobban érezzük és ismerjük a dolgokat, mi más szót keresünk számára. Mi tudjuk, a magyar humusz alatt izzik a föld és, hogy szüntelenül elfojtott morajlás reszkedtet meg félelmesen a magyar rögöt. Erősen bekerültünk Oroszország határárkövei közé.

Vége is mi választ el bennünket Oroszországtól?

Éppen most múlt egy esztendeje, hogy odalenn Csabán Áchim András és névtelen ellenfelei megvítették az úr és paraszt szimbolikus párviadalát, amely a paraszt bukásával végződött és néhány fokkal magasabbra csavarta a földművelő proletár elkeseredését. Most az ipari munkások láttak hozzá a leszámoláshoz. Akkor büntetlenséget szerzett az önkényes hatalom a parasztvezér leterítőinek, most kivonult Budapest kozákhada a magyar államrendőrség és irtózatossá vérfürdőt rendezett nyersen és brutálisan, amelynek nyomában felbuzdult a forradalom nagyszerű és félelmetes erejével, felütötte fejét egy fajorosszág, a fanatizmus, amire eddig keleti és tunya vérrel képtelennek hittük a magyart. Ma kalapot emelünk e gyönyörű szenvedély előtt, ami hőssé avatott sok névtelent. Halottaink vannak, sok száz betegünk, és ezerszámra várják a börtönök testvéreinket. A magyar parlamentben meg egy hóbortos, szikár magyar főúr, edzi kegyetlenkedésben a maga sivár szívét, mint valami orosz politikus herceg. Ismerik Tisza István keszeg, száraz arcát, fénytelen sűrű szemét és azt a raccsoló orrhangot, amelyből kiserceg a szívtelenség akcentusa? ő vezeti ma a magyar parlament bamba hadát. Látszólag nyugodt, a félelmet nem ismeri, belül meg rettenetesen borzalmasan, mint egy orosz herceg, hogy mikor vetik már kocsija elé a halálos bombát.”¹⁰⁽¹⁰⁾

118A szociáldemokrata párt ideológiájának következetlen és erőtlén irányvonala és maga előtt sem tisztázott tartalmi állapota, a nem filozófiai rangú világnézete és a tett, erkölcs és szenvedély kötelező egységének a hiánya miatt nem tud valódi munkáspárttá nemesedni. „...a munkásosztály a vagyonos osztályok hatalma ellen vívott harcban mint osztály csak úgy cselekedhet, ha maga is külön párttá szerveződik, amely szembe helyezkedik és különbözik a vagyonos osztályok által alakított minden régi párttól.”¹¹⁽¹¹⁾ A szociáldemokraták sohasem tudtak a városban ennek a követelménynek megfelelni, sohasem tudtak bizonyítani, hogy ez a párt a lehetséges szervezeti fejlődés tetőpontján áll, minthogy azt sem bizonyították be, hogy a proletárpárt az osztályharc objektív jellegzetessége, tevékenysége a világtörténelem szükségszerű menetével egybeeső, aminek szükségességéről és történelmi hivatottságáról vitatkozni lehetetlen.

A pártszervezet kerüli az ideológiai küzdelmet programja megvalósításáért, a tömegek előtt való igazolásért sem harcol, hogy ezzel felhatalmazást nyerjen – mint erre egyetlen hivatott – a dolgozók érdekeinek a képviselőjére. Kizárólagos harci forma, amit előszeretettel használnak, a gazdasági küzdelem és csak néhány esetben vérszegény politikai manőver. Ez az utóbbi azonban ötletszegény, nem válogat az eszközökben, és ami a legnagyobb baj: nem tudatos, nincs elvi alátámasztása.

A gazdasági harc, az ökonomikus eredmények kicsikarása, magasabb munkabér, jobb munkakörülmények az üzemekben, mindaz, amit elérhetőnek tartanak és aminek kivívásához magukat képesnek is érzik. Az általános és titkos választójog biztosítása a dolgozóknak a politikai harc egyik formája, de a város szociáldemokratái előtt elsőrendű és egyetlen.

Az 1905-ös forradalom előtt tanácstalanul állnak, a tömegek ösztönös „törődését” az orosz eseményekkel nem használják ki, „az orosz elvtársak mostani mozgalmát tulajdonképpen nem forradalom, nem hadüzenet a zsarnokságnak, hanem önvédelmi harc” – írja a Népszava 1905. július 9-én.¹²⁽¹²⁾ Ezt a központi véleményt a soproniak is hasonlóan vallották. Wajditsék a polgári és szocialista forradalom közötti minőségi különbségeket homályosan, csak nagyjából látták, egymásra következésüket hibásan értelmezték, az elsőt kevésnek, a másodikat meg soknak tartották. Keveredett felfogásukban a jó és a helyes a torzzal és a helytelennel, amit azután „világmegváltó” felismerésnek vélték.¹³⁽¹³⁾

A város társadalmi állapota, kulturális csiszoltsága különösen megkívánta volna a világnézeti küzdelmet, a

szociáldemokrata eszmék racionális, filozófiai értékű és egyben kézzelfogható bizonyítását, megértését a közvéleménnyel, annál is inkább, mert ezek az eszmék a való világ igaz visszatükröződései voltak, ha hamisan fogalmazták is meg a társadalmi determinizmus szabályait, de visszatükrözték és minden politikai pártnál több igazsággal. A szociáldemokraták nem számítottak arra, hogy egyre szükségesebb az emberi értelmet rádöbenteni a történelmileg és filozófiailag igazra, sőt ez a megismerés létfontosságú, a történelem jövőjét eldöntő. A pártszervezet ilyen párharcba nem [119](#)bocsátkozik, nem igyekezik alakítani a közvéleményt, Wajdits Béla mint párttitkár ugyan jó érzékkel felismeri egy ilyen front megnyitásának szükségességét és fentartását, de ez nála sem „fundamentális” belátás. A szociáldemokratákról alkotott kép módosításán, a torzítások kiküszöbölésén, a szociáldemokrácia elveinek helyes megértésén alig fáradoznak, és ezért a tömegek még azt is félreértik velük kapcsolatban, amit helyesen állítottak. A Soproni Napló 1912. februárjában a következőkét írja: „... A szociáldemokraták hadserege az elvért magáért folytat harcot, az új társadalmi rend, amire az osztályharc törekszik előttük ismeretlen, ... a legnagyobb gondolkodók is csak azt tudják mondani, hogy egy nagy katasztrófa után fejlődik ki.” A cikkben néhány sorral lejjebb még ilyeneket olvashatunk: „... az osztályharc törekvéseit nem a katasztrófa fogja megoldani, nem is a szakszervezeti mozgalom, hanem a kapitalista termelés osztályai, az a megértés mely a termelési érdek természetét kézenfekvő módon megvilágította.”[14\(14\)](#) A kis- és középburzsoázia „életérzései” talajáról kevésnek és a történelmi küzdelemhez véznának tartja a pártszervezet törekvéseit és felkészültségét, amiben a fenti szociáldemokrata ügytelenségen kívül az is közrejátszik, hogy a város kispolgársága a világháború előtt gyorsabban távolodik a burzsoázia felsőbb rétegeitől, hevesebben romlik relatíve önmagához és a nagypolgársághoz viszonyítva a helyzete, mint a munkásosztálynak. Ebből következik, hogy radikalizmusa hamarabb és szélesebb alapokon fejlődik, mint a szociáldemokraták osztályalapjai. A való helyzet elemzése és a gyors „pauperizációja” felett érzett kétségbeesése a középburzsoáziát is eljuttatja a társadalmi mozgások dialektikájának valamilyen felismerésére. Hogy a soproni radikálisabb gondolkodású polgárság a társadalomban betöltött helyének ideiglenes változása felett érzett rémületében, a háború kilátástalanságának perspektívájában, a szociáldemokratákkal vívott elvi és gyakorlati küzdelemben meddig jut el a következtetésekben – ha nem is gondolja meg komolyan ítéletét – példának álljon itt ez a sor a Soproni Napló 1912. május 30-i cikkéből: „... A szabadságot pedig csak egy *kommunista* kormány létesítésével lehet elérni.” A forradalmi helyzet egyes nélkülözhetetlen feltételeinek megérését mutatja ez a kijelentés. A polgárság reformer rétege egy pillanatra felismerte az osztályharc alakulásának perspektíváit – és ebben nagy szerepük van a szociáldemokratáknak is, ha tudatos harcban nem is, de pusztán létükkel segítettek ezeknek a felismeréseknek a megszületését –, jóllehet a szó szoros értelmében nincsenek tisztában azzal, hogy mit jelent egy kommunista kormány hatalomgyakorlása. Wajditsék ragaszkodva jónak induló álláspontjukhoz, eszméikhez, nem fejlődnek, a politikai élet gyors kavargása lehangolja őket. A polgárság is észreveszi ezt, mikor már 1907-ben a Függetlenségi Párt lapja, a Nemzetőr ilyeneket ír: „... a szociáldemokraták a forradalomra gyengék!...”[15\(15\)](#)

Az általános közvélemény értékítéletét fejezi ki a Soproni Napló egyik cikke is 1912-ben: „Igaz, hogy nincs politikai párt az országban, amely a választójog demokratikus alapon a lehető legszélesebb körben való terjesztését, korszerűnek és méltányosnak el ne ismerné, de ennek a kiterjesztésnek határköve a magyar állameszme, a magyar nemzet szupremációjának a fenntartása. A szociáldemokraták ezt a határkövet nem ismerik, mert ők semmiféle nemzeti szupremációt jogosnak és érvényesnek el nem ismernek, mert ők internacionalisták [120](#)és ezen az alapon általános emberi jogokat, általános emberi érdekeket képviselnek.”[16\(16\)](#) A szociáldemokratákról kiállított bizonyítvány szép, okot ad a büszkeségre, a választójog kizárólagos követelése valóban nem érdem egy proletárpártnak, amikor más pártok is zászlajukra tűzik a követelését, de az internacionalista jelző kiérdemlése becsületükre válik. Az internacionalista politika marxista álláspont, korunk igaz és tudományos rangú, indoklású hazafisága,

nagyra értékelhető az uralkodó osztályok mindent elöntő sovínisza és nacionalista magatartásával szemben, de könnyen hibára is vezethet. A szociáldemokraták is az internacionalizmus ürügyén nem vették figyelembe a nemzeti sajátosságokat, az egyetemes ember érdekeinek képviselője közben nem vették észre a közvetlen tennivalókat, a pillanatnyi magyar feladatokat. Az általános érvényesítése közben feláldozták az egyest. A közvetlen magyar érdekeket nem tudták összeegyeztetni átfogóbb európai érdekekkel: „... a szocializmus nálunk nem tudomány, hanem csupán a szociáldemokraták agitációjának az eszköze” – írja a Nemzetőr 1906. augusztus 22-én. A szociáldemokraták politikai munkájának bizonyítványa a cikk következő néhány mondata is: „... a burzsoázia Marx nevét ismeri, de ez a tény nem több számára mint a polgári intelligencia egyik adata. A marxizmus egy eszmei áramlat, amit szinte senki sem ismer, csupán néhány ellenzéki, azok is *torzan*.” A cikkíró a továbbiakban kifejti, hogy Marx tanai hasznavehetetlen utópiák, amiket egyetlen gondolkodó ember se vehet komolyan. Vajon a szociáldemokraták mit tettek azért, hogy a polgárság „általános intelligenciája” ebben a kérdésben több és igazabb legyen? Mit tettek azért, hogy a marxizmust ne egy eszmeáramlatnak lássák, hanem annak, ami: tudomány, mely mindenható, mert igaz?

1910-ben Wajdits lefordít egy svájci szociáldemokrata könyvecskét, és azt meg is jelenteti a Röttig-nyomdában, a pártszervezet költségén; dr. Romeo Mansoni svájci szociáldemokrata képviselő „Pap az emberiség történetében” című munkája ez, amivel Wajdits az egyház és a keresztényszocialisták eszmei hatását szerette volna csökkenteni a munkások között. A mű antiklerikalizmusa és érvei nem elégségesek, hatástalanok a vallásos hit bátyáinak a kikezdéséhez. Mansoni műve elsősorban a svájci és északolasz-francia állapotokhoz igazodva íródott, és ezért csak részben volt megfelelő a Sopron megyei agitációhoz. Az előszó Wajdits Béla munkája, amiben a vallás történelmi helyét és szerepét kívánja megkeresni és megfogalmazni. Szerinte a vallás az emberiség legnagyobb visszatartó bilincse, minden társadalmi ellentmondás, gazdasági baj oka, ami késlelteti a „kultúra” és a „történelem” előrehaladását, sőt meg is állítja azt. „A vallás gátat akar vetni az idő örökké forgó kerekére elé.” Azt állítja, hogy a szociáldemokráciának nincs fontosabb tennivalója, mint a vallást kizárni az emberiség történetéből, mert ez közvetlenül (!) egy csapásra elégtételt szolgáltat minden eddig elszenvedett nehézségekért, a haladás útját akadálymentessé, sebességét pedig maximálissá tenné. Az előszó világos képet ad Wajdits történelemfilozófiájának tartalmi jegyeiről, amiben hibásan értelmezi a vallás hatását és súlyát a társadalom életében, de helytelen a tudatformák és a társadalmi lét kapcsolatának felfogása is. Az előszóban arról nem esik szó, különben Manzoni is kerüli, hogy a vallás megszüntetésének oka és módszere miben áll. A század elején aktuális volt kétségtelen a vallás elleni harc a munkásosztály soraiban, ennek fontossága ma sem halványodott el, de semmiesetre sem tekinthető egyetlen és fő elvégzendőnek, nem elsőrendű követelmény. [121](#)A vallásnak mint tudatformának a megszüntetése a létkörülményekkel, a termelési mód megváltoztatásával kezdődhet, és csak azután van értelme másnak.

Wajdits tud a marxizmusról, de annak teljességét, más filozófiai rendszerek fölé emelkedettségét mindenoldalúan nem ismeri, erre lehetősége sincs, nehezen hozzáférhetők az alapvető művek. A marxizmus Wajdits korában még harcban áll a különféle szubjektivista, voluntarista és opportunisták irányzatokkal, még építi magát, az idealizmussal vívott harc közben izmosodik, a küzdelem még nem mindenki által láthatóan eldőlt. Erősek a munkásmozgalmak ideológiájában a revizionista és más „inaszakadt” koncepciók, a változatok száma sok és az eligazodáshoz rendkívül kicsi az akkor rendelkezésre álló segítség.

Manzoni szubjektív jószándéka vitathatatlan, szenvedélye imponáló. De a valóság helytelen megítélése, nem teljes megértése, a századforduló gigantikus filozófiai harcának szokatlanul kiterjedt frontjai, a

közvetlenül és közvetve rendkívülivé bonyolult filozófiai visszatükröződés elvi következetlenségekre, elméleti zavarosságokra vezettek Mansoninál és Wajditsnál egyaránt.

(Folytatjuk)

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mikó Sándor: Jobbágy sors Sopron megyében a XVII. és XVIII. században II. rész

122 Mikó Sándor: Jobbágy sors Sopron megyében a XVII. és XVIII. században II. rész

6. Az állandó hadsereg felállításával az Esterházyak felülvizsgálták a katonafalvakkal kötött szerződéseiket, és ezután ezeket is robotra vagy a robotnak pénzzel való megváltására kötelezték.

A tamásiakra 1755-ben szinte ráerőszakolta az új kötelezettségeket a földesúr. „...robotokat fognak fizetni minden Sessiotul, valamint eddigh 8 f, zseller helytül 3 f’. Továbbá hetenként 4 nap kézimunkát végeznek és behordják az úr termését. „... minden Sessiotul adassék 1 nap, egy Szekér marhával Szena bé hordásra, nem külömben á Thamassy Csapra á szukséghe Borokat, midön az Uraságh Áraltatt, horgyanak, és á Csap csak 1 fértály Esztendőre engedtetik az Helységhe nek, egyébéránt mind á csap mind pedigh az Mészárszék az Uraságé lészen”.⁴⁶⁽¹⁷⁾ Hasonló túlterhelést róttak ki a többi helységre is, amelyek emiatt panasszal éltek az Úrnál s a megyénél. A pordányi egész helyesek 34 éven keresztül esztendőnként 8 forint árendát fizettek. „Ezen 34 Esztendőknek ell folyássa után” az uraság tisztjei arra is kényszerítették őket, hogy a „8 forint Árendán fellyül” „eő Hertzegsége Csapjajra, Kortsmájra három Fertály Esztendeig (az honnénd eő Hertzegsége Tisztyej Parantsolli ni fogják) Bortt hordani tartozának”. Ezenkívül még a következő szolgálataik voltak: „1-^{mo} Az midön Herczeghsége Marhája hozzánk hajtatik onnénd alóll, annak föll hajtássára, ha kívántatik, elegendő hajtó Embertt az Marha mellé Keöllet adnunk 2-^{do} Az előtt való údőkben Kétt Ház Vóllt Hellységünkben, á melly az M(e)ll(tosá)gos Uraság Leveleit hordozta, Most azon kétt Ház is Az M(e)ll(tosá)gos Uraságnak Árendát fizett, az Levelekett Falustul, keöll hordoznunk. 3-^{tio} Az M(e)ll(tosá)gos Uraság akár mi néven nevezendő Munkássinak (kiknek az Uraságh eledelltt ád) egész nyárod szaka Falustul Kenyerett Süttnünk keöll. 4-^{to}. Az midön Parantsoltatik, az M(e)ll(tosá)gs Uraság Jóságat, Gabonáját Esztendő álltal mi forgattjuk, és rostálókat falustul praestalnunk. Mind ezen föllyebb Specificallt, Arendankon föllyül S egegység képpen praestalltt, jövendőben praestalandó szolgálatro Szegény Hellységünk magát többre nem ajánlhattyá”.⁴⁷⁽¹⁸⁾ Ugyanebben az évben (1754) küldték el sérelmeiket a gartaik az úriszékhez:

Tekéntetes Ur Széki.

Nagy aláztatossan kintelenitetünk a Tekintetes Ur Székinek ezen Suplicationk által Laboihoz borulnyi, és ekkippen Sok keserves panaszinknak egy kis részecskéit representalnyi: mikeppen ezen Szeginy helységünknek az határja olly csekél, hogy a kit egisz hellnek szoktunk mi mondanyi, minden ugarjával együtt ahoz csak két hold Szántó föld, és nimellyekhez csak egy vagyon, a mellyekből néha sok esők, néha a viletlen árviznek ki öntise miatt nagy kárunk (a mint mostis ki tetczik) következik, ugy rétünk is határunkban Senkinek csak egy kaszavágó nincsen. Ezenkívül alig Lépünk ki a falu végrül mingyárt az Urasság Gyikines névü tilossa, ugy a mellett közel a Babotiak csordos irtássa nevü tilossa, a kiis régentén Szabad pascuationk **123**vala, de Rohrer Uram Profectusságában, és Goór Ferencz Uram Tisztartóságában

marháinktul el tiltatott, és más felől még szorosabban vagyunk a Szomszéd határokkal környül vive; ennek okáért mind marháinknak, mind magunknak (hogy a Kyráli contributionak meg adására, ugy Kegyelmes Urunk Szolgálattára alkalmatossabbak lehessünk) külső helysigeiből és távubb lévő tartományokból köl táplálását Szereznünk. Mind ezek fölött Urbáriumi contractusunk kívül tűzre való faizástul fizetünk, ugy mundér pinszt is adunk, és más egyéb approlékos kézbéli szolgálatot viszünk: mind ezeket fiui engedelmessiggel magunk nagy Kárával is Kegyelmes Urunk örömet prostálljuk. (így!) De mostanában ujjonnan csak a kert fonyó veszszőnekis az árrá Sulyos exegualással raitunk meg vétetődött, üg más egyéb épültre való fának a birire gyakran intetünk, és Szorongattatunk, ugy a Vámnak meg adására is itt Kapuvárott kiváltképpen circiter 6 vagy 7 esztendőtül fogva kinszeritetünk, erre való nizve masutt is.

Anak okáért alázatossan is még a Tekintetes Ur Székinek Laboihoz borolunk ennyi és más efféle nyomoruságunkat a Christus Szerelmiért méltó refflexioban vennyi kegyessen méltosztassék. S, maradunk örvendetes deliberationak el várásával

A Tekintetes Ur Székinek
alázatos engedelmes és Szeginy
Szolgai Gartai Lakosok közönsigessen”.[48\(19\)](#)

Hasonlóan emelkedtek a szolgáltatások és az adók Kapuvárott is. „... az Rábákon magunk költsigivel az Hidakot Csinálljuk, ugy következő képpen az országh Uttyát nehéz munkával Vítnyédrül által ide hordván az kövecset töltyük, Ismit az Rabat nem Csák magunk hánem más helysigeek oltalmára nizve Eszten(dő)kkát Csinálljuk és tártyuk, hogy mind nekünk mind Szomszid Helysigeeknek kárt ne okozzon az Rába Áradása”. Kéri a herceget, „hogy váláménd Boldogh emlikezetü három Herczegek Uralkodásában megh tártattunk az Privilegiumunkbán, ugy mostányi kgmes Urunk eö Herczecsige kegyes Szárnyai által, méltosztássának azon Igasságban megh tártányi”. A hercegi udvar királyi közbenjárásra biztosított kevés privilégiumot a kapuváriaknak.

„... az Uraság Fiscalissa által kívánt ado, avagy Census helyben hagyatik ugyan, de á kívánt 5. forintok 4. forintokra minden Sessiotul, avagy Hajdu háztul esztendőnként fűzetendőkre leszálítatnak. Azoknak Szolgálni pedig így limitaltatnak, hogy az utaknak és hidaknak reparatiojukra, avagy kijobbitásokra ország Törvénye szerint, ugy mint az Vámtul, szabadok, tovább is kötelessek legyenek, és mivel en(n)ek előtte-is 8. nap kézi munkával, marha hajtással, levél hordozással, gyakorta pedig Szekér(r)el-is szolgáltak az Méltóságos Uraságnak, azért en(n)ek után(n)a-is annak modja Szerint ezek exigaltathatnak, és az Kapuvárj lakosok fognak tartozni Esztendő által minden Sessiotul 22 nap Kezes munkát tenni, és egy hosszu utra, ugy mint: Győré, avagy Kismartonban minden Sessiotul menni. Tizenkét forintokbul és 61. pénzbül álló mundur-pézt pedig egész Dominiumban bevett szokás szerint, ennek utána- is meg fűzetessék Kapuvári határban lévő Irtás földekrül az Dézsma, és az hasonló Rétektül 6. pénz minden kapás után adassék az Uraságnak. Á Mészárszék, ugy mint csupán az Uraságot illendő Beneficium, az Uraság Dispositiojátul függjön, á kit-is az válaszandó Váross Birájának Confirmatioja, és Uj-lakosoknak befogadása egyedül illeti, á Csap pedig egy fertál Esztendeig Sz: Miháll napjátul fogva Karácsonyigh tovább-is Kapuváriaknak engedtetik”.[49\(20\)](#)

A homokiak 1765-ben Mária Teréziától kértek védelmet földesuruk ellen, aki földjüket elfoglalta, pénzszolgáltatásukat, robotjukat emelte, s ha a vármegyéhez [124](#) folyamodtak, börtönbe vetette őket. „... szeginy helysigeink anyira meg romlott, hogy immár egy másón nem segíthetünk. Azértis kirgyük nagy alázatosságot fejünk le borulván, le hajtott térdel fölsiges Maria Theresia Aszszonyunkat, Magyar országunknak kegyes, és kegyelmes patronánkot, hogy ezen szeginy igyinket tekintetben venni és szeginy

fíjajihoz kegyes grátiát mutatni méltóztatna...”⁵⁰⁽²¹⁾ Ugyancsak a királynőnél emeltek kifogást gróf Széchenyi Antal túlzott követelményei miatt a kiscsángánaiak, horpácsiak, lövőiek és a hidegségiek.

7. Ilyen események előzték meg a Mária Terézia-féle 1767. úrbérrendezést. Ez az úrbéri rendelet a szolgáltatások maximumát állapította meg, hangoztatva, hogy a parasztot az urbáriumban meghatározott terheknél több teljesítésére nem lehet kötelezni. Hernicz Egyed, aki Peresztegen Talián Gábor földesúr jobbágya volt, 17 1/2 hold szántó után 39 nap marhás robotot vagy ehelyett 78 nap kézi szolgálatot teljesített. 2 forint 93 1/2 dénár kilencedet fizetett. Adói: „Árenda 1 frt, tűzrevalófa 6 öl, fonyás 4 1/2 funs, kifőzött vaj 1/2 icze, kappan 2, csirke 2, tojás 6”.⁵¹⁽²²⁾ Rákóczi János újkéri lakosnak 18 hold szántó után marhás robot 38 1/2 nap, vagy ehelyett 77 nap kézi szolgálat volt. Kilenced: Két marhával 8 1/2 nap, ehelyett kézi robot 17 nap. Adózása: „Árenda 1 frt, tűzrevalófa 3/4 öl, fonyás 4 1/2 funs, kifőzött vaj 1/2 icze, kappan 2, csirke 2, tojás 13”.⁵²⁽²³⁾

A rendelet végrehajtását királyi biztosok ellenőrizték. Sopron megye 204 községében Balogh László megyei királyi biztos augusztus végére már befejezte az úrbéri rendezést. Ezért a jó munkájáért az államtanács Balognak 200 körmőci aranyat akart juttatni, de Mária Terézia ezt nem engedte, hanem leiratában közölte: „E helyett a feleségének ékszeret küldtem. A fiát hadnaggyá neveztem ki”.⁵³⁽²⁴⁾

1771. január 4-én a rábaközi helységek bírái és esküdtjei Csornán gyűltek össze, ahol Németh Mihály fiskális és Szummer Ferenc kapuvári tiszttartó megkérdezték őket: „kivannak e Fölséges Királyné Asszonyunk Kegyelmes Urbariuma szerént a M. Uraságnok robotolni, a vagy valamely szenvedhető Contractusra Lepni, és ha Contractusra Lépni Kivánnok készek e addig is mígh a mastani hanybéli munka Csöndesül elobbi Contractus szerent szolgálni, a mely szolgáltyok uj Contractusnak csinálásakor igasságossan fog bé vetetodni melyre Bodonhéli Biro Börtetics György öreg Eskütt Varga Jánoss és Doroghi Joseff azon esedeznek, hogy Contractust nyerhessenek addig is pedig előbbi Contractus szerént keszek szolgálni, inkább mint Urbarium szerént”. Ugyanezt az álláspontot képviselték Pordány, Szil, Barbacs, Bősárkány, Acsalag, Németi, Keresztur, Veszvény és Osli községek küldöttei.⁵⁴⁽²⁵⁾

Egy darabig a földesurak úgy-ahogy be is tartották a szerződésben parafált egyezményeket. Néha észrevették a nép nyomorát, és valamilyen formában próbáltak rajta segíteni. A XVIII. század hetvenes éveiben hosszan tartó szárazság volt. Ennek következtében a folyók, patakok kiszáradtak és a malmok keveset tudtak örölni. Ezt támasztja alá a vicai molnár, Molnár János esdeklő levele. „Szegény nyomorultakhoz való kegyes Irgalmasságátul bátoritattván, ¹²⁵ujjonnan az Mtg(o)s Groff Uhr kegyességéhez alazatos Instanciammal folyamodni és előtte esedezni kéntelenitetem azon okbul: Jól lehet Kegyes könyörületeségébül velem olly kegyességet cselekedni méltóztatott vala az Mtgs Groff Urh, hogy az Viczay Malomnak 80 f-bul álló árendája 50 ftokra le szállana, mely nagy Grátiajáért az Mtgs Groff Urh mindenkor halaló szivvel voltam”. Majd azért kesereg, hogy az állandó szárazság miatt megcsappant a malom jövedelme, ezért kéri, „ezen 50 forintoknak egyik részit az idére kegyessen relegalni és el engedni méltóztatassék”. A kérést Viczay György nem vetette el, hanem az engedményt a következő módon adta:

„Mivel ezen Molnáron á mult Esztendőben volt nagy Szározság miatt kevés hasznot vehettem az én malmombul: ugyan ezért már eő néki 30 ftokat el is engedtem, azt nem kívánhattya, hogy még az hátra maradott 50 f. árendájábül ismit valamely részt ujra el engegyek, ha mind az által á mult esztedőre az meg irt árendáját meg nem adhatná, tehát Lósi Tisztartom, á mit le nem tehetne, azzal várakozóék, és eölőbb ne Szorongassa.

Kisbaráti 22. Január 1775.

A földesúr gyakran adott el jobbágynak állatokat és a rögtöni kifizetéshez nem ragaszkodott. Ismét Viczay segítőkészsége nyilatkozik meg, de jelen esetben Lozson, ahol „néhaj Nagy István egész helyes Jobbágy Mghos Uraság részére bizonyos ökrök árával, ugymint 35. forintokkal adós lévén”. A fennmaradt összeget elhalálózása miatt fia egyenlítette ki. „Mely Capitális Summát ugyan többször jelentett Nagy Istók mai napon ugymint az 35 ftokat minden heánosság nélkül kezemhez le fizette.”[56\(27\)](#) Esterházy viszont a szentmihályiakkal szemben volt könyörületes. Itt „1 kerekü Malom vagyon”, amit „az Szegénységnek engedte gyarapodásokra”. Újkéren Somogyi János jobbágy legjobbak „vonyós marhája” elpusztult, ezért másikat akart venni és kérte urát, „hogya leg alább tsak Tiz forintokat is, Id est 10 f. Költsön, azaz meg adom fejében resolválni méltóztassék”. A gróf engedélyt adott ispánjának a kölcsön adásra, de felhívta figyelmét, hogy „á vissza fizetis Terminussát messze ne tegye”.[57\(28\)](#)

A szerződéseket a földesurak igen gyakran megszegték, így történt 1787-ben Peresztegen is.

„Nagy Méltoságu Gróff, nekünk Kegyes Urunk!

Mi alább megh irattak, nagy térd s feő haitással Könyörgünk Nagyságodnak, hogy Istenben üdvözült Méltóságos Gróff Szétsényi Ignác eő Nagysága határunkban a mi némő völgy nevezendő Marha legelő győpséget magának el foglalt, úgy nem külömben Nagyságod üdvözült édes Attya a Veikei kortsma ház mellett lévőt, és maga Nagyságod is az erdő alatt Reteknek csináltatván, holot jól tudgya Nagyságod azt, hogy az előtt is mindenkor morha legelő Győpsége volt Szegény Helységünk, úgy azért Ujra kívánnjuk, és alázatossan kérjük mind közönségessen, hogy méltóztassék nekünk Szegény jobbágy Szolgainak vissza engedni, és adni. Azért folyamodunk pedig elsőben is Nagyságodhoz mint Földes Urunkhoz, mert tudgyuk Eő Felségének Kegyes parantsolattját (amint Sub N^{ro} 4° Die 27° May 1787 nekünk ki adattatott) a mellyben parantsolattik, hogy minden Földes Uraságok minden héten leg alább egy Tiszti napot tartani, és azt a Parasztyának tuttára adni köteles lészen, hogy azon napon (nem pedig máskor) a Paraszt az ő panaszait bé jelentse. De mivel hogy még nálunk mind ekkoráig meg nem tartatott. Azért jelentyük lég elsőben is Nagyságodnak, hogy ez eránt 90 napok alatt (mivel addig az üdőig várakozni tartozunk) [126](#)Kegyes valoszáat nekünk adni méltóztassék. És ez eránt való Kegyes resolutioját nagy tsendességgel, és alázatossággal el várván s maradunk Nagyságodnak

mindenkor köteles Szegény
jobbágy Szolgai Pereszteghi
lakosok mind közönségessen.”[58\(29\)](#)

A század végén az osztrák császár a franciák oldalán háborúba keveredett a „muszkák” ellen, ezért a Sopron megyei földesurak és nemesek a „császári Armadának élelmezésére önként ajánlottak fel 3500 pozsonyi mérő őszi és tavaszi gabonát”.[59\(30\)](#) Ezt természetesen a parasztnak kellett összeadni. De hogy emiatt a robotszolgáltatások ne korlátozódjanak, a megye ebben az ügyben 1796. aug. 29-én intézkedett.

„Megh hagyatott Szolga Biró Urakk, hogy mind Helységekben ki hirdessék, hogy á jobbágy midőn héti Robotra terhével valahová hajtatik, terhet viszais vinni tartozik á nélkül, különös és több napszám Számláltassék be mint mennyi üdőt az uttban töltött”.[60\(31\)](#)

A nősülést korhatárhoz kötötték. Aki valamilyen oknál fogva korábban akart asszonyt vinni a házhoz, ehhez az úriszéktől kellett engedélyt kérni. Németh István iváni lakos így tárja fel szándékát:

Tekintetes Ur Széki

Alább meg irattatván alázatossággal könyörgök a Tttes Ur Széki előtt, tudni illik e képpen

1. Eő Fölsége kegyes parantsolatyából jól tudom hogy az ollyatin Iffjaknak kik nek az üdejük altól nem hágta az huszon negy Esztendőtt, engedelmet kölletik nékiek kirni az Házosság meg nyerissieré.

2. Ehhez képest kinytelen vagyok ezen házosságnak meg nyerissiert esedezni, mivel Házi Gazdaságom vagyon annyi mint egy közönsiges Gazdácskának, és még eddigh az édes Anyámmal Gazdálkottam, de most a folyo Esztendőben az is meg halálózván már most Senki nintsen, a ki jóvaimnak gondját viselje egyedül vagyok, tehát méltóztassik kegyes engedelmet adnyi a Házosságnak meg nyerissire, noha üdöm nem több mint Sem husz Esztendő, de az kitett okokra nizve kinytelenittem annak meg nyerissiert esedezni.

Melly kirelemre nagy ohajtva el várván a Tttes Ur Székinek kegyes resolutioját, és maradok alázatos kéz Csókolással. Költ Iványban 9a Junii 1788

A T(ekin)t(e)tes Széknek

Érdemetlen Jobbágya
Niemeth István Iványi Lakos”[61\(32\)](#)

8. A tűzi- és az építkezéshez szükséges fát a jobbágyok az erdőkről szereztek be. A régebbi századokban az erdő-használat szabad volt. Mikor látták, hogy ez a „rablógazdálkodás” nem vezet jóra, a földesurak kezdték szabályozni a „faizási” jogokat. A megszorítás először a parasztokat érintette, mert a környékbeli nemesség korlátlanul elégíthette ki szükségletét. 1674-ben már a nemességgel szemben is kezdtek alkalmazni szigorításokat. Ekkor éles harc kezdődött különösen a Nagyerdő birtoklásáért, mert a tulajdonjog még tisztázatlan volt.

[127](#) Voltak helységek, amelyek továbbra is élvezték a szabad „fajezés”-t, de voltak olyanok is, amelyek súlyos összegeket fizettek a tűzi- és épületfáért. Sőt találunk olyanokat is, amelyek csak időnként rendelkeztek szabad fa-beszerzéssel. A lozsiak a XVII. század elején a fát a lövői erdőn vásárolták. 1639-ben a lövői bíró, Deák János és az esküdtek, Orbán Márton, Kováts Balázs és Kanizsai Mátyás „hütök alatt előttünk referáltak, hogy a Lossiak és Börgöcziek tűzre való fáért a Lövej erdőre mennek úgy hogy minden hat és négy ökör Szekérről adnak Aven(am) Cub(u)l(os) 3, az öregh Köböllel, Kapant 3. denarius 12. Két barmos Szekérről Aven(am) Cub(u)l(os). 2. Kap. 2 denarius 8”.[62\(33\)](#) Az Egererdőről, „melly Napnyugotrul Szergennyel, Fertő felől Pomoggyal, föl Szélrül Balával, Tétennel (*így!*), Tarcsával, Samarjával, Nap Keletrül Szent Ivánnal, Szent Péterrel határos az Hanysággal együtt. Délrül Beő Sárkánnyal, Kapival, Maglóczával, Barbacsal, Csornával, Faráddal, Szárföldel, Veszkinnyel és Kapuvárral határos”, a fertőn-tuliak és „több falubeliek, mikoron az Hanságh erőssen befagy tűzre és üpületre való fát Szabadon hordanak, és minden Szekér fátul tartoznak adni denarius 15”. A szentmiklósi erdőn más volt a helyzet. „Ezen Sz(ent) Miklos tartománban való erdőkrül a Szoszéd Nemes Uraim jobbágyi, Tűzre való aszszu Fa hordásért fizetnek Sz:Miklos napjára ez Szerént. Sarrod f. 25, Széplak den. 14, Musay den. 9, Röjtök den. 8, Chernelháza den. 1, Pusztá Agyaghos den. 7”. A baboti erdő is jó hasznot hozott gazdájának. „Ezen Erdőre a Rábaközi idegen Nemes Uraim jobbágyi, mig az viz elnem vesztette az Rábaközt tűzrevaló fáért reá béllentenek, mellyből az Urnak eő Nagyságának igen Szép haszna volt, mindazonáltal mostis reá béllenek”. Ugyanilyen feltételek mellett kaptak fát a vidékiek a kecöli erdőn. „Ezen Erdőrül Erdő birt adnak az vidékiek, az mindenkor reá béllenek tűzre való fátul, karotul, és

vesszőtül, ugymint Szent Miklos, Vásáros falu, és Pápcz, két marhátul egy köből zabot, és egy Kappant”. A csapodiaknak, endrédiaknak, szentmiklósiaknak, szerdahelyieknek, szergényieknek, vittnyédieknek és babotiaknak „tilos és Makkos erdejek bőven vagyon, mellyből tüzre valo és haszontalan aszszu fát az Tisztartó engedelmébül szabad hordaniok”. A kapuváriaknak viszont 1685-ben Esterházy Pál megengedte, hogy „Tüzre valo fát pedigh a Makk termő fákon kívül Szabadon vághatnak magok Szükségére, de az Iharos Erdőkben ne jártassák Marhájokat”. Az Iharos erdő a Rába mellett húzódott, „melly az gödrös Értül fogvást egész Hővej és Himod határig tart, Két Rába Szakitja mind a két Szélét”.⁶³⁽³⁴⁾ A gartaiak is szabadon szerezhették be a szükséges famennyiséget. Mentesség illette meg az ivániakat is „...á nevezett Iványi Majorhoz nem külömben az falubélilakossoknak is épületre és tüzre valo fa hordás, marhájok legeltetése mindenkor á föllyebb nevezett Nagy Erdőn Szabad volt”.⁶⁴⁽³⁵⁾ A lozsiak többször birtokoltak szabad „fajezási” jogot a Nagyerdőn. Tóth Mihály pinnyei lakos vallomásában olvassuk: „... nem tudgya mennyi ideig, nem emlékezik reá, Nádasdi Páll eltiltotta volt mind az Losi Város lakosokat, mind az Viczai Adamot az Erdőrül, azonban meg halván Nádasdi Páll, Nádasdi Ferencz szabadította megént az erdőre őket”.⁶⁵⁽³⁶⁾ 1735-ben pedig Széchenyi Zsigmond engedte meg, hogy a lozsiak marhái „Nagy Erdő Névü erdein öriztetvén S ugyanazon erdőrül Szároz es haszontalan fabéli fajezással ilvén”. Azonban ¹²⁸akadtak olyanok, akik visszaéltek a bizalommal, és a fával kereskedtek. Ezt meghallotta Széchenyi, ezért „elliltotta eő Nga Helségünket” a fa beszerzéstől és a makkoltatástól, sőt „a Szokot Engedelem, avagy Contractus Leveletis ezen folo alatt irt esztendőre ki nem adatta”.⁶⁶⁽³⁷⁾ A falopás elég gyakori jelenség volt. Tóth Pál lövői erdész feljelentése tartalmazza, hogy „a Csapodtak Méltóságos Grof Széchényi Uraságnak Nagy Erdejébe el szenvedhetetlen károkat tesznek”. Erre példát is idéz. „A tavali Esztendőben őszve veredvén azon csapodiak többed magokkal, hogy az Erdő őrzők vélek ne bírhasanak, mentek erőszakkal a Nagy Erdőre, és onnand őt különös izben Számos darab fákathatalmasan le vagdaltak és Csapodra az Erdő őrzők láttára el vitték”.⁶⁷⁽³⁸⁾ Egy másik eset: „1738-ik estendő február 10-én Méltgos Saárvári Fölső vidéki Groff Széchenj Sigmond Ur eő Nga Hegyküi emberej Méltgos Loosy Uraság Haraszt névő Tilos Erdeibul Folyfaveszőtt vágta”. Munka közben meglátogatta őket Nagy Pál erdőőrző, mire ezek „káromkodásokal illetik Losiakat, azon föllül hatalmaskodván jól meg is verik Titulált Méltgos Uraság Erdőőrzőit véle léveő Jobágyokkal edjütt”.⁶⁸⁽³⁹⁾ „Az kapuváry, és hettingi Erdőben rendetlenül, és engedelem nélkül Szokott fa vágás” lenni, ezért 1749-ben Esterházy felhívja tisztje, Hochszinger Mihály figyelmét arra, hogy „az Petőházybéli Lakosok”-nak, és „más Idegenek”-nek „se fát vágatni, avagy ki hordani tovább valo más érkezendő parancsolatig ne Engedgyen”. Javasolja, hogy az erdők körül „azon Arokat köll föll hanyatatni”, mert így lehetetlen szekérrel az erdőbe bejutni.”⁶⁹⁽⁴⁰⁾ Széchenyi György pedig újkéri katonáinak parancsolta meg, hogy „Erdeinkben Kár tévő Embereket megh fogni és arestomban hozni” kell.⁷⁰⁽⁴¹⁾

A pordányiaknak is „volt egy Kis tilos Erdejek, a kit Nagy Máté ur a több katonákkal el pusztította házok épületire”. A csornaiak a fa gondjaikon az 1684. évi úrbéri szerződés szerint úgy akartak enyhíteni, hogy makkos (bükk-, tölgy-) erdőt telepítettek. „Vagjon egj Rét mellyet nyarkónak hinák az Szeger Chéhi (így!) makot vetitet volt belé hogj Eördüt nevelljen”.⁷¹⁽⁴²⁾ Csornán „mindenkor volt, ugy mostan is vagyon az közönséges Városnak egy darab füzesse”, amelyet „Legh főképpen az Marháink oltalmára őszü es Tavszü zür zavaros üdők ellen Conservállyuk, más külömben nem is vágjuk, hanem ha néha az Város Qvártél háza hértelen valo reparátiojára kintelenittetünk”.⁷²⁽⁴³⁾ (1769)

9. A földesúr engedelmevel az erdőkben a jobbágyok állatai legelhettek és makkolhattak. Természetesen ezért fizetni kellett. A kapuvári uradalom erdeiben, mikor makk terem, „aprómarhákbul huszadot, Méh, Bárány és Kecskéből tizedet adnak”. A vidékiek mindenütt tizedet fizettek. A Széchenyi uraság a lozsiaknak és az ebergócieknek a makkoltatás idején „a mak bért az Öregektül minden hétre két Garassával, az Malaczoktul pedig Egy Garassával Számlálván”. 1785-ben „Lágy üdők lévén”, ezért a

Contractus lejárta után is (Karácsony) szerették volna állatjaikat az erdön etetni. Mivel a jó makk „már egészen el-fogyott”, ezért fizetési engedményt kértek. „Nagyságod a Szegin ügye fogyott Embereknek keserves sorsokat méltó tekintetben vévén nem fogja meg szenvedni, hogy héjában füzessünk. Könyörgünk azért Nagyságodnak kegyes 129szine előtt, méltoztassék az Maknak érdeméhez képest az Censust alább Szállítani”.⁷³⁽⁴⁴⁾ Kedvezményben részesültek az ivániak is. „... marháikat legeltették á Nagy Erdön békességessen, csak a makoltatástul füzetvén fél Dezmát, vag fel mak bért”.⁷⁴⁽⁴⁵⁾ Az ivániak más falubelieknek is adhattak engedélyt a legeltetésre. „Sőt inkább más környül lévő Helységbéliek Iványi lakosoktól kértek engedelmet Szarvas Marhájok pascuatiójára”. Ezek „á Tölös Tho táján, á Pusza Szőlök alatt lévő főves uton belől, Gyötre völgyeben, á Káli harszton, és Czirák felé á Cseren” tilost tartottak, „melly tilosokban, ha vidéki marhát kaptak, bé hajtottak es buntetes nélkül ki nem bocsátották”.⁷⁵⁽⁴⁶⁾

Az engedély nélküli legeltetés gyakori volt. A petőháziak a vittnyédi erdön „pascualtották” juhaikat. Németh András vittnyédi jobbágy vallotta az úriszéken, hogy a petőháziaknak „az juhait gyakorta látta az Vittnyédi Erdön pascualtatnyi, Seőt ippen az Vittnyédi Templomhoz á falu vighre gyültek nimelkor az juhok”.⁷⁶⁽⁴⁷⁾

Egyes családok „Szabad Pascuatio”-ra kaptak engedélyt. Nádasdi Pál 1625 körül a Manko Büki Horváth családnak „az egész kapuvári Dominiumhoz tartozandó Erdőkben mindenféle marháinak Szabad Pascuatiot engedett és adott”.⁷⁷⁽⁴⁸⁾ Ahol nem volt legelő és rét. ott a jobbágyok a Hanyban próbáltak élelmet szerezni állatjaik számára. „Amikor Kaszálni jönnek az hanban valahonnénd, soktanak minden kaszástul napjában adni, den. 5.” Ide jártak a tamásiak is.

10. Megszólaltak az írások. Felelevenítették előttünk azt a múltat, amely a parasztság számára életében a legkínosabbat, a legnehezebben elviselhető jelentette. A szerződéseket az uradalmi tisztek, fiskálisok, a kérvényeket pedig többnyire a helységek írástudói – deákok és papok – írták. Az utóbbiak olvasásakor szinte magunk előtt látjuk, hogyan állnak a levélíró mellett, hogyan diktálják panaszait, sérelmeiket.

A felhasznált anyag, amely a forrásmunkák megjelöléséből is világosan kitűnik, többségében először jelent meg nyomtatásban és ez is csak töredéke annak, ami még felkutatásra vár. A Varga Endre szerkesztésében megjelent „Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek” a Hédervári uradalom parasztjainak ellenállását bizonyítják, Takáts Endre jobbágylevelei a széplaki, sarródi, hegykői, lövői, ebergőci és csornai lakosok harcát illusztrálják, H. Balázs Éva könyvéből pedig megtudjuk, hogy a homokiakon kívül a hidegségiek is írtak fel a királynőnek, Mária Teréziának.

A paraszti terhet, keservet idézetekkel is alátámasztottuk. Ezzel az volt a célunk, hogy Sopron megye történetének és gazdasági helyzetének ismertetése mellett, a régi tájnyelvet is felújítsuk és ösztönzést adjunk a nyelvészeknek a rábaközi nyelvjárás sajátosságainak megállapítására és annak ismertetésére.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 130Mollay Károly: Többnyelvűség a középkori Sopronban II. A latin nyelv (1550–1631.)

130 Mollay Károly: Többnyelvűség a középkori Sopronban II. A latin nyelv (1550–1631.)

26. A soproni írásbeliség megoszlásának ez az utolsó szakasza egyúttal a soproni irodalom kezdeteit is jelenti. Nemcsak ebből a szempontból, hanem várostörténeti szempontból is még eléggé feltáratlan ez az idő. A kiadott soproni forrásanyag¹⁹⁴⁽⁴⁹⁾ a még kiadatlanhoz képest csekély, a feldolgozások részben felekezeti, helyenként hitvitázó éllel megírt egyháztörténeti művek¹⁹⁵⁽⁵⁰⁾, iskolatörténetek¹⁹⁶⁽⁵¹⁾ vagy csak Lackner Kristóf (1571–1631.) működésére¹⁹⁷⁽⁵²⁾ vonatkoznak. E mozgalmas szakasz fejlődését csak az egész forrásanyag feltárása és értelmezése után lehet majd megnyugtatóan áttekinteni, a többnyelvűség szempontjából is¹⁹⁸⁽⁵³⁾.

Annyi ma már bizonyosnak látszik, hogy a reneszánsz műveltség befogadásának ez az ideje¹⁹⁹⁽⁵⁴⁾ három időszakra tagolódik: 1550–1579. (a reformáció győzelme); 1580–1603. (a humanizmus felülkerekedése); 1604–1631. (a reneszánsz kiteljesedése).

27. A reneszánsz jelentkezése Sopronban a XVI. század elejére esik: 1509-ből maradt fenn egy reneszánsz díszítésű nürnbergi falinaptár, amely valószínűleg Bécsből került Sopronba (SSz. 1962/304–5), 1510-től kezdve érvényesül a humanista latinság az írásbeliségben (vö. az előző közlemény 24–5. pontját),¹³¹ 1510–1520 tájáról való az eddig ismert első reneszánsz stílusú oltár (199. jegyzet). A humanizmus, mint a reneszánsz polgárság világi ideológiája készítette elő Európa-szerte, Sopronban is a reformációt. Utóbbi a reneszánsz polgárság vallásos mozgalmává válik. Mindkét mozgalom a katolikus egyház intézményének, világszemléletének egyeduralmát rendíti meg, ha a humanizmust művelő, egyelőre még szűk világi értelmiségi réteg és a reformációnak a „tiszta evangélium” szellemét hirdető, azaz „evangélikus”²⁰⁰⁽⁵⁵⁾ tanítását osztályharca céljára kihasználó szélesebb polgári, népi rétegek szemlélete között volt is különbség. Nagyon tanulságos ilyen szempontból a reformáció első soproni írásos emlékeinek vizsgálata.

Lackner Kristóf „Coronae Hungariae emblematica descriptio” c. munkájának X. emblémája a magyar címer rajzával

1321524. okt. 14-én Szalkai László esztergomi érsek és királyi főkancellár, maga is jellegzetes reneszánsz egyéniség, a király nevében a soproni tanácsnak küldött oklevelében említ „quendam fratrem ordinis minorum *divi* Francisci infectum heresi Luterana, qui adversus sanctorum patrum decreta et constitutiones Romane ecclesie tam pertinaciter ceperit predicare”, azaz 'egy bizonyos barátot az isteni (értsd: szent) Ferenc rendjéből, a lutheri eretnekségtől fertőzöttet, aki a szentatyák dekrétumai és a római egyház határozatai ellen kezdett rendszeresen prédikálni” (SoprOkl. I/7, 113). Kristóf soproni ferencesről van szó, aki ellen vizsgálatot indított, egyben fő- és jószágvesztés terhe alatt elrendeli, hogy „libros, tractatus, opera dicti Luteri, suorumque sectatorum latina germana seu alia quavis lingua edita” ('Luthernek és követőinek könyveit, traktátusait, műveit, akár latinul, németül vagy más nyelven is jelentek meg') három napon belül, elégetés céljából összegyűjtsék, és megtiltja, hogy Sopronban ilyeneket bárki otthon tartson, olvasson, dicsérjen, erről az eretnekségről nyilvánosan vagy zárt körben, vitatkozni merjen. Magát a vizsgálatot Gergely ferencendi teológiai professzor okt. 22–30-ig folytatta le, a jegyzőkönyvet egyházi részről Radinger Tamás javadalmas pap és közjegyző, világi részről Auer Jakab városi nótárius és közjegyző vezette. A jegyzőkönyvet Házi Jenő megállapítása szerint ugyan a vizsgálat vezetője diktálta, mégis a soproni latinságnak is tanulságos emléke. A kihallgatások a városházán (*in consistorio civitatis, in pretorio*²⁰¹⁽⁵⁶⁾) a királyi harmincadvamosok, a polgármester, városbíró és az egész tanács (*iurati cives, totus consulatus, consules*²⁰²⁽⁵⁷⁾), a soproni papság és a város közönségének jelenlétében folytak (SoprOkl. I/7, 115–31). A jegyzőkönyv azonban a királyi oklevélben jelzettnél szélesebb körű vizsgálatról tanúskodik, amely a soproni ferencesekkel hatásköri kérdések miatt 1519 óta hadilábon álló városplébános feljelentésére következett be. Kristóf ferences prédikátor ellen emelt 8 vádpont közül hat általános egyházi vonatkozású volt: a pápa (*summus pontifex*²⁰³⁽⁵⁸⁾) iránti engedelmességet, az egyszerű papok bűnbocsájtó hatáskörét, a fülgyónást, a szentek és Szűz Mária tiszteletét, a böjtöt, templomok és oltárok további

építését érintette; kettő pedig soproni vonatkozású volt (vannak-e nyilvános ágyasaik a soproni papoknak; a soproni papoknak a zsidókhöz hasonló uzsoráskodása). Nemcsak Kristóf atya tagadta e vádakat, hanem a 27 javadalmas pap, az egyetlen világi tanú, Auer Jakab városi nótárius is, sőt a feljelentő, Peck Kristóf városlébéanos sem tudta saját 133 vádjait hitelt érdemlően igazolni, csupán a böffent kapcsolatos vádpontot („quod ieiunium corporale non est necessarium”, hogy a testi böjt nem szükséges) erősítette meg egyetlen pap vallomása.

Lackner Kristóf „Coronae Hungariae emblematica descriptio” c. munkájának IX. emblémája.

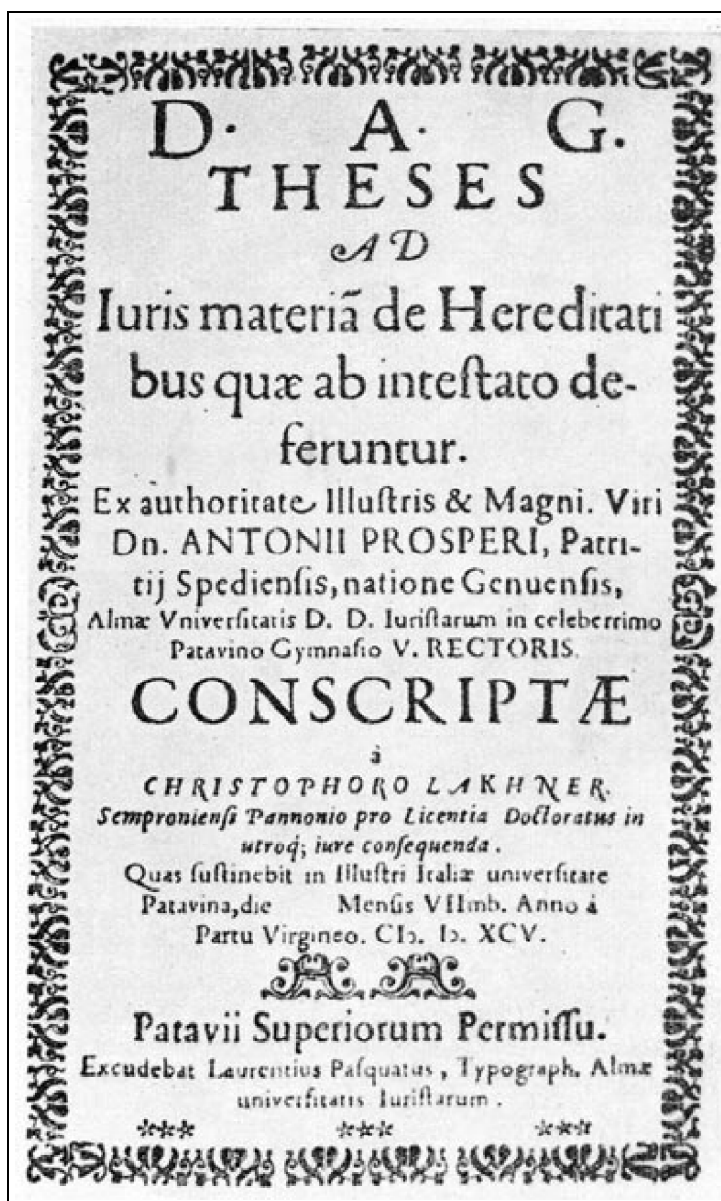
A vizsgálatnak ez a része az említett vádat nem igazolta ugyan, annál inkább ilyen vádnak a lehetőségét. Még jobban kitűnt ez a Radinger Tamás jegyzőkönyvvezető elleni vizsgálatból, akit a külső tanács két belvárosi tagja, egy vargamester és egy gazda jelentett fel: a belső tanács egyik tagjának külvárosi, az Ispotályhíd (ma: Ikvahíd) és a Fapiac (ma: Lenin körút) sarkán álló majorja pincéjében sillerbort (*roseum vinum*²⁰⁴⁽⁵⁹⁾) ittak, a papokról beszélgettek, azokról a hírekről, „quod deberent ducere uxores” (meg kell házasodniuk) s megegyeztek abban, hogy az isten majd mindent jól elrendez. Egy másik pap szemeláttára ekkor lépett közjük Radinger Tamás, „negasset divinam providenciam 134 contra actus humanos, quod Deus esset Spiritus et quod nec haberet os, nec aures, nec nasum, nec manus, neque pedes, ergo neque saperet, neque intelligeret, neque curaret quicquam de actibus humanis”²⁰⁵⁽⁶⁰⁾ Móricz Pál kalmár kihallgatásával kapcsolatban hasonló apró, de nagyon tanulságos részletek kerülnek elő arról, hogy milyen a reformációt érintő kérdések foglalkoztatták akkoriban a soproni polgárokat. Móricz Pál kalmárnak a belvárosi Fótéren, az Előkapuval szemközt (ma: Angyal gyógyszertár) volt háza (SoprOkl. II/5, 358; II/6, 370; Gb. 137–8), az 1524. évi tisztújításon a belső tanácsba is beválasztották. Rajta kívül a polgármestert, a városbíró és a többi 11 tanácstagot, valamint a város egyik vámosát (*portitor civitatis*²⁰⁶⁽⁶¹⁾) hallgatták ki. Egyöntetűen, maga Móricz Pál is, azt vallották, hogy a kalmár saját bormérésében vendégeivel, két

diákkal disznólabát (*unam calcedam de carnibus suillis*), családjával otthon²⁰⁷⁽⁶²⁾, Bors Benedek tanácsossal Székesfehérvárott²⁰⁸⁽⁶³⁾ tojást evett tiltott napokon²⁰⁹⁽⁶⁴⁾. Az egyik tanácsos szerint Bors Benedek és Siebenbürger Ferenc tanácsosok ugyan Sopronban is ettek pénteki napon tojást, a vizsgálóbizottságot ¹³⁵azonban csak Móricz Pál kalmár ügye érdekelte,²¹⁰⁽⁶⁵⁾ aki egy másik tanácsos szerint Székesfehérvárott, Szent István király ünnepén, a templomok és a szobrok meglátogatásakor kinevette és támadta őket, *quod ligna el lapides venerarentur*, azaz hogy holt (faragott) fát és köveket tisztelnek. Móricz Pál kivételével a kihallgatott tanácsosok tagadták, hogy lutheránus könyvek lennének a birtokukban; Móricz Pálról azonban még azt is vallották, hogy ilyen könyveket papoknak is adott kölcsön. Mindez igazolta a városplébános feljelentésének azt a részét, „hogy egyes világiak vásároltak és tartanak lutheránus könyveket²¹¹⁽⁶⁶⁾, s amikor összejönnek a korcsmában, egyik, aki tud, olvas, a többiek figyelemmel hallgatják, tízen, húszan, ahányan vannak, majd a pápáról, a bíbornokokról és másokról olyan becstelenségeket mondanak, hogy bűn még hallgatni is”. A világiaknál és a papoknál található lutheránus könyveket össze is gyűjtötték és október 30-án háromszoros harangszóval, miként ez prédikáció előtt szokásos (*sicut moris est*), és dobszóval, miként ez a város jogszokása (*sicut mos est istius civitatis*), a Főtérrre hívták a város egyházi és világi lakosságát, ahol ¹³⁶Radinger Tamás prédikációja után a városi nótárius a nép nyelvén (*in vulgari*), tehát németül ismertette a király latin nyelvű felhívását (SoprOkl. I/7, 114–5), amely a feljelentőknek a lutheránusok vagyonából ígér jutalmat, majd a törvényszolga (*preco*) irgalmatlan büntetést helyezett kilátásba azoknak, akik a jövőben a lutheránus eretnység bűnében találatnak, a városi hóhér (*carnifex sanguinarius*)²¹²⁽⁶⁷⁾ a „pestises Luther” minden összegyűjtött könyvét az előre elkészített máglyán (*constructo rogo lignorum*) elégette.

A vizsgálatnak talán legfeltűnőbb eredménye, hogy Móricz Pál kalmárt október 28-án többek között arra ítélték, hogy 30-án a lutheránus könyvek elégetése után ismerje el tévedését (*profiteatur suum errorem*), az október 30-i jegyzőkönyvből azonban ez a mozzanat hiányzik; 1525. jan. 28-án viszont maga II. Lajos király veszi védelmébe a böjt megszegése miatt zaklatott soproni polgárt (SoprOkl. I/7, 140). Úgy látszik, mintha Móricz Pál megtagadta volna az okt. 28-i határozat végrehajtását; az 1526. és az 1527. évi tisztújításon mégis városbíróvá választották (Gb. 137–48). Tanulságos a soproni papok ágyasaival kapcsolatban Kristóf atya határozott állásfoglalása (*qui se reum cognoscit, procedat in medium* 'aki találva érzi magát, álljon elő'): a vizsgálat alatt erről többé nem esik szó, viszont november 16-án maga a király parancsolja meg a soproni papoknak, hogy javadalmuk elvesztésének terhe alatt ágyasaikat bocsássák el (SoprOkl. I/7, 136). Végül feltűnő a 27 javadalmas pap egyöntetű kiállása Kristóf ferences mellett, azaz a feljelentő városplébános ellen. Nem esett szó a vizsgálat folyamán a Kristóf atya által említett egyházi kamatról sem, amelynek 10%-ról 5%-ra való leszállítását a polgárság éppen az 1524. évi tisztújításkor újra követelte (SoprOkl. II/2, 194).

28. Ismeretes, hogy a reformáció a középkori eretnekmozgalmak folytatását és betetőzését jelenti. Soproni viszonylatban itt a 60 esztendővel korábban elfojtott, de fél évszázadon át (1415–1465.) tartó huszita mozgalmat, valamint a huszitákat megelőző valdenseket²¹³⁽⁶⁸⁾ kell említenuk. A reformáció ideológiai előkészítéséhez a római jog recepciója is tartozik. E kérdés feldolgozásához többek között még tüzetesen meg kell vizsgálni a Sopronban működött értelmiségiek (papok, nótáriusok, latin iskolai tanítók, orvosok) tanulmányait és könyveit²¹⁴⁽⁶⁹⁾. Az egyetemek közül a XVI. század első felében még változatlanul nagy ¹³⁷jelentősége van a bécsinek, amelyen a humanista filológia és természettudomány most élék fénykorukat, a teológiai stúdium viszont erősen visszaesik. Úgyszólván évenként iratkoznak még be soproniak a bécsi egyetemre, 1499-ben például négyen, köztük Salzer Ambrus (1476–1568.), Salzer Márton kalmár fia, az első soproni, aki fényes tudományos pályát fut be (kétszer teológiai dékán, négyszer az egyetem rektora), bécsi kanonokságot, lovagi rangot nyer el, s kilencszer választják a bécsi egyetem magyar nemzetének

prokurátorává²¹⁵⁽⁷⁰⁾; ¹³⁸1513-ban egyszerre tízen, 1522-ben hárman, az utolsó 1547-ben. A reformáció soproni győzelmé szemponyjából jelentős, hogy 9 évvel a fenti reformációellenes vizsgálat után, 1533-ban, tehát még Luther Márton életében megkezdődik a soproni diákok kirajzása Wittenbergába²¹⁶⁽⁷¹⁾. A reneszánsz soproni győzelmének előhírnöke Reiss János iskolamester, majd polgármester fia, aki 1549-ben mint *Zacharias Ruthenus Soproniensis Ungarus* a páduai egyetemre iratkozik be és lesz az ottani magyar nemzet tanácsosa.²¹⁷⁽⁷²⁾ Megválasztásakor vita kerekedett, magyarnak tekinthető-e: „verum esse, quod dominus Zacharias consiliarius Ungaræ cognomine Ruthenus Soproniensis, non est vere Ungarus, licet natus in Ungaria, attamen parentibus Germanicis et pro maiore parte vitæ suæ habitavit in Germania. Et hoc scire dixit, qui cognovit patrem et matrem dicti domini Zachariæ, qui fuit Alemanni, attamen commorantur et habitant in regionibus Ungariæ” (i. m. 160)²¹⁸⁽⁷³⁾.

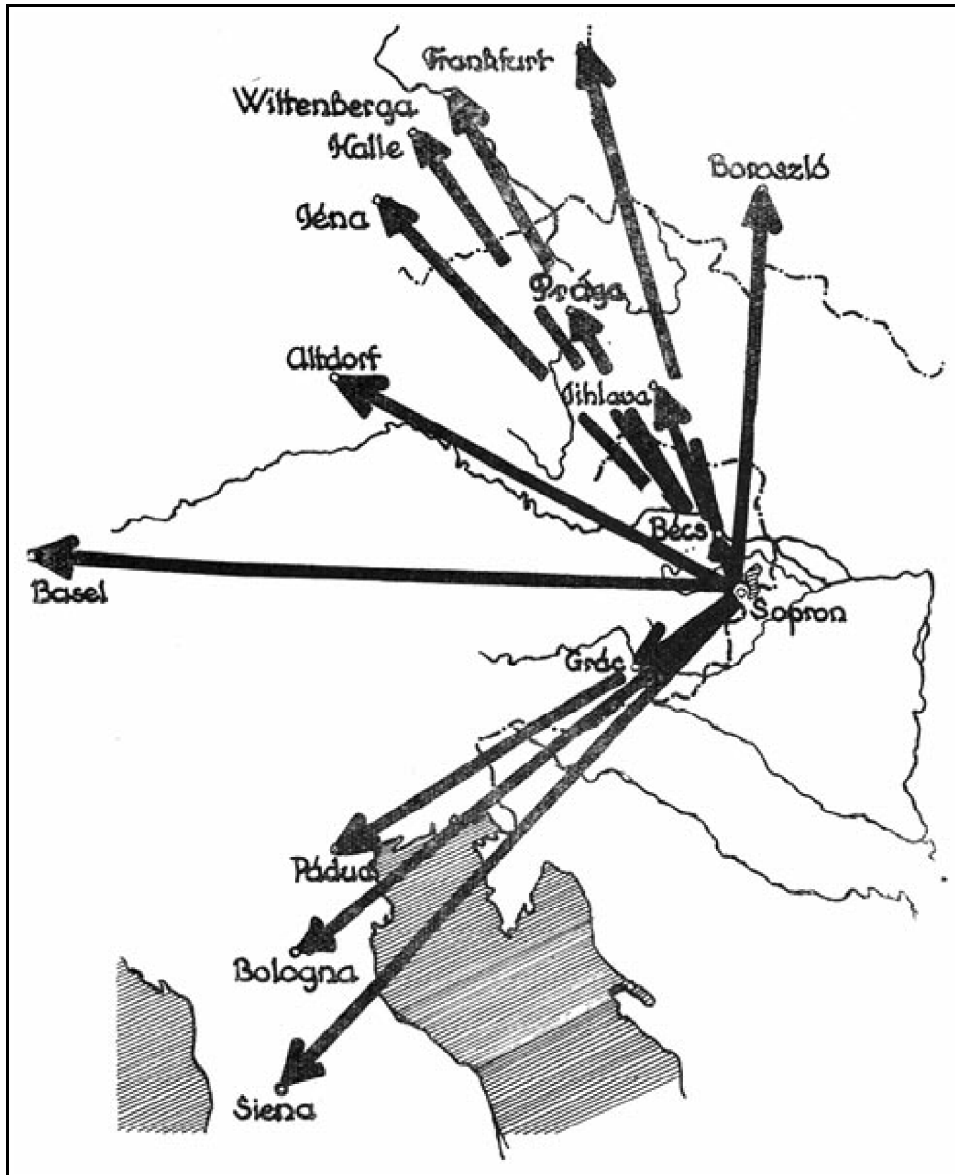
29. Mindezek a részletek tulajdonképpen még a soproni latin nyelvű írásbeliség második szakaszához (1451–1549.) tartoznak, amelyet előző közleményemben tárgyaltam; idekíváncsoltak azonban, mivel a harmadik szakasz első időszakának (1550–1579.) közvetlen előzményei.

Mint már említettük, ebben az első időszakban győz Sopronban a reformáció. A sok helyi és országos okon kívül ideológiai szempontból a legfontosabb mégis a katolikus egyház határozatlan állásfoglalása volt, amellyel a hívőket bizonytalanságban hagyta. E tekintetben csak a többször megszakított tridentinai zsinat (1545–1563.) befejezése teremtett tiszta helyzetet. A reformáció elindításától addig eltelt 46 esztendő azonban bővelkedik az ún. kettős egyéniségekben, akiknél a kortársak sem tudták eldönteni, a reformáció hívei-e már vagy pedig még a katolikus egyházhoz húznak-e. A német humanisták közül sokan tartoztak e csoportba, közülük a legnagyobb, Erasmus (1466–1536.); idehaza például Nádasdy Tamás (1498–1562.), Nyugat-Magyarország leghatalmasabb földesura²¹⁹⁽⁷⁴⁾, Sopronban például az előző közleményünkben tárgyalt Hummel Kristóf, aki 1533–1562-ig működött mint iskolamester, polgármester, a ¹³⁹belső tanács tagja, és mások. Nem véletlen, hogy az első „nyíltan evangélikusnak ismert és hitéért fogságot is szenvedett papot” (Payr), ti. az osztrák Gerengel Simont csak 1565-ben hívja meg a városi tanács. A tridentinai zsinat határozatainak végrehajtására II. Miksa (1563–1578.) ellenkezése miatt a győri egyházmegyében, tehát Sopronban is, csak az 1579. évi aug. 2–4-i szombathelyi zsinat után került sor²²⁰⁽⁷⁵⁾. Addig viszont győzött Sopronban a reformáció.

Sopron humanista latinságára a XVI. század közepétől kezdve az jellemző, hogy már nem egyoldalúan a bécsi egyetemen tanított latinságtól függ. Bécsnek természetesen továbbra is jelentős műveltségi hatása van Sopronban. Ez időszak első városi nótáriusa, a boroszlói születésű Jekel Bálint, „der siebenn freyenn kunstenn Magister, der Rechten Baccalaureus vnnnd von Bapstlichen gewalt offner vnnnd geschwornner Notarius” (1549–1551.) szintén a bécsi egyetemről jött humanista műveltséggel, de mint a katolikus egyház híve. 1551. jún. 2-án fel is jelentette a királynál a várost, mint az aposztata és rosszerkölcű papok menedékét²²¹⁽⁷⁶⁾. Utóda, Gaspitz Ferenc ügyvéd (1552–1562.) már az említett kettős egyéniségekhez tartozott.²²²⁽⁷⁷⁾ Az első nyíltan lutheránus nótárius Wirt Mihály (1563–1594.) 1555-ben a tanács támogatásával megy a wittenbergi egyetemre, egyenesen a nagy Melancton Fülöphöz (1497–1560.), Luther legjelentősebb munkatársához, akinek latin grammatikája (1525/26-tól a XVIII. századig számos kiadásban) a protestánsok latin grammatikája lett. Wirt Mihály útjáról és wittenbergi tartózkodásáról a városi tanács számára készített jelentésében számolt be, amely nemcsak soproni, hanem országos szempontból is a legkorábbi ilyen neveléstörténeti emlékünk (1555. febr. 17–1556. máj. 10.). „*Demnach ist mir auss Verordnung herrn Philippi Melanctonis Ein Praeceptor zuegethan worden, dem ich für die Leer vnd Lectiones, so ich von Im dises ganzes Jar gehört hab, geben hab müssen 8 tal. den.*” – olvassuk itt többek között, jún. 8-i levelében pedig a tanulmányi segély további küldését kéri. Faut Márknak és Klein Menyhértnek az 1600-as évek elejéről származó első soproni krónikája az 1557. évnél emlékezik meg Sopron első wittenbergi kapcsolatairól: „*Vmb dise Zeit haben zu Wittenberg studirt Michael Wirtt, Jacob Ratt oder Ruffinus, Hanss schreiner, Carolus Rosenkrantz, vnter Herrn Philippo Melanctone von Ödenburg dorthin geschickht, Da zuuor kein Ödenburgerisch kindt ihemals Gehn Wittenberg gezogen ist. Vnd hat her Philippus mit einem schonen lateinischen schreiben den Michel Wirt einem Ehrsamem rath alhie commendirt*” (fol. 3).²²³⁽⁷⁸⁾ Wirt Mihály 1563-ban már nótárius Sopronban, de német humanista szóhasználatul *secretarius*-nak (‘Geheimschreiber; titoknok’) nevezi magát (Házi: XVI. századi levelek 28).

¹⁴⁰Wirt Mihály hívta meg 1564 decemberében Hartmann Ferencet, a bécsújhelyi latin iskola segédkántorát

a soproni latin iskolához rektornak. Hartmann 1564. dec. 19-én elegáns humanista latinsággal írt, klasszikus görög nyelvű idézettel is ékesített levelében ajánlotta fel szolgálatait a soproni tanácsnak, a bécsújhelyi tanács pedig 1565. jan. 28-i német nyelvű levelében kéri a soproniakat, „*Die wollen Ine Ernennten Hartman vor Annderen Zw solchem Ambt der lateinischen schuel befürdern, Aufnemen*²²⁴⁽⁷⁹⁾. A bécsújhelyi tanács levele nevezi az akkor már jóval több mint 200 éve fennálló soproni plébániai iskolát először „latin” iskolának. Ez a megkülönböztető, minősítő jelző bizonyítja, hogy a városban ekkor már „német” iskola is működött²²⁵⁽⁸⁰⁾. A középkorban magától értetődően Európa-szerte a latin iskola volt „az iskola”, amelyben tilos volt más nyelvet használni. A „szent” nyelvekhez (héber, görög, latin) számító latinnal szemben a nemzeti nyelvek, az anyanyelv fogalmát a humanisták fedezték fel, ennek nyomán kezdődik az addig lebecsült anyanyelv megbecsülése, tanítása, grammatikájának kidolgozása²²⁶⁽⁸¹⁾, így születik meg német nyelvterületen a „német” iskola. Sopronban 1533-ban vallja János „német” írnok: „er halt ain offne *deutsche schuel* alhie mit erlaubnuss seiner heren vnd lernn Khnaben” (SSz. 1968, 48). A „német” iskola a három tanerős latinnál alacsonyabb **142**szintű volt, magániskola, amely már 1533-ban nem a plébános, hanem a tanács hatáskörébe tartozott; 1569-ben evangélikus városi iskolává lett²²⁷⁽⁸²⁾.

141 Soproniak tanulmányai a XVII. századig.

Hartmann előtt, itt tárgyalt időszakunkban Raidl András (1549–1557.) és Nusser Boldizsár magiszterek ismeretesek mint latin iskolai rektorok; itt tanítottak még Spillinger Farkas (1551–1555.), utóbb soproni pap, majd 1570–1589-ig városplébános, a müncheni Pirker Ulrik (1551–1553.), Güntzel Lőrinc (1554–1562.) és az apja révén soproni származású Siebenbürger Domonkos (1563–1565.), aki ezt megelőzően Bécsben mint baccalaureus az egyetem híres poézis tanárának, Balsmann Náthánnak (1529–1562.) köréhez tartozott²²⁸⁽⁸³⁾. Hartmann az első, akinek írása fennmaradt, s ez a soproni humanista írásbeliségnek értékes emléke:

Magna prudentiae párs est, et scíre, distmctos esse gradus humanórum officiórum, et eò manibus ac pedibus quémlibet anníti, ne extra vocationis metas témerè ferátur, sed stationem suam, ad quam et

naturae ductu et diuino consilio destinatus est pro viribus tueri studeat. Idque veteres pulcerrimo *prouérbio docuérunt*. Spartam quam nactus es hanc orna. Ego quidem, dum meo me pede metior atque animi ductus et vires ingenii, quas natura *tríbuít exíguas*, considero, Nullam ad rem magis quam ad tractandam militiam scholasticam trahi et affectum me *éssé exístimo*. Quod vitae genus etsi per se molestum, taedio sumum his miseriis obnoxium, plerisque etiam *odiósum habétur*. Tamen hec solatia difficultatibus istis subinde *oppónere sóleo*, quod functionem et labores nostros deo gratissimos et generi humano salutare *éssé constát*, et tranquillores aliquanto reliquis *vítæ ordínibus*, qui vt altiore gradu constituti omnium in *óculos incúrrunt*, ita grauioribus quoque fortunae telis sunt expositi, quemadmodum Herodotus in *Polýmnia ínquit*:

*ὄνητου οὐδὲνα εἶναι οὐδὲ ἐσσεῖσθαι τῷ κακῶν ἐξ ἀρχῆς γινόμενω οὐ
συνεμιχθῆ τοῖσι δὲ μεγιστοῖσι αὐτῶν μέγιστα*

hoc est Neminem mortalium existere aut deinceps fore, cui prodeunti in hanc lucem a principio statim mala non admista sint, et maximis quidem maxima. Cum itaque Nobiles, prudentissimi atque ornatissimi Viri in ea²²⁹⁽⁸⁴⁾ statione, ad quam naturali quadam pro pensione allici me video militare maximè desiderem. Et nam laudem ciuitas vestra ob eximiam erga literas beneuolentiam apud *plerósque obtíneat*, quae pauus admodum vrbibus iure competere *míhi vidétur*: Non potui facere, quin me paucis ante diebus circumspectissimo atque ornatissimo viro domino Michaeli Wirthio syndico vestro literis *commendárem*, vt et de schola vestra quid futurum esset, certior fierem et colendissimis vestris dominationibus per eum tanquam primarium literarum patronum operam *méam offérem*, quam et nunc cum istam prouinciam proximo anno vacaturam certò intellexerim, *reuerénter offéro*, atque submisso rogo, si fructum aliquem ex meis laboribus ad tenellam aetatem vestram rediturum *iudicauéritis*, vt illam meae fidei curam pro liberali iudicio vestro *commíttere dignémini*. Nam quod non solum reuerenter me *vóbis offéro*, séd etiam (quod ipsum tamen si citra ambitionem fiat, licitum est) peto, insignis vestra humanitas communi omnium ore celebrata non aliter *fácere me permítit*. ¹⁴³Quoties enim in *memóriám eórum*, quae de vestra erga scholam beneficentia commemorata mihi sunt, redeo, singularem vestram prudentiam atque conatus honestissimos et tacitus *mécum mirári* et coram aliis collaudare constanter soleo. Nam cum literae, quibus tamen in tota vita nihil vtilius est, apud *plerósque ne-230(85)* *gligántur* et in odio sint, non obscurè hinc *conjícere lícet*, vos perspexisse vim et vtilitatem earum vulgo ignotam et a conspectu multitudinis longissimè positam. Ignoti enim nulla cupido, vt Ouidius ait. Atque ea de causa honestas disciplinas omnium virtutum alumnas amare et fouere *vós intellígo*, Hinc quoque fieri, quod honestius et liberalius iis, qui scholasticos apud vos *labóres obéunt*, prospectum sit *fáccile céрно*. Quare ordini nostro hanc vestram beneuolentiam primum gratulor. Deinde cum, de communi studiosorum nomine pro ea beneuolentia gratim me vobis *debére agnóscam*, sincero pectore vobis precor, vt, si animi mei voto fortasse propter doctrinae aestimationem *pólitus non fúero*, eius viri [vo] copia vobis fiat, qui diligentia et sedulitate in pueritia instruenda vestram istam peculiarem beneuolentiam aequare possit. Neque enim ego, qui nullius ferè eruditionis mihi conscius sum, aliis, qui multis *pássibus me praecedunt*, primas *praerípere vélím*. Non enim dubium mihi est *fieri pósse*, vt plures eandem functionem ambient, quibuscum si in arenam mihi descendendum sit, fidei potius ét assiduitatis conscientia quam vana doctrinae persuasionem certare malim. Deligere autem, qui ad hanc functionem maximè idoneus sit, vestrae *érit prudéntiae*, qua et *vidístis inítiò*, sine scientia educandorum liberorum nullos bonos viros *exístere pósse*, et etiamnum intelligitis, habendam inprimis esse pueritiae hoc in *lóco ratiónem*, quae vobis²³¹⁽⁸⁶⁾ autoribus rectè instituta patriae olim *praesídio est futúra*. Colendissimis Dominationibus Vestris *reuerénter me comméndo*. Datae Neostadii 19 Decembris A° 64 (1564. dec. 19.)

30. Helytörténeti irodalmunkban már hivatkoztak erre az irodalmi alkotásnak tekinthető levélre, szövege azonban most jelenik meg először. Stílusának vizsgálata pedig már túlmutat a helyi kereteken. Szövegkiadásunkban kiemeltük a kádenciákat, megjelölve főhangsúlyaikát is. A stílusvizsgálatnak ez az első, feltűnő eredménye, mert az eddigi irodalom úgy vélte, hogy a ritmikus prózát a XV–XVI. századi humanisták tudatosan nem művelték, ennek hagyománya csak a középkori formákat őrző skolasztikusoknál maradt meg²³³⁽⁸⁸⁾. Hartmann levelének sok-sok kádenciája nem arról tanúskodik, hogy ezek csak véletlenül, az antik rétorok, elsősorban Cicero gyakori olvasásából származó fordulatok révén kerültek volna a tolla alá, hanem tudatos stílusalkotás eredményei. Cicero követői, az ún. ciceronianusok mesterüket nemcsak szókincsében, fordulataiban, hanem elsősorban hosszú és művészi felépített (szimmetria, ellentét stb.), patétikus körmondataiban követték.²³⁴⁽⁸⁹⁾ Főleg e körmondatok **144** miatt támadták őket a XVI. század másik stílusirányának képviselői, akik Seneca és Tacitus tömör, rövid, cicomázatlan mondatait tekintették stíluseszmenyűknek. Hartmann kétségtelenül a ciceroníanusokhoz tartozott.

Levele a mondanivalójához képest aránylag terjedelmes. Mondanivalója lényegében az, hogy a városi tanácsnak a soproni (latin) iskola számára felajánlja szolgálatait, s kéri, juttassák neki a legközelebbi Szt. György napkor (1565. ápr. 24.) megürülő állást. Artner Sebald elemzett 1589. évi magyar nyelvű levelével ellentétben és Nagy Tamás városbíró ugyancsak elemzett 1595. évi német nyelvű leveléhez (SSz. 1967, 155–70) hasonlóan ez a levél nem tagolódik szakaszokra, ezek mégis könnyen felismerhetők, mert mindegyik egy-egy klasszikus idézettel végződik. A bevezető rész hiányzik. A főrész arengája tipikusan megszerkesztett körmondat arról, hogy ki-kik ott álljon helyt, ahová hivatása állítja: egy rövid főmondatra két szimmetrikusan megszerkesztett (*et-et* 'mind–mind') mellékmondat épül, ezeknek van alárendelve két ellentétesen megszerkesztett (*ne–sed* 'ne–hanem') mellékmondat, a másodikon belül még egy mellékmondat ismét szimmetrikusan megalkotott szerkezettel. Az arenga tartalmát a „régiek” egy közmondása foglalja össze: „Spartát, amelyet elértél, becsüld meg!”. A „közmondás”, helyesebben az idézet forrásának elhallgatása humanista fogás, hiszen az Euripidész (480–406. i. e.) egyik drámatörredékéből származó szólást Cicero is görögül idézi (a forrás megjelölése nélküli, Hartmann pedig innen, Atticushoz írt egyik leveléből (IV, 6) fordította latinra²³⁵⁽⁹⁰⁾.

A főrész promulgatioja két nagy körmondatból áll: az elsőben Hartmann a maga pedagógusi elhivatottságáról szól, a másodikban a pedagógus pályájának értékéről, szépségéről: „sokkal derűsebb az élet többi területénél, amelyek mint magasabbrendűek, mindenkinek szemébe ötlenek, így a sors súlyosabb csapásainak is ki vannak téve, amint Hérodotosz a Polyhymniában mondja: „már pedig nincs és nem is lesz olyan halandó, akinek már születésekor ne rendelt volna a végzet bajokat is, és éppen a legnagyobbakat éri a legnagyobb csapások”. Hérodotoszt (490–425. i. e.), a történetírás atyját már görögül idézi, sőt művének a hetedik műzsáról (Polymnia) elnevezett hetedik könyvét is, majd az idézetet latinra fordítja, görög tudásának mintegy igazolásául.²³⁶⁽⁹¹⁾ Ez az első görög szöveg, amit Sopronból egyelőre ismerünk.

A következő klasszikus idézetig tart a főrész narratioja, amely a levél megírását indokolja: mivel nagyon szeretné elnyerni a soproni állást, nem tehetett mást, mint hogy a „legokosabb és legtekintélyesebb” Wirt Mihály „ügyész” (*syndicus!*) úr, „a tudományok legelső patrónusa” útján a tanácsnak szolgálatát felajánlja. E fellengzős stílus önmagasztalást is rejt, ami a hangoztatott alázattal együtt ugyancsak humanista modorosság. Ilyen rejtett öndicséret van a soproni tanács fellengzős, „minden száj által dicsért

humanizmusát” (*humanitas*) emlegető feldicsérése után is: „Minthogy a tudományokat, amelyeknél pedig nincsen hasznosabb az egész életben, sokan elhanyagolják és gyűlölik, nem szabad ebből titkon arra következtetni, hogy ti sem ismertétek fel hatékonyságukat és széltében ismeretlen, a tömeg szemléletétől nagyon messze eső hasznukat”. ¹⁴⁵Erre következik az Ovidiusból vett idézet: „amit nem ismerünk, arra nem vágyakozunk”. Az idézet pontos leőhelyét (*Ars amatoria* III, 397) nem adja meg, ezt egy humanista szerint minden művelt embernek ismernie kellett.

Miután tudását így bemutatta, a főréz dispositiojában a többi pályázó tudásával szemben a maga jellembeli tulajdonságait emeli ki, s ekkor következik az utolsó lendületes körmondát: „Azt kiválasztani, aki erre az állásra a legalkalmasabb, a ti bölcsessétek dolga lesz...”. A befejező rész *apprecatio*ja után a dátum már modern: nem az egyházi ünnepek, hanem nap és hónap szerint keltez²³⁷⁽⁹²⁾.

32. Hartmann ízig-vérig humanista. A reformációhoz való viszonyát nem ismerjük. Bécsűjhely, ahonnan mint segédkántor Sopronba jött rektornak, ugyan püspöki székhely volt, sok polgára és tanácsának többsége ekkor már a reformáció híve, latin iskolamestere is. A tanulóknak az iskolában már egy 1535. évi szabályzat szerint latinul kellett beszélniök, az 1560-as években valamelyest görögül is tanultak. Az 1579. évi iskolai szabályzat már német iskolamesterről is szól²³⁸⁽⁹³⁾.

Sopronban hasonló a helyzet. A latin iskolamestert a plébános javasolja, a tanács, mint kegyúr, alkalmazza. 1574-ig, Zeitvogel Gáspár iskolamesterig a latin iskola éppen ezért katolikus jellegű maradt, aztán is csak átmenetileg, a tridenti zsinat határozatainak soproni végrehajtásáig, azaz 1584-ig került ki a plébános hatásköre alól. 1578-ban a tanács egyszerre két német iskolamestert alkalmaz, 1579-ben egy magyart is, *damit ein hungerische schuell möge erhalten werden*. Dragonus Gáspár magyar evangélikus prédikátor (1576–1582.) ugyan két magyar iskolamestert mutatott be a tanácsnak: *sie wollten khnablein vnd Magdlein lernen*. Mivel a tanulók létszáma nem volt olyan nagy, a tanács elégségesnek tartotta egyetlen magyar iskolamester alkalmazását, de kikötötte, *das er khein Collwinist oder Trinitarier sey*.²³⁹⁽⁹⁴⁾ Ebből az a tanulságos, hogy miként a német, ugyanúgy a magyar elemi iskola is már közvetlenül az evangélikus tanács alá tartozik, amely a reformációnak éppen a tridenti zsinat befejezése utáni évtizedben, pontosabban II. Miksa uralkodása (1563–1676.) alatt végbement felekezeti megoszlása miatt a reformáció helvét és szentháromságvalló irányzatát távol akarta tartani a várostól. Úgy látszik, hogy a reformáció lutheri irányzata mellett nyíltan is állást foglalt tanács ekkor ebben a két irányzatban s már nem a katolicizmusban látta a legfőbb ideológiai veszélyt. Témánk szempontjából a reformáció soproni győzelmének legfontosabb eredménye az iskolarendszer kialakulása: 1579-ben a városnak van közvetlenül a tanács alá rendelt, evangélikus szellemű és vezetésű magyar és német elemi iskolája, és van közvetlenül a városplébános alá rendelt, katolikus vezetésű, de humanista szellemű, a reformáció eszméitől sem idegen latin iskolája.

32. Mindez megváltozik a második időszakban (1580–1603.). Az evangélikus egyháztörténetírás szerint ez „Az első számkivetés két évtizede” (1584– 1606.), a katolikus szerint „Katolikus restaurációs kísérlet” (1578–1590.), ill. „A soproni katolikus egyház teljes romlása” (1591–1605.), mivel egy királyi rendelet értelmében 1584-ben az evangélikus prédikátoroknak és iskolamestereknek ¹⁴⁶Sopront el kellett hagyniök, ill. mivel a katolikus restaurációs kísérlet nem sikerült.²⁴⁰⁽⁹⁵⁾ Mindkét szemlélet egyoldalú mivel soproni egyháztörténeten lényegében a soproni papok történetét értik. Sopronban a többségben lévő evangélikus hívek ugyanis egyáltalán nincsenek számkivetésben: szilárdan kezükben tartják a város vezetését, hol burkoltan, diplomáciai ügyességgel, hol nyíltan dacolnak a király legteljesebb támogatását élvező győri püspökkel; Sopronnyékre és Sopronkeresztúrra járnak ki evangélikus istentiszteletre, ott eskettetik magukat, megfizetve az ezért kirótt büntetést, a gazdagabbak oda is temetkeznek. Fiaikat külföldi gimnáziumokba és egyetemekre küldik. A soproniak az európai műveltséget most már nemcsak idehaza

ismerik meg könyvekből, hanem a helyszínen tanulmányozzák. Az említett Wirt Mihály fia, „Ph. Maximilianus Wierdt Sempronius Pannonius” 1589-ben iratkozik be a páduai egyetemre; ugyanezen 1593-ban Lackner Ádám ötvösmester fia, Kristóf, a város jövő nagy polgármestere, aki 1595-ben lesz a jogtudományok doktora, majd 1597-ben még Bolognában és Sienában tanul tovább. Pádua előtt Lackner már Grácban tanult. Wittenberga egyeteme is megőrizte vonzását (1588: Schindler István stb.); a jénai egyetemre 1599-ben iratkozik az első soproni, Nussbaum György városi nótárius György nevű fia, 1603-ban „Michael Graff Oedenburgensis Pannonius”; az 1589-ben már a morvaországi Meseritz evangélikus gimnáziumában tanuló Artner Sebald még 1592-ben is kapja városi ösztöndíját, az 1595-ben feltűnő első ismert soproni költő, Wiener János előzőleg Bécsújhelyen, Bécsben, Boroszlóban és Grácban tanult stb.²⁴¹⁽⁹⁶⁾ Mindezek a városok egyúttal a humanista irodalomnak is központjai, különösen az olasz városok, a német városok közül pedig Wittenberga, amelynek jelentős írói köre volt²⁴²⁽⁹⁷⁾. A soproni irodalom megteremtéséhez az ösztönzést innen hozták magukkal.

A katolikus restaurációs kísérlet nem sikerülhetett, nemcsak a többségében evangélikus polgárság szívós ellenállása miatt, hanem mert a soproni katolikus papság ilyen feladatra akkor nem is volt alkalmas, sem életformájánál, sem felkészültségénél fogva. A katolikus egyháztörténetírás sötét képet festett a soproni katolikus papokról, mert nem koruk mértékével mérte őket. Pedig csak reneszánsz emberek voltak, sem jobbak, sem rosszabbak koruk polgárságánál, amely számára a földi élet már nem a siralom völgye, hanem a középkori szűk keretből felszabadult egyéniség sokoldalú kibontakozásának, kifejlődésének színtere. Hiszen az ókori műveltség felújítása a reneszánsznak csupán egyik vívmánya; a középkori közösségből kilépő egyéniség jogainak elismertetése nem kevésbé lényeges új eleme ennek a vajúdo kornak. Műveltségükről egyelőre keveset tudunk²⁴³⁽⁹⁸⁾, latinságuknak azonban értékes emléke az a levél, amelyet 1584 áprilisának második felében a győri püspökhöz írtak az 147 evangélikusoktól elszendedett sérelmeikről²⁴⁴⁽⁹⁹⁾. Hartmann levelével szemben rögtön feltűnik e levél körmondatainak egyszerűbb szerkesztése; a mondatok alig-alig tartalmazzak a római klasszikusoknál is található fordulatokat (vö. például a cicerói *vim facere* 'erőt vesz vmin' kifejezést stb.), hanem inkább német nyelvű mintára vallanak. A levél latinsága ennél fogva nem humanista (a 'tanács' nem *consulatus* vagy *senatus*, hanem *Domini Sopronienses* 'soproni urak' stb.), bár humanista elemek is találhatóak benne (például *Caesarea Majestas* 'császári felség' stb.). Nem is ritmikus ez a próza. Az ideológiai ellentétek által felszított szenvedélyes légkör (az evangélikus felnőttek az utcán gyakran sértegették a katolikus papokat, a gyermekek követ dobálták meg őket) ellenére higgadt hangú panaszlevélben azonban reneszánsz vonás a fokozó értelmű megjelölések, kifejezések használata. A „soproni urak”-ról azt írja, hogy 'minden kőnél keményebbek' (*duriores quovis lapide*), az evangélikus prédikátorok 'csalók' (*impostor*, a klasszikus szó: *fraudator*), a latin iskolának a plébános asztalánál étkező rektoráról és tanítóiról meg ezt olvassuk: *Sic serpentes in nostro sinu cogimur alere* 'így arra kényszerítettünk, hogy kígyókat tápláljunk a keblünkön' (Cicerónál: *in sinu atque in deliciis venenatam illam viperam habere*). Klasszikus idézet csak egy található a levélben. Miután arról szólt, milyen tekintélyük van az evangélikus prédikátoroknak a népnél, milyen kedveltek, senki sem mer ellenük szót emelni, így folytatja: *hic locum habet Terentianum illud, sile, cela, occulta, tege, tace, mussa* 'itt valóra válik Terentiusnak az a helye: „hallgass, titkolj, rejszél, leplezz, némulj el, suttoj”. A nagy római vígjátékírónál ez az idézet azonban nem található²⁴⁵⁽¹⁰⁰⁾, hanem csakis a VIII. századi nagy longobárd történetíró, Paulus Diaconus által Sextus Pompilius Festus római grammatikus (II. sz.) művéből készített kivonatban, amely a Terentiusra való hivatkozást is tartalmazza. Az 1584. évi soproni levél megfogalmazója tehát ismerte Festus „De verborum significatu” című művének 1559. évi velencei kiadását, amely Festus szövegét először állítja szembe Paulus kivonatával²⁴⁶⁽¹⁰¹⁾. Ez a soproni katolikus papok humanista tanulmányainak kétségtelen bizonyítéka.

Az 1584. évi levél a tridenti zsinat határozatait is említi. Ezekből, valamint a zsinat utáni pápák rendeleteiből Sopronban egyelőre csak az valósult meg, amit a győri püspök az uralkodó támogatásával ki tudott kényszeríteni. Még ez évben, június 24-én az evangélikus városi tanács kénytelen bevezetni XIII. Gergely pápának több mint két évvel korábban elrendelt új naptárát, július 13-án pedig a latin iskolának a városplébános által javasolt új katolikus iskolamesterét és kántorát fogadja fel. A német és a magyar iskola is katolikus vezetés alatt folytatja működését. 1593-ban a város polgársága azt követeli, ne csorbítsák [148](#) meg a német iskolát, hogy „ganzer gemeiner Stadt, künftigen Zeit des Regiments an gelehrten Leuthen gebreche”; 1599-ben olyan német iskolamestert kívánnak, „welcher nicht allein wohl schreiben, sondern auch im Raitten wohlerfahren ist” stb. A helyzetet az sem változtatott, hogy Győr elestével (1594. szept. 29.) Sopronba menekült a győri káptalan és tíz esztendeig a városban maradt. [247\(102\)](#) A reneszánsz két mozgalma, a humanizmus és a reformáció közül, bár összefüggenek, mégis a humanizmus kerekedett felül.

33. A soproni reneszánsz az utolsó időszakban (1604–1631.) teljeseedik ki. Ennek méltó tárgyalása külön, nagy tanulmányt kíván [248\(103\)](#), ezért itt csupán néhány adatot emelünk ki. Az Olaszországból visszatért Dr. Lackner Kristóf mint városbíró 1604. június 12-én *Foedus Studiosorum Nobilium Soproniensium* 'Soproni Nemes Tudósok Társasága' címen olaszországi minták szerint alapítja meg Sopron első irodalmi társaságát, [249\(104\)](#) amelynek első 16 tagja közül 9 a városi tanácsnak is a tagja, s ott van köztük Armbruster János, az orvostudományok első soproni doktora. Aztán sorra tagjai lesznek a pátriciusok, sőt ezek feleségei is, úgyhogy a következő évtizedekben a Társaság irányítja majd Sopron életét, 1495-ben még az egyház szervezte a papságot és pátriciusokat hasonló céllal a Nagy Testvérületbe, a Társaság megalakulása már a világi értelmiség vezető szerepének elismerése lett.

1607-ben az alapító és felesége, a férjénél 30 évvel idősebb Gürtler Orsolya kígyókövel ékesített, aranyozott serleget ajándékozott a Társaságnak. Az ajándékot Sertorius János, a Társaság egyik tagja, distichonokban írt latin verssel köszönte meg:

*Vana suis quondam cecinerunt carmina Diuis
Vatum turba, beent nescia quosue iuuent.
Rectè at nos nostram celebramus carmine Diuam,
Foedigeris quae fert aurea dona suis.
Scilicet eximiè sculptum cum tegmine Ophiten;
Cui certi constans pignus amoris habet.
Vnica quae dari exemplo commota mariti,
Ardet Musarum foedus amare nouum.
Longe aliter, quam olim cultores fertur amasse
Juno, diuitiis atque beasse, suos.
Alme tuo haec nobis benefactrix numine Christe
Fac uiuat, longos proroget atque dies
[149](#)Lampade dum clari praefulget clara mariti
Inter consocias foederis una suas.
Atque aliis similem gaudet monstrare sequelam,
Dum coepti uires foederis auget ouans.
Conscia Diuarum sic caetera turba piarum
Muneris exhibiti, munera quaeque dabunt.
Nomina dum saeclo cupient dare nota futuro,
Atque inter Diuas nomen habere nouas.*

*Eja bonis auibus, res est non parua, iuuare
 Inuigiles, Diuum Diua adamesque Virum.
 Romanas nouit cum Teutone, qui dare leges,
 Atque harum nexus, pandere ritè vagos.
 Inter erit nostri per saecula foederis Autor
 Primates primus, nomine, honore, loco.
 Nunc igitur superest nihil, ut quam coepta secundet,
 Haec pia syderes numine Christus. Amen.*²⁵⁰⁽¹⁰⁵⁾

A hexameterek kezdőbetűiből képzett akrostichon a címzett német nevét tartalmazza: VRSVLA LACNERIN. A distichon hexametere és pentametere megfelel a klasszikus verstan követelményeinek:

— ◡ ◡ ◡ ◡ — — ◡ ◡ ◡ — — ◡ ◡ ◡ — —
Vana su|is quon|dam || ceci|nerunt | carmina | Diuis |
 Hiú dalokat énekelt egykoron isteneinek

— — — ◡ ◡ ◡ ◡ — — ◡ ◡ ◡ — ◡ ◡ ◡ ◡ —
Vatum | turba, be|ent || nescia | quosue ju|uent |
 A költők serege, boldogítva a balgákat, míg mulatnak

Szókincsébe középlatin elemek is vegyülnek (*sequela* 'példa'), a drágakövek, itt a kígyókő (*ophites*) gyógy- és varázserejébe, amulett- és talizmánjellegébe vetett hit nemcsak ókori, középkori, hanem éppen a reneszánsznak a barokk kort közvetlenül megelőző irányzatára, Lacknerék manierizmusára, emblematikus irodalmára²⁵¹⁽¹⁰⁶⁾ is jellemző. Ennek kifejtése helyett hallgassuk tovább Sertorius sorait:

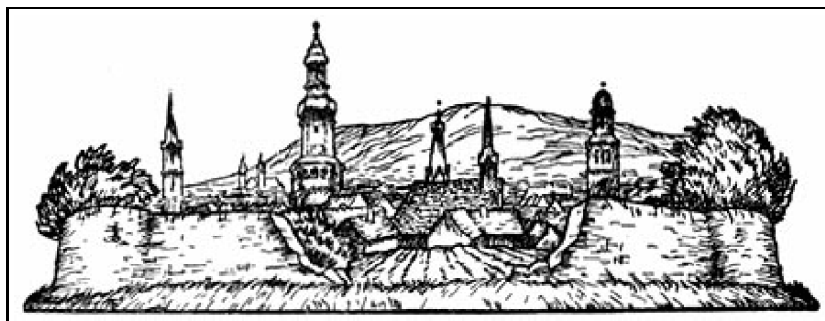
*Mi pedig jogosan dallal ünnepeljük isteni nőnket,
 Aki társainak arany ajándékot ad.
 Még hozzá kígyókő-külsővel gyönyörűen faragottat,
 Amely az igaz szeretetnek maradandó záloga.
 Az egyetlen nő, aki a férj-adta példától lelkesülten
 Lángol hévvel a múzsa új társasága iránt.
 Messze másképp, mint hajdanán szerette híveit, úgy tartják,
 Juno, és gazdasággal halmozta el őket,
 Krisztus, a te áldott isteni szóddal tedd, hogy e
 Jótevőnk éljen és hosszú napjait hosszabbítsa,
 Egyben neves férjének világító fáklyájaként ragyogjon,
 Kiemelkedve a Társaság nőtagjai közül.
 És örvend, hogy a többieknek példát mutat,
 És a Társaság erőit növeli kedvvel.
 150Így a többiek, a tisztas isteni nők tudós serege,
 Megajándékozva maga is majd ajándékot ad,
 Hogy a jövő századnak adjon dicső neveket
 És az új istennők között legyen a neve.
 Biz nem kis dolog, jó példával serkenteni az álmatagokat.
 Isteni nő gyönyörűséget szerzel az isteni férfinak,
 Aki a némettel együtt tanult római törvényeket adni,*

*És ezek rejtett összefüggéseit jól feltárni.
A mi Társaságunk alapítója századokra lesz az első az
Elsők között, hírnévre, dicsőségre, tekintélyre.
Nincs más hátra, mint hogy Krisztus segítse
A kezdeteket, e derék csillagzatokat. Ámen.*[252\(107\)](#)

Az 1606. évi bécsi béke teljes vallásszabadságot biztosít a soproni evangélikusoknak is. Most veszik igazán kezükbe a város vezetését, a templomokat, az iskolákat, a latin iskolát is. Visszahozzák prédikátoraikat, gyermekeiket pedig még nagyobb számban küldik ki németországi evangélikus egyetemekre, Wittenbergába, Jénába, Altdorfba, Tübingába stb. Az altdorfi egyetem legtöbb magyarországi hallgatója Sopronból kerül majd ki; 1613–1617-ig azonban már a gráci jezsuita egyetemnek is van soproni hallgatója (Rauch Dániel). Az evangélikus soproni városi tanács ugyan 1620-tól kezdve tervezi egy gimnázium felállítását, 1636-ban a király és a győri püspök nyomására mégis kénytelen beleegyezni, hogy a külvárosban, a Fövényverem 5. számú Kollégiumban jezsuita vezetés alatt *Gymnasium seu Schola catholica* 'gimnázium vagy katolikus iskola' állíttassék fel. 1657-ben, tehát éppen 100 évvel az eddig ünnepelt időpont után, a városi tanács ugyancsak a külvárosban, a mai Berzsenyi Gimnázium helyén megalapítja a maga gimnáziumát is. Így veszi kezdetét Sopronban az ellenreformáció, s vele a barokk műveltség korszaka.[253\(108\)](#)

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

151 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Balogh Jolán: Mátyás király soproni arcképe

Balogh Jolán: Mátyás király soproni arcképe

A Soproni Múzeumba az egyik vidéki kastélyból egy félalakos Mátyás arckép¹⁽¹⁰⁹⁾ került. Ez a festmény az első pillantásra olyan idegenszerű, oly szokatlan, hogy – ha a felirata nem tanúskodna Mátyás személyéről

– alig gondolna bárki arra, hogy a nagy királyt ábrázolja. E sorok írója is a képzeleti arcképek közé sorolta be²⁽¹¹⁰⁾.

A behatóbb szemlélet azonban olyan jeleket észlelhet rajta, amelyek arra vallanak, hogy a különös felszín alatt valamilyen hiteles ikonográfiai hagyomány rejtőzködik. Elsősorban feltűnő a páncélos buste ellentéte a fej tiszta profilnézetével. A páncél későrenaissance jellegű, a profil vonal pedig a korarenaissance portréművészetre emlékeztet. Nemkülönbön feltűnő a tiszta antiqua-betűs felirat és ebben az VNG szó, tehát az országnév olaszos változata (Hungariae helyett Vngariae).

Ha a későrenaissance sallangoktól, a páncéltól és a koronától eltekintünk, akkor felvillan a profilvonal hasonlósága a budapesti Mátyás arcképpel (Szépművészeti Múzeum), mely XVI. századi másolat,³⁽¹¹¹⁾ Mantegna elveszett festménye után. ¹⁵²Az utóbbi Paolo Giovio comoi arcképmúzeumának (Meseum Jovianum) az ékessége volt, melyről a XVI–XVII. században számos másolat készült. Tehát abban a korban, amikor híres emberek arcképeit szenvedélyesen gyűjtötték és szívesen büszkélkedtek hősök, uralkodók, írók arcképsorozataival. Ilyen sorozatba tartozott a budapesti arckép is, mely többé-kevésbé híven követi – részleteiben is – az elveszett eredetit. A soproni arckép viszont átöltöztetett változat a Mantegna-féle prototípus valamilyen példánya után, és pedig – mint az olaszos feliratról következik – olasz példánya, illetve változata után. Ez az átváltoztatás a XVI. század végén vagy a XVII. század legelején mehetett végbe. Ismeretlen festője az akkori ízlésnek megfelelően alakította ki az új változatot: az olaszos ruházatot elhagyta, helyette későrenaissance páncélban⁴⁽¹¹²⁾ ábrázolta a hadvezér királyt, a vállig érő olasz hajviseletet (zazzera) is megkurtította, fejére pedig a völegényi koszorú helyett koronát illesztett. Végül a térbeliség fokozására belevonta a kompozícióba a jogart tartó jobb kézt. Az arckép ezekkel a merőben új részletekkel teljesen átváltozott, mindazonáltal a profilvonalban, a homlok, az orr és különösen az áll vonalában tisztán felismerhető a Mantegna féle prototípusból eredő ikonográfiai hagyomány. Ezt az összefüggést nemcsak a Szépművészeti Múzeumban lévő festmény igazolja, hanem Tobias Stimmer metszete (1575) is, mely közvetlen másolat a comoi eredeti után. Úgy tűnik, mintha a soproni arckép festője a szem és száj rajzában a metszetet követte volna. Illetve olyan mintakép lehetett előtte, melyben mind a metszet, mind a budapesti festmény sajátosságait magában foglalta.

Feltűnő még a soproni arcképen a felirat és a méret. Mindkettő arra vall, hogy az a festmény is arcképsorozathoz tartozott. A mérete (65×53 cm) teljesen megfelel az olasz sorozatokban használatos méreteknél.⁵⁽¹¹³⁾

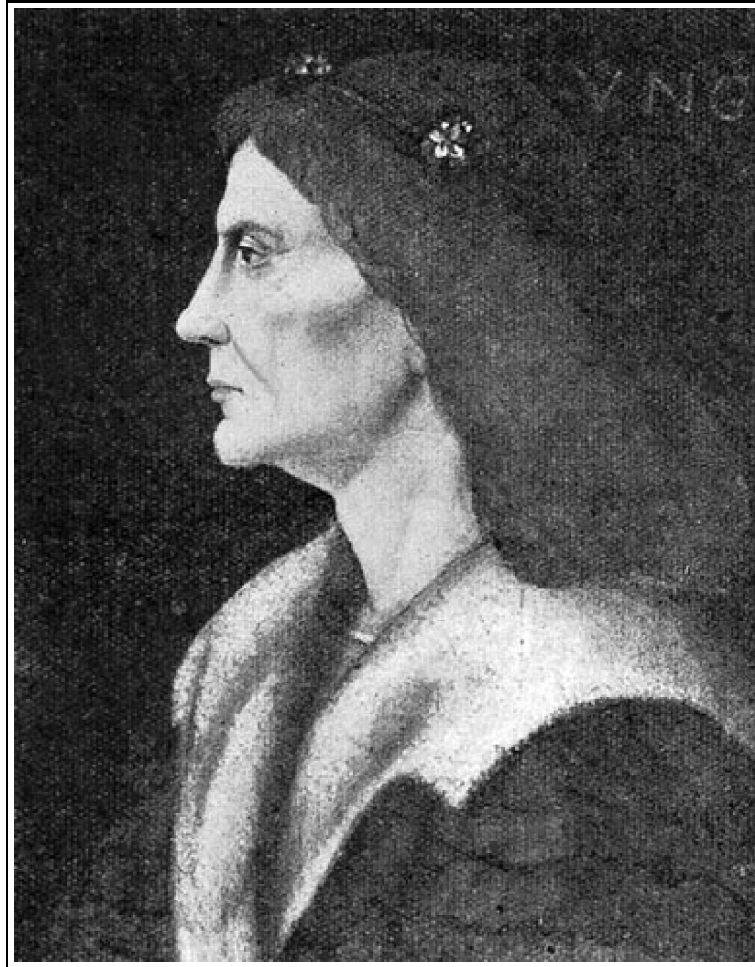
Ezen a nyomon izgalmas kérdések merülnek fel. Ez az új – félig hiteles, félig képzeleti – Mátyás arckép vajon hol, mikor és kinek a megrendelésére készülhetett? Milyen sorozathoz tartozott? Olyan kérdések, amelyekre alig lehet válaszolni. A darab (Répce)-Csáfordról (most Csáfordjánosfa) a Simon-, régebben Berényi-kúriából (XVIII. század) származik, tehát nemesi tulajdonból. Ide vagy főúri gyűjteményből, valamilyen kastély sorozatából kerülhetett, vagy pedig mint különálló darab külön kívánságra készült, talán valamelyik Herényi megbízásából. Annyi valószínűnek látszik, hogy ez az új arckép-típus Magyarországon alakult ki, magyar megrendelő kívánságára. Nagyon valószínű az is, hogy az eddig csupán csak az írott forrásokból ismert XVII.–XVIII. századi Mátyás-arcképek⁶⁽¹¹⁴⁾ között is lehettek ilyen típusú ábrázolások.

A soproni Mátyás-arckép szerény mivolta ellenére is a Mátyás ikonográfia hazai alakulásának jelentős dokumentuma, mert éppen abba a korszakba, a XVI.–XVII. század fordulójára enged bepillantást, amelyből mindeddig semmiféle ¹⁵³Mátyás-arckép sem volt ismeretes. Tehát a Nádasdy-féle Mausoleum metszetét (1664) megelőző kor Mátyás eszményéről ad fogalmat. Feltűnő, hogy ebben az időben – jóllehet megkívánták a korszerűsítést – mégis a lényeges vonásokban ragaszkodtak a hiteles ikonográfiai

hagyományhoz. Ez egyben a megrendelő intencióira is fényt vet. A soproni festmény olyan arcképsorozathoz tartozhatott, mely nem csupán reprezentatív jellegű volt, hanem történelmi hitelességre is törekedett, ebben – ösztönösen vagy tudatosan – Jovius hagyományaihoz igazodott.

Mátyás király arcképe a soproni Liszt Ferenc Múzeumban

Mátyás király arcképe Felsőolasz másolat Mantegna után. Szépművészeti Múzeum

A Jovius-féle hagyományok eredetére nézve pedig közvetlen nyom van. Jovius († 1552) Nádasdy Tamással († 1562) levelezett és tőle magyar személyek arcképeit kérte⁷⁽¹¹⁵⁾. Jegyzékében a következő nevek szerepelnek: Giovanni Unghero (Hunyadi? Janus Pannonius? vagy a kortárs Zápolya?), Filippo Moreo Strigniense (Csulai Móré Fülöp pécsi püspök † 1526), Brodorics Vacciese (Brodarics István váci püspök † 1539), Francapane Agriese ¹⁵⁴(Frangepán Gergely kalocsai érsek? † 1520-ban), Statileo (Johannes Statileo erdélyi püspök † 1542) és Tranquillo Andronico. Jovius kérése arra mutat, hogy ez idő tájt Magyarországon is virágzott az arcképfestés és az arcképkultusz. Ugyancsak feltételezhető, hogy az ilyenfajta kérések kölcsönösek voltak. Ha Jovius arcképgyűjtése visszhangot kelthetett a magyar főurakban is, akkor mi sem természetesebb, hogy őtőle meg magyar vonatkozású arcképek másolatait kérték. Vajon nem ezen az úton került-e Magyarországra a comoi Mátyás-festménynek valamelyik másolata, hogy azután ennek mintájára formálódjék ki az új Mátyás-arckép. A csáfordi festmény Nyugat-Dunántúlról származik, arról a területről, mely szomszédosa Nádasdyak birtokaival. Vagy véletlen-e ez? Avagy ebben összefüggéseket sejtethetünk? A kérdés fordítva is feltehető: Vajon a Mátyás-festmény – mely a XV. században kétségtelenül Budán volt – nem ezen az úton, Jovius magyar barátai⁸⁽¹¹⁶⁾ révén került-e Comoba? Másolat akkor is maradhatott ¹⁵⁵itt róla, amit aztán később a XVI. század vége felé mintául vehettek és a kor felfogásának megfelelően alakítottak. A soproni, illetve a csáfordi Mátyás-arckép nagyon

szerény emlék, de jelentős problémák rajzanak körülötte. Bárha ezek jórészt megoldhatatlanok, mégis ez a festmény fényt vet arra, hogy miként alakult a Mátyás-ikonográfia a XVI. század végén hazánkban, és valamit sejtetni enged a magyar mecénások arcképgyűjtéséről éppen Joviusnak és követőinek századában.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Varga Imréné: Adalékok a Sopronban és Sopron megyében megjelent magyar nyelvű újságok történetéhez

Varga Imréné: Adalékok a Sopronban és Sopron megyében megjelent magyar nyelvű újságok történetéhez

1870 októberében a „Szarvas” vendégfogadóban négy férfi: Ballagi Károly, Németh Ferenc (tanfelügyelők), Csöndes J. Ferenc (magániskola tulajdonos) és Vargyas Endre (kapuvári születésű pedagógus) között élénk tárgyalás folyt egy soproni magyar lap megalapításáról.¹⁽¹¹⁷⁾ A tárgyalás eredményeként indult el 1871. január 5-én a legelső soproni magyar újság, a „Sopron”, mint „társadalmi s közgazdászati vegyestartalmú hetilap”. Kiadója: Csöndes J. F., szerkesztője: Vargyas E., főszerkesztője: Ballagi K. A lap másfél évi fennállás után válságos helyzetbe került, Vargyas ugyanis búcsút vett az újságtól. A szerkesztőséget ekkor Ballagi vette át, akinek Csöndes a lap tulajdonjogát is odaadományozta. Ez utóbbit Ballagi 1876 elején eladta Reichard Adolf nyomdásznak és egyúttal visszalépett a szerkesztéstől.²⁽¹¹⁸⁾ Ez év vége felé a „Sopron” tulajdonjogát Baán Endre későbbi főispán szerezte meg, aki egyúttal a lap szerkesztője is lett.³⁽¹¹⁹⁾ 1879-től már hetenként 2 alkalommal kerül a lap az olvasó közönség elé. 1883-tól kezdve melléklet is található egyes számok mellett, (pl.: 1883. 24, 38, 75, 99. 1884. 103 stb. számoknál.) 1888-ban a lap tulajdonosa Gaár Vilmos, szerkesztője Németh Ferenc. 1892-ben az eddigi heti 2-szeri kiadás helyett 3-szor jelenik meg Litfass Károly nyomtatásában (1893-ban egyúttal már laptulajdonos is) mint Sopron vármegye hivatalos lapja. A vasárnapi számokhoz melléklet készült „Vasárnap” címmel. 1893-ban a szerkesztő: Szabó Lajos. A „Sopron” és a „Sopronvármegye” című lapok 1895. január 1-ével – a közóhajnak megfelelően – politikai napilappá egyesültek. Az új lap „Soproni Hírlap” címen, Rábel László szerkesztésében indult meg.⁴⁽¹²⁰⁾

1897-ben Romwalter Alfréd a kiadói és tulajdonjogot Litfass Károlytól, Reichardt utódjától átvette és a „Soproni Hírlap”-ot a saját „Soproni Újság”-jával egyesítette „Sopron” címmel. Szerkesztők: Rábel László és Zombory József.⁵⁽¹²¹⁾ 1903-tól hetenként 3-szor jelenik meg a soproni függetlenségi és 48-as párt hivatalos közlönyeként. Tulajdonosa most Berecz Ábel ügyvéd, főszerkesztője Bancsó Antal teológiai tanár. 1905. október 15-től napilapként a Petőfi nyomdában nyomják a „Sopron” folytatásaként megjelenő „Nemzetőr” című lapot. Egy évre rá Romwalter A., majd 1910-ben Ungár József nyomdájában készült az újság hetenként 2 alkalommal. 1912. október 1-ével a „helyi hírlapmizériáktól megcsömörlött” olvasóközönség körében a pártoktól független „Sopron” c. napilap indult meg a „Nemzetőr” helyett.⁶⁽¹²²⁾ Tulajdonosa Berecz Ábel, felelős szerkesztője Meiszner Ernő (1913-ban: „Veritas”). 1914. augusztus 30-án a szerkesztőség bejelenti az olvasóknak és barátoknak, ¹⁵⁶hogyan a lap megjelenését „több elháríthatatlan körülmény hatása alatt” kénytelen beszüntetni.⁷⁽¹²³⁾

A Soproni Állami Levéltárban e lapok következő évfolyamai, ill. számai találhatóak meg:

„Sopron” I. évi. 11. szám	(1871.)
III–IV. évf.	(1873–1874)
VII–XIX. évf.	(1877–1889)

XXI–XXIV. évf.	(1891–1894)
„Soproni Hírlap” XXV–XXVI. évf.	(1895–1896)
„Sopron” XVII–XXXIV. évf.	(1897–190-1)
„Nemzetőr” XXXVII–XLIII. évf.	(1905–1911)
„Sopron” XLIV–XLVI. évf.	(1912–1911)

*

A „Rábaközi Hírlap” 1890-ben Kapuvárott jelent meg Buxbaum József nyomdájában. Szerkesztők: Köhalmi B. és Laufer S. 1895-ben Csornán is szerkesztőség alakul Herbst Lajos vezetésével. Ettől az időtől kezdve vasárnaponként mint társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi hetilap Csornán és Kapuvárott került az olvasóközönség elé.

1896-ban a vármegye székvárosában megjelenő „Soproni Napló” „testvér lappal” egyesítették. Ettől kezdve a „Rábaközi Hírlap” Sopronban jelenik meg, mint a „Soproni Napló” vasárnapi melléklete. 1897-ben a lap tulajdonos és kiadója: Rábel László. 1900. jan. 1-ével a két lap egybeolvadt „Soproni Napló” címen, de a csornai és kapuvári szerkesztőséget is fenntartották.⁸⁽¹²⁴⁾

A soproni levéltárban megvan a VI., VIII.–X. évf. (1895–99).

„A Soproni Hírlap” mint politikai lap 1893. január 15-én jelent meg, hetenként 3-szor, Gaár Vilmos (később politikus) szerkesztésében. Társszerkesztő: Rábel László. Még ebben az évben, október elején Gaár megvált a laptól. Ennek a válságnak eredményeképpen megváltozik a cím és határozottabb politikai tartalmat kap: a most már „Sopronvármegye” a „nemzeti törekvések, vármegyei és helyi érdekek független közlönye.” Hetenként kétszer jelenik meg, a Romwalter-nyomda termékeként. Felelős szerkesztő: Rábel László. 1895. január 1-én a „Sopronvármegye” és a „Sopron” napilappá egyesült. (Lásd fentebb!)⁹⁽¹²⁵⁾

A levéltárban megvan az I–II. évf. (1893–94).

*

A Romwalter Alfréd és fia által kiadott és ezek tulajdonát képező Oedenburger Zeitungot 1895. április 1-től kezdve bővítették azzal, hogy magyar részt csatoltak hozzá, „Soproni Újság” címen. Az évfolyam száma azonos volt az „Oedenburger Zeitung”-éval. A beállott változást a BM. tudomásul veszi. (470 890. eln. sz.)¹⁰⁽¹²⁶⁾

1896-tól önnálló alakban külön évfolyam számozással kerül kiadásra, mint a soproni szabadelvű (kormánytámogató) párt hivatalos közlönye.

Egy év múlva e lap, mint fentebb közöltük, a „Sopron” c. lapban leli folytatását. Megjegyzendő, hogy a „Soproni Újság”-nak 1896-ban több esetben is jelent meg melléklete (pl. a 27., 63., 69., 71., 80., 114., 130., 222., 297. számokhoz). *A levéltárban megvan a XXVIII. (1895.) és a II. évfolyam (1896).*

*

1897. szeptember 12-én és 14-én mutatványszámokként került kiadásra a „Soproni Napló”.

Október 3-tól kezdve a „pártoktól független” lap Rábel László szerkesztésében hetenként kétszer jelenik

meg. Társszerkesztő: Freissperger Vilmos.

1897-98-ban ennek a lapnak volt vasárnapi melléklete a „Rábaközi Hírlap”. 1900-ban Rábel László lett a lap tulajdonosa. 1904-ben a „Rábaközi Hírlap” időközben megszűnt csornai és kapuvári [157](#) szerkesztőséget újból megszervezik. 1908-tól politikai napilap lett a Röttig nyomda kiadásában. 1910-1911-ben a vasárnapi számokhoz „Közgazdaság” és „Leányok-Asszonyok” címmel mellékleteket csatoltak. 1914. április 1-től kezdve az újság új alakjában sokkal terjedelmesebb lett és intenzívebben foglalkozott a megye ügyével, s így méltán vette fel a „Soproni Napló – Sopronvármegye” címet. [11\(127\)](#)

(1916-ban a 144. számnál „Ünnepi melléklet”-et találunk). Az 1917. évi 121. számtól (V. 30.) a lapnak újból „Soproni Napló” lett a címe. Egy év múlva – május 1-én – az újság, amelyet a Röttig-Romwalter nyomdában nyomták, egyesült a „Soproni Hírlap”-pal, ezentúl a „Soproni Napló” (alcímként „Soproni Hírlap”) közös kiadásban jelent meg a régi munkatársak szerkesztésében, akiknek élén Rábel László mint főszerkesztő, Östör József pedig mint felelős szerkesztő állt. [12\(128\)](#)

Östör József 1918. november 9-én megvált a laptól, helyébe Józsa Menyhért lépett, akit veje Pálovich István váltott fel ez év december 2-án. [13\(129\)](#) (1918-1919-ben a vasárnapi kiadások mellett „Gazda” címmel mellékletek találhatók). *A levéltárban megvan* teljesen (1897. IX. 12–1919. III. 30). 1919. ápr. 1-én arról értesülnek az olvasók, hogy ezentúl a „Soproni Napló” helyett a „Soproni Munkástanács”-ot kapják. 1919. április 1-ével új címmel és új szellemmel indult meg „Sopron város és vármegye szocialista pártjának” hivatalos lapja a „Soproni Munkástanács”. „Azzal a büszke reménnyel indult el az újság, hogy olvasóink nagy táborát, az eddig kiuzsorázott proletártestvéreket sikerült az új társadalmi rend elszánt harcosaiává tenni”. [14\(130\)](#) *A levéltárban megvan* az 1919-es 1–29. szám.

*

A „Sopronvármegye” gyökere a színmagyar Rábaközben sarjadzott. Az újság „Csornai Hírlap” címen indult, amelyet egy fiatal okleveles gazdász, a csornai Kokas István alapított 1897 decemberében. A hetilap megindításához szükséges tőkét Frankl Samu és Sugár Ernő adták, akik részt vettek a szerkesztésben. A lap vasárnaponként jelent meg. A „Csornai Hírlap” 1899. júniusában vette fel a „Rábaközi Közlöny” nevet, amikor is fuzionált a Kapuvárott megjelenő „Rábaközi Hírlap”-pal, amelynek László Samu orvos volt a szerkesztője. 6 éven át e lap tulajdonjoga Kokas Istváné és László Samué, akik egyben a szerkesztői is voltak.

A „Rábaközi Közlöny” társadalmi és szépirodalmi újságként került az olvasó kezébe. A lapot először a Csornai Nyomda Vállalat, majd pedig – amikor Kokas István 1903 végén távozott Csornáról – a kapuvári Buxbaum nyomda adta ki. Kokas István távoztával a lap összes jogait Frankl Samu malomtulajdonosra (mérnök) ruházta. A csornai részt Eigner Géza szerkesztette, belső munkatársa Gősy Géza (ügyvéd). 1905. január elsejével a „Rábaközi Közlöny” nyomása visszakerült a csornai nyomdába. Ugyanekkor László Samu társtulajdonos elvállalja e laptól és „Új Rábaközi Közlöny”, majd pedig „Rábaközi Újság” címen folytatta a lapkiadást. A két testvérlap között fél évig heves harc dúlt, amelyet csornai részről Dömötör Béla, kapuvári részről Kovács József főtanító vívott, majd pedig Kürtessy Rezső tanár.

1907-től a lap hetenként 2 alkalommal került kiadásra. 1914-ben megszervezik a soproni szerkesztőséget. Ezzel a lapot, amely felvette a „Sopronvármegye” nevet Sopron város és vármegye lapjává fejlesztették. Szerkesztője Sümeghy Zoltán. 1916-ban a Rábaközi nyomda Csornáról Sopronba költözik 1917. május 27-től már mint napilap hagyta el a nyomdát. [15\(131\)](#) [158](#) 1919. ápr. 2-től a „Sopronvármegye” helyett a

„Sopron Vörös Újság” című politikai napilap jelenik meg.

Ez év aug. 6-án ismét megjelenik a „Sopronvármegye”, folytatva az április előtti évfolyamot és sorszámozást, az előző szerkesztők közreműködésével.

1927-től kezdve időnként „Sopronmegyei Gazdák Lapja” című melléklettel gyarapították az újságot.

1929. július 18-tól kezdve a napilap felelős szerkesztője Parragi György.¹⁶⁽¹³²⁾ 1932-ben a lap tulajdonosa a Rábaközi Nyomda Vállalat. Sümeghy Zoltán 1934. július 1-től kiválik a szerkesztőségből és saját lapját, a „Hétfő”-t szerkeszti.

1935-ben „Sopronvármegye Képes Híradója”, 1937-ben pedig „Diák szerda” és „Boldog Ifjúság” című mellékleteket csatolták az egyes számokhoz. Az utóbbi két melléklet 1938–1939-ben is időnként megtalálható. Az 1938. márc. 19–ápr. 3. közötti időben az újság betiltás folytán nem került kiadásra.¹⁷⁽¹³³⁾ Még ez év szeptemberében Parragi György kiválik az újságtól, és helyére ideiglenesen Császár Ferenc kerül. A lap kiadótulajdonosa és engedélyese, a Rábaközi Nyomda és Lapkiadó Vállalat lemondott a további megjelentetéséről.¹⁸⁽¹³⁴⁾ (A kiadó cég látható feje Frankl Pál volt.)

Helyébe az „Új Sopronvármegye” lép (okt. 4.) mint politikai és társadalmi lap Szentimrey Lajos főszerkesztésében.¹⁹⁽¹³⁵⁾ 1940-ben Császár Ferenc megválnak a laptól, s ekkor Horváth László lesz a szerkesztő, akit Nowinszky Rezső vált fel. Az új lap nyomtatása 1940. jún. 30-ig a Rábaközi nyomdában történt, ezután pedig a soproni „Király-nyomdá”-ban. 1943-ban a lap kiadását Máté Ernő veszi át. 1944-ben a szerkesztőség bejelenti a lap szüneteltetését a 10910/1944. M. E. sz. rendelet alapján. A *levéltárban megvan* hiányosan a Rábaközi Közlöny VI–IX. évf. (1903–1906), a Sopronvármegye XVIII–XLI. évf. (1915–1939. okt. 1.) és az Új Sopronvármegye I–VI. évf. (1939 okt. 4.–1944.).

Az „Új Élet” című katolikus társadalmi és ismeretterjesztő lap 1914. ápr. 12-ével indult meg heti két számmal, a „Piri és Székely” nyomdában. A kiadói jog tulajdonosa és főszerkesztője Csukovits János, kat. pap, felelős szerkesztője Szendrői József.²⁰⁽¹³⁶⁾ 1915. márc. 1-ével Szendrői József kilépett és helyébe Maurer Nándor állott be.²¹⁽¹³⁷⁾ 1918. jan. 1-ével Tóth János kat. pap vette át a lapot. Ettől kezdve az „Új Élet” hetenként háromszor jelenik meg a „Röttig-és fia” nyomdában.²²⁽¹³⁸⁾ Egy év múlva a „Merkur” nyomdában készül.²³⁽¹³⁹⁾ A Tanácsköztársaság idejében a kiadás szünetelt. 1919. szeptember elején Tóth Alajos az „Új Élet” helyett és folytatásaképpen a „Soproni Hírlap” megjelentetésének engedélyét kéri a polgármestertől.²⁴⁽¹⁴⁰⁾ A lap „keresztény politikai” céllal saját nyomdájában készült. Felelős szerkesztője Maurer Nándor. 1921-től a lap bővebb terjedelmet vesz fel, főszerkesztője most már Tóth Alajos, aki mellé 2 év múlva munkatársként Kardos Árpád került. Ebben az időben a lap a „Soproni Sajtó Vállalat Rt.”, majd ismét Tóth Alajos nyomdájában készült. 1928-ban felelős szerkesztő Csermák Gontrand, 1929-től pedig Rábel László. A nyomtatás a Székely nyomdában történt.²⁵⁽¹⁴¹⁾ Rábel László 1933-ban lemondott a főszerkesztőségről, helyébe Horváth Miklós került. A lap nyomását 1941-ben a „Rábaközi nyomda” vállalta, majd 1944-ben Máté Ernő nyomdája, s a szerkesztést egyúttal Antal Ferenc vette át. Megjelenése 1945. márc. 11.– 1945. ápr. 1. között a 10600/1944. M. E. sz. rendelet 28. §-a értelmében szünetelt. A „Soproni Hírlap” ezzel be is fejezte pályafutását.

¹⁵⁹1918. január 1-től kezdve Sopronban „Soproni Hírlap” címen politikai napilap jelent meg, amelynek felelős szerkesztője Rábel László volt.²⁶⁽¹⁴²⁾ A lap Romwalter A. nyomdájában készült, aki egyben a kiadó is volt. Még ugyanezen év áprilisában arról értesítették a közönséget, hogy a lap egyesül a „Soproni Napló”-val (Lásd fentebb!) A két lap egybeolvadása „nyomdatechnikai okok miatt” történt.²⁷⁽¹⁴³⁾ A *levéltárban megvan* az Új Élet I–III. (1914–1916) és V–VI. évf. (1918–1919). Soproni Hírlap VI–XXXII

évf. (1919–1945) Soproni Hírlap I. évf. 1–100. szám. (1918.)

*

1919. április 1-én Sopron város utcáin és a vármegye falvaiban megjelent a „Soproni Vörös Újság”, az előző nap még „Sopronvármegye” mint a város és megye „Szoc. Kommunista Párjának” hivatalos lapja. A minden eddig megjelent helyi sajtótermékkel szemben új tartalom, új szemlélet, harcos, szocialista hang jellemezte ezt a Richly Rezső által szerkesztett újságot.[28\(144\)](#)

A Tanácsköztársaság bukása után, augusztus 3-án jelent meg utoljára. A lap előfizetői e hó 5-én „Soproni Újság”-ot kapnak kézhez. Ilyen címen csak ez az egy szám jelent meg.[29\(145\)](#) *A levéltárban megvan az I. évf. 1–92 szám (1919).*

*

A „Felsődunántúli Hétfői Újság” 1926-tól minden hétfőn jelent meg a Rábaközi nyomda kiadásában. 1928-tól az újság felelős szerkesztője Tóth Zoltán, majd 1930-tól Császár Ferenc. A lapot Győr, Sopron, Szombathely és Pápa városokban terjesztették. Ezekhez 1933-ban Kőszeg városa is csatlakozik. 1931-től állandó melléklet készült az újsághoz „Felsődunántúli Sport Újság” címmel. 1934. március 19-től csak a „Hétfői Újság” címet viseli. Egy évvel később Gárdonyi István a lap ideiglenes szerkesztője, őt követi Vécs Ottó.[30\(146\)](#) 1936-tól a lap főszerkesztője Szentimrey Lajos, felelős szerkesztője Erdős Aladár. A 158645/936. VII. B. M. sz. rendelet a „Hétfői Újság” megjelenését betiltotta.[31\(147\)](#) Utolsó számának kelte okt. 26.

1937. december 7-én új évfolyam-számozással, „Dunántúli Hétfői Újság” címmel új politikai, társadalmi, közgazdasági és irodalmi lap indul meg a most említett szerkesztők gondozásában. A lap kiadója a „Rábaközi nyomda”, felelős szerkesztője Erdős Aladár, 2 év múlva Nowinszky Rezső.[32\(148\)](#) A Miniszterelnökség 1938. nov. 12-én kelt 20529/1938. M. E. III. sz. rendeletével a lap engedélyét visszavonta.[33\(149\)](#) *A levéltárban megvan a F. Hétfői Újság III–VIII. évf. (1928–1933) és a Hétfői Újság IX–XI. évf. (1934 – 1936) és D. Hétfői Újság I–II. (1936– 1938).*

„Hétfő” címmel 1933. január 2-án új politikai hetilap indult el „Sopron és Burgenland magyarjai számára.”[34\(150\)](#) Felelős szerkesztője Sümeghy Zoltán, akit 1936-ban Erdős Aladár vált fel.[35\(151\)](#) A lap Sopron–Kismarton városokban került terjesztésre a Rábaközi nyomda, majd pedig a Székely nyomda által. 1936-ban Szentimrey Lajos és Ernyei János szerkesztik.[36\(152\)](#) 1940. január 27-ével megszűnt.

*

Az „Új Sopron” című újság 1945. április 21-én látott napvilágot. Kiadója a Magyar Kommunista Párt, a Szoc. dem. párt és a Nemzeti Parasztpártból alakul szerkesztőbizottság. Főszerkesztő Erdős Aladár. Először a Röttig-Romwalter nyomdában, majd Máté Ernő nyomdájában [160](#)nyomták. Ez a lap 1947. február 1-én jelent meg utoljára. Helyébe február 2-ától a „Sopronmegye” című lap került, szerkesztője Pajzs István.[37\(153\)](#)

1948-ban a „Soproni Világosság” című lappal egyesült. Szerkesztője most Izsák Júlia. Az újság a Röttig-Romwalter nyomdában készült. 1950. március 15-én megszűnt.[38\(154\)](#) *A levéltárban megvan az Új Sopron I–III. évf. (1945–1947) és a Sopronmegye I–IV. évf. (1947–1950).*

*

A nyilaskeresztes párt–Hungarista mozgalom napilapját az „Összetartás”-t 1945. márc. 10-e és 27-e között Sopronban jelentették meg. Csűrös Zoltán szerkesztésében a lap a Király nyomdában készült. A levéltárban megvan a VIII. évf. 23–45 sz. (1945.)

*

A „Soproni Világosság” 1946. ápr. 23-án Zentai Vilmos szerkesztésében került kiadásra, a szoc. dem. párt soproni szervezetének lapjaként. Kezdetben minden hétfőn, majd pedig hetenként 3 alkalommal. A Röttig-Romvalter Nyomdában készült. 1948-ban ismét hetenként 1-szer került kiadásra Fóti József szerkesztésében. A megszűnés okáról a lap 1943. ápr. 26-i számában a következőket írja: „3 évfolyamon át szolgáltuk a demokráciát és építettük a szocializmus útját. A munkásmozgalom fejlődése követeli, hogy egyesüljünk a Kommunista Párt harcos lapjával a „Sopronmegyével”, amely a népi demokrácia politikai napilapja.”³⁹⁽¹⁵⁵⁾ A levéltárban megvan az I–III. (1946–1948).

A Független Kisgazda, földmunkás és polgári párt 1945. október 9-én „Soproni Újság” címen lapot adott ki. A lap a Király nyomdában, 1946-tól pedig Máté Ernő nyomdájában készült. Először Komlós Géza az újság felelős szerkesztője, 1946-tól pedig Erdős Aladár. A Soproni Újság 1949. június végével megszűnt. A levéltárban megvan az I–V. évf. (1945–1949).

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Horváth Mária: A Batthyány család soproni vonatkozású irataiból

Horváth Mária: A Batthyány család soproni vonatkozású irataiból

Az Országos Levéltár Batthyány családi levéltárának anyagában kutatva, néhány Sopronhoz kapcsolódó 17. századi iratot találtam.

1.

Sopron, 1648. júl. 16. Gróf Batthyány I. Ádám (1609–1659), megbízottja révén házat vásárol Hintterer Márton soproni polgártól és annak nejétől, Anna Máriától.

Ich, Marthin Hintterer Burger Alhier Zu Ödenburg, Vnd ich Anna Maria seine eheliche Ehewierthin Vnd Vnßere Erben, Bekhennen hiemit für Vnß inn Crafft dißes Kauffsbriefs, daß wir beede Conleuth Vmb Vnßers beßers Nuzen Vnnd Fromben willen, an Heut Zuentsehndten dato (in bey sein der Edlen Ehrnuesten Vnd Wollfürnembten Heren Lorenz Pauern der Zeit Wolbestelter Statthaubtman, Vnd Heren Mathias Vnger beede burger alhier.) Vnßere Aigenthumbliche behaußung, alhier Zu Ödenburg in der Kleinen Potschagaßen, Neben Michael Ziegn, Vnd Peter Zÿrackhn beeder Heußßer Ligendt, dem Edlen Vnd Gestrengen Herrn Fränzhis Caspär Jr Gräfflichen Gnadtn Herrn Herrn Adam De Budhain Wolbestelter Hauptman in Gürmenth, Vnd Christina seiner Ehefraven Vnd ihren Erben, Vmb Aine Summa gelt Benentlichen Funff Hundert Gulden Ungerisch: Sambt Zwölff Reichstaller Leutkhauff wolbedächtlich auch Aufrecht, Vnd Redlich Verkhaufft Vnd Zukhauffen geben haben, Also Vnd der gestalt, daß Erwöhnter Herr Fränzhis Caspär, seine Ehewierthin Cristina Vnd alle deren Erben Vnd Nachkhomben, 161solch Erkhauffte, Vnd Vnß Pahr bezalte behaußung, Sambt darzue gehörigen Grundtstückhen, Wie die Namben

haben mögen Nun Vnd hinfüran ohne Meniglichs Einredt, Vnd Hindernuß Jnnen haben, Nuzen, genießen, Vnd mit solchen, Wie mit ihren Andern frey Aigenthumblichen güetern Zuehandlen macht haben sollen, Können Vnd mögen, Wie sie Verlußt Vnd Verlangt, mitt Angehefter Versicherung, dieselbe für alle Vnuerhoffendt fürfallende Stritigkheit Vnd Jrung, gegen Meniglich Volkhombener Gwöhrschaft Vnd schirmbung halber, Zuuertretten Vnd schadtloß Zuhalten, Treulich Vnd ohne alle geuerde.

Deßen zu Wahrern Vrkhundt hab ich Anfangs Bekhenender Marthin Hindrer dißen Kauffbrieff mit meinem gewöhnlichen Pettschaft becrefftiget Vnd ich Anna Maria seine Ehewirthin aber, habe bondres gebührlichen: Fleißes erbetten, dem Edlen Vnd Vößten Herrn Lorenz Paurn der Zeit Wolverordenter Stadthauptman alhier, das er statt meiner alß Zeügsfertiger sein Adeliches Petschaft (-doch ihme Vnd seiner Fertigung ohne Nachtail Vnd schaden-). So nebenst fürge stölt.

Actum ödenburg den Sechszehenden Monath Jully Anno Sechszehen Hundert Ach Vnd Vierzig.

A szerződés hátlapján:

Kauff Brieff Vmb Aine Per 500 Fl. Vnd Zwölff Reichstaler Leytkauff Erkhaupte behaußung in der Kleinen Potschagaßn neben Michael Zügn Vnd Peter Zyrackhn Beeder Heußer daselbst ligendt betreffend.

*

Orsz. Levéltár: a Herceg Batthyány család levéltára, P. 1335 (A Batthyány házak: a soproni ház). Két pecséttel: a baloldali Hinttrer Mártoné, M H betűkkel, kardos vitézt ábrázol; a másik, Paur Lőrincé, erősen töredezett, rákforma állat látszik rajta.

2.

Batthyány I. Ádám hamarosan Sopronba küldi fiait: Kristófot és Pált iskolába. Az ifjú grófok ellátásáról, a nekik Körmendről küldendő, valamint a Sopronban beszerzendő élelmiszerekből részletes tervezet készült, 1648. december 30-i keltezéssel. Gróf Batthyány Ádámné Aurora Catharina Formantin átnézte és „megjobbította” „az alább megírt állapotokat”: növelte a felhasználandó élelmiszerek mennyiségét. Az 1649. február 17-éről kelt kiegészítés Batthyány I. Ádám gróftól származik. A családfő lajstromot készített: „Az kiket gondolok, hofi ell köldgiönk az giermekekkel az Iskollaban”. A személyzet névsorához gondosan hozzáírta a napjában elfogyasztandó „Semlyék” számát is.

1648. dec. 30. Tervezet a Batthyány-fiúk soproni háztartásáról:

Anno 1648: die 30. Decembris

Az Urffyak Sopronyban leve(n), kik leßnek mellettük és azoknak ettelekre % italokra my rendeltettik:

1.

2 Urffy	no 2
Pongracz Uram felleseghestul	no 2
Fiattskaya	no 1
Praeceptor	no 1
kolttsar)	no 1
mindenik Urffynak ket ket Inassa	no 1

Kottsis		no 1
Szakatts		no 1
Az ky mint kulczar es mintt kasttnar legien es konyharais visselye(n) gondott		no 1
Pongracz Uramnak Bolgaja		no 1
Bolgaloja		no 1
az ky az Urffyak Feyer Ruhatt mossa Bolgalo		no 1

Tal, Tanyer mossasa % aß konyhatt dißtan (!)
 tarcha tüzet rakyon azInassok ruhayattis mossa
 Bolgalo no 1

Az Urffyaknak, ha Pongracz Uram felleseghestull és Praeceptor Uram nalok eßik:

napiaban	Tehenhus cub (?)	no 8 +
	Tyuk	no 4
	Lud	no 2
ket hettre	Boryu	no 1
	Barany	no 1 1/2

Vayatt Tikmonyatt, aß menytt eo
 Naggh(saga) rendel. Szallonat, ket hetre,
 162avagy talland harom % negy hettigh is
 megh erik nalla no 1
 Egy holnapra eczetet Ako no 1/2
 Egy holnapra Soo fodor¹⁽¹⁵⁶⁾ no 1 1/2

Annak föellette Boöytt Napokra, Böoyth elleseghet, az menyitt eó Nagh (sag)ok gondoll miuel aßt Penzen keöll ottan megh venny, aft fris hallattis.

Hinttrér Márton soproni polgár pecsétje 1648-ból.

*

Az Bolgalo Rend penigh, az Urffyak aß talarull megh maratt ettkekben, miuel nem sokan vadnak, együtt ehetnek, es azokat az Bokas berint mindeniknek ket ket Czapott²⁽¹⁵⁷⁾ avagy Paar Somlyet kelttzenek – bor, Pint 3/4. Az teöbynek, ha eö Nagh(sag)ok gondollya, 2–2 Ittzet.

Pongracz Urannak fellesseghestul

bor Pint 2
Praeceptornak Pint 1³⁽¹⁵⁸⁾

3.

Az kenyer felöli ott ualo Süotteöuell keöll uegezny % megh Probalny egy keöbolbüll menyitt ad % azt Gabonaul contentalny az uttan.

4.

Az kemenyek tißtitassara, egy kemen tißtitouall keöll uegeßny, feleßtendeöre, auagy egeß eßtendo altall hogy megh tißtittsa.

5.

Az ellesst ugy inteztetny % mint az bort, hogy minden kett hetben felü küldhetny.

Aßonyom eö Nagh(sag)a, az allab megh irt allapattokat maga rendelte es meg jobbította:

Egy hettre uayatt

Cub. 7

Ittem Tik monyatt	no 30
Napiaban Tyuk	no 6
Egy hettre három feórtaly boryu hustt	no 3/4
Minden kanttorra, Balona	no 2
Egy holnapra Soo fodor	no 1

6.

Bortt mindenkor egy Startinyakkal,[4\(159\)](#) kett faaban megh mel... *(olvashatatlan)*

7.

Az teob Victualet, mindenkor egy holnapra ualot feöll ue(i)-hetny, egybersmind, hogy anyi beker fat neki wantassak. Az tikokrais minden kor elestt uegjenek felöll.

8.

Az Hustt vegjik meBarostull Rouasra ott vehetny, az mittsodas kiuantatik, kapoßtat, keolles es arpa kassatt mind uehetny.

9.

Ha az Urffyakat, megh keressek azoktul is gazdálkodás kyuantatik.

10.

Az ket loonak napjában Zab	cub. 1/4
Egy holnapra, beker ßena	no 2

Pongracz Uram ket loonak is annyitt

Az Tüzre ualo faátt Eßerhass Uramtul es az Varostull kerhetny megh.

163 Feyer lißtet minden holnapra	cub. 1/2
Ittem fekete lißtet	cub. 1/4

Az hallat Penzen uettessem megh melyre Penzt fogh adny Uram eő Nagh(sag)a

Gyertyakattis Penzen keöll venny

Ettzakay Villaghnak 30 funtt Baran fagyutt adatunk, megh Probaluan hogy meddigh tart % ha el fogy annak utanna, megh anyitt adatthatny any ideöre.

Iross Vayatt % Teyetis Penzen kell venny az teőby dolgok, mind telyessen uannak meghiruak %

1649 die 17. Februari

Az kikett gondolok, hogy ell köldgiök az gyermekekell az Iskollaban, minden rendbelieket

az kett gyermek	no 2	Semlye Par no 4
es az kis barkoczi is		Semlye Par no 2
Pongracz Matias Felesegestül	no 2	Semlye Par no 4
Polizsacz Giorgi praeceptor	no 1	Semlye Par no 2
Kolcz Giurko	no 1	Semlye Par no 2
Högiszi Adamko Poharnok	no 1	Semlye Par no 2
Bekei (vagy: Betei) Laszlo	no 1	Semlye Par no 2
Csongradi Laszlo	no 1	Semlye Par no 2
Simoncsics Miko	no 1	Semlye Par no 2
ket barkoczi Inasais	no 2	Semlye Par no 4
Szakacs Torna	no 1	Semlye Par no 2
Szakacs Inasis	no 1	Semlye Par no 2
Moso Lianis	no 1	Semlye Par no 2
Csatlos Andoras	no 1	Semlye Par no 2
Kocsis – Filaitar	no 2	Semlye Par no 4
Lovaszis	no 1	Semlye Par no 2
Pongracz Inasai es szolgáló lianis egi vagi keto		Semlye Par no 4
facit Semlye napiaban		Par no 44

% kulcsar ki az hustis horgia es az giergiat mit hogi szamot tarcsen raita

*Orsz. Levéltár: Herceg Batthyány család levéltára (A körmendi igazgatóság iratai 1322/52 891; 283 kk).
Az egész egy tisztviselő írása; az 1649. febr. 17-i kiegészítés gróf Batthyány I. Ádámtól való.*

Sopron 1663. máj. 20.

Gróf Erdődy Györgyné Batthyány Erzsébet (I. Ádám húga) tudósítja testvérét, özvegy Forgách Zsigmondné Batthyány Borbálát férjének Sopronban történt haláláról:

Ayanlom kegielmednek mint kedues Eöchémeßonnak Beretettel ualo Szolgalatomat.

Akartam uolna öruendetesb hjrt irhattam uolna kegielmednek, engem az Vr Isten touabbais megh Latogatuan, az en Szerelmes Vramat Groff Erdödy Giörgy Uramat egynehany hetj betegeskedesse utan, midönßintén a Balffi Vizbül Bechben aß Doctorok Curaja ala igiekezet uolna, utyaban itt Sopronban Czötörtöktül fogua meghneheßeduen aß elmult eyel 12 és 1 ora kößöt Istennek chendessen feöl aduan Lelkét, üduösségessen kimult aß arnyek Vilagbul nekem és aruaimnak örökkesßomarusaßomra. Kit kegielmednek értessere akaruan adni, aßon uagiok, hogy aß eljöüő kedden innen megh indetuan Szegény Ur Testet Vepi Castellyunkban deponaltassam % ennek utanna eltakaritassanak es Temetessenek Napiat kegielmednek jó tetsissebülis el rendeljem ajanluan aßonban kegielmed attiaßisagos Beretetiben magamat,

mígh elek, maradok kegielmednek

Szeretettel valo Szolgaló

Nennye

Bottiany Eörsebeth

Soprony 20. die May 1663

Kívül: Az Tekintetes és Nagh(sag)os Groff Bottiany Borbala Aßonnak Nehay Tekintetes Ngos Groff Forgach Sigmond Vram megh hagiót Eözuegienek nekem Kedues Eöchem Aaßonnak – adassek eő kegielmednek.

164 Orsz. Levéltár, a Herceg Batthyány család levéltára (missilisek: P. 1314, 3420. sz.).

Sopron, 1675. máj. 25.

A Sopronban tanuló Batthyány II. Ádám (1662–1703) nagynénje, a már említett Batthyány Borbála ajándékát: egy sisakot és karvast köszöni meg. Feltehető, hogy az akkor tizenhárom esztendőös iskolásfiú a kapott vitézi felszerelést csak valamely ritka alkalomnál, ünnepélyen, vagy az iskolai színjátszásban viselhette.

Ayanlom alázatos Attyafiui Szolgálátomat nagyságodnak, Isten szívbeli kivanta Sok jokkal Szerenczéltesse nagysagodat mint kedves Nenyem Aszszonyomat.

Jakab Paal által küldett Sisakot és karvast kedves Ayandikül vetem nagyságodtól ez előtt két holnapal az nagyságod levelével együtt, kibem nagyságod biztat, hogy kedvessen Veszi irassomat. Gratiarnak tartom az nagyságod jó emlékezetit, ily Attyfiával, ki még nem Szolgalhatam nagysagodnak, de kivanok minden tehetséggel Szolgalnom nagysagodnak, es mivel személyem Szerint nem adatik modom benne, hogy udvarolyak nagyságodnak, levelemel nagy örömost czelekszem, kerven e mellet nagysagodat megh ne itílyen nagysagod hogy ha okkor levelemis (az alkalmatlansagh miat) későben éri nagysagodat, én igaz kötelességemet nagysagodhoz örökén hōven tartom megh, hanem nagysagod tovabis mind eddigh Attyafiai jó akaratyat túlem megh ne vonnya, kivanom ezen levelem kedves jó egisségben nagysagodat találhassa mint kedves Nényem aszszonyomat. Datum Soprony Die 25 May Anno 1675.

Nagyságodnak alázatos Attyafia

és szolgáló Öcze

G. Batthyani Adam

Orsz. Levéltár: a Herceg Batthyány család levéltára (missilisek: P 1314, 2825. sz.). Az ifjú gróf írása.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Hiller István: Vándor Sándor emléke Sopronban

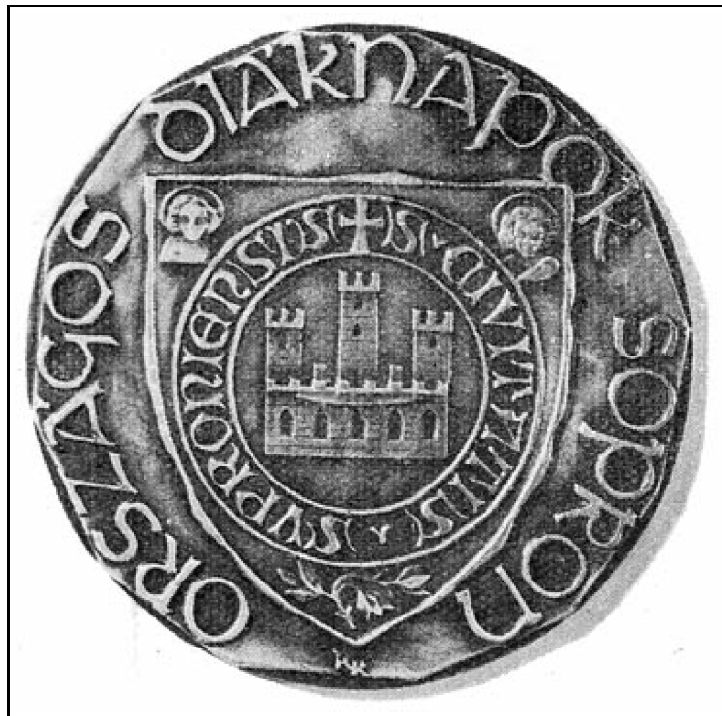
Hiller István: Vándor Sándor emléke Sopronban

Alig 44 éves korában, 1945. január 15-én fasiszta rabságban, Sopronbánfalván halt mártírhálalt a magyar forradalmi munkásénekkarok kiemelkedő fejlesztője, József Attila elvbarátja és verseinek megzenésítője, a soproni színház egykori karmestere és korrepetitora, *Vándor Sándor*.

Miskolcon született, ahol apja – Venetianer Sándor – orvos volt. Édesanyjától örökölt zenei tehetsége hamar kibontakozott. Iskolai tanulmányaival párhuzamosan tanult zenét. Korán bekapcsolódik az ifjúsági mozgalomba is; a Tanácsköztársaság idején a miskolci gimnázium diáktanácsának elnöke. Ezért a tevékenységéért az ellenforradalmi rendszer az ország összes középiskoláiból kizárja. Miután tanulmányai folytatására itthon nincs lehetősége, a weimari Németországban próbálkozik. 1930-ban Berlinben találjuk, zenét és nyelveket tanul. Egy évvel később felvételt nyer a lipcsei zeneakadémiára, itt Paul Graener tanítványa. Az akadémiát kitűnő eredménnyel végzi el, majd ezt követően Olaszországban működik karmesterként, korrepetitorként és ha szükséges, többnyelvű előadások alkalmával sűgőként. Rendkívüli nyelvtehetsége erre is alkalmassá tette.

1932-ben hazatér és a soproni színháznál vállal karmesteri és korrepetitori állást. A német és olaszországi emigráció után itthon sem telepedik le egy helyen; Miskolcon majd Pesten dolgozik. Itt következik be azután művészi pályafutásának, de egész életének is nagy fordulata. Az addig haladónak ismert Szalmás-kórus kettévált. A kórus 27 tagja – a politikailag és művészileg is fejlettebbek, köztük sok KMP és KIMSZ tag – kivált az énekkarból és elhatározta, hogy önálló énekkart alapít. A kórus élére hivatásos zenészt kerestek, olyat aki politikailag és zeneileg is alkalmas erre a posztra. Így vetődött fel többek között Vándor Sándor neve is. A róla szóló rövid [165](#)életrajzban – Vándor Sándor. 1901–1945. Bp. Zeneműkiadó – olvashatjuk, hogy a kistermetű, félszegnek látszó muzsikus hosszabb beszélgetés után elvállalta a kevés dicsőséggel és még kevesebb anyagi előnnyel kecsegtető ajánlatot. A megalakult új kórus kezdettől fogva a Kommunisták Magyarországi Pártjának elvi irányítása alatt állt. Az új énekkar „Vándor Sándor tanítványainak énekkara” nevet vette fel és hamarosan bemutatkozott a Zeneakadémia kamaratermében. A kiváló zenész és karmester vezetése alatt a kórus hamarosan népszerű lett nemcsak a kommunisták előtt, hanem a fővárosi munkásság és fiatalság tömegei előtt is. A kórus évenként általában 50–60 alkalommal lépett fel, ebből több mint felerészben illegális fellépésekről volt szó. Nagy érdeme volt a kórusnak és vezetőjének, hogy a megszokott, jellegtelen dalárdaszámok helyett munkásmozgalmi dalok, klasszikusok és népdalok, indulók egész sorát ismertette meg a közönséggel, így került közel a közönséghez Eisler, Sosztakovics, Dunajevszkij, a preklasszikusok és klasszikusok közül Lassus, Monteverdi, Senfl, Rauch, Gluck, hazai nagyjainak közül Bartók és Kodály, akiknek művei állandóan szerepeltek a kórus programjában. A kórus a fiatal magyar zeneszerzők kórusműveinek bemutatását is feladatának tartotta. Vándor Sándor mégis a legnagyobb sikereket József Attila verseire komponált kórusdalaival érte el. A nemrég megtartott „Vándor Sándor kórusfesztivál”-ról szóló kritikák egyikében olvashattuk, hogy Vándor Sándornak tömegdalai, melyeket József Attila verseire írt, ma már kultúrhistóriánk elidegeníthetetlen részét jelentik. Közülük a „Mondd, mit érzel” – s itt már nemcsak a vers a maga döbbenetes egyszerűségében – remekmű. A „Dudoló”, „Haszon”, „A város peremén” stb. szintén a műfaj legmagasabb szintjét képviseli. A felszabadulás előtti fellépések egyszersmind politikai tüntetések is voltak. Hosszan lehetne sorolni ezeket a nagyszerűen sikerült rendezvényeket: a József Attila-esteket, az ún. „bejelentett” esteket a Vasasok nagytermében, a Zeneakadémián, az újpesti, pesterzsébeti, csepeli, óbudai munkásotthonok színpadain. Nagy jelentőségűek voltak a vigadói esteken való fellépések, amelyek a Kommunista Párt

kezdemenyezésére alakult Függetlenségi Front németellenes és háborúellenes megnyilatkozásai voltak. Részt vett a kórus a Függetlenségi Front és a Történelmi Emlékbizottság politikai akcióiban is; 1941. október 6-án a Batthyány-örökmécses megkoszorúzásánál, a november 1-i Kossuth- és Táncsics-sír koszorúzásán (itt a Vándor Kórus énekelte Kodály „A magyarokhoz” kánonját és a Kossuth-nótát) stb.

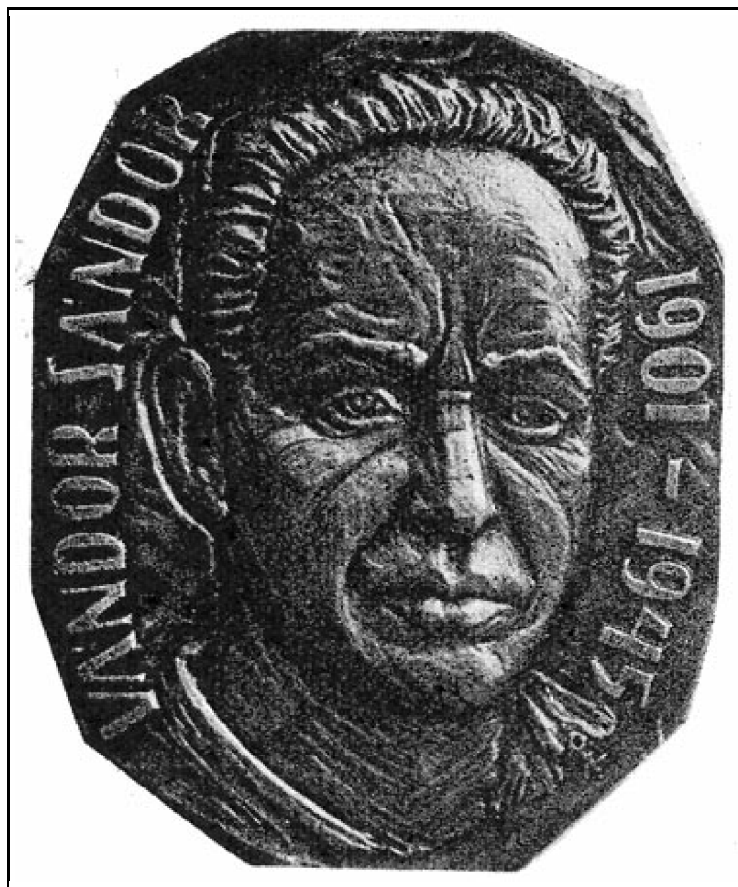

Renner Kálmán: Az Országos Diáknapok emlékérmé. 1967.

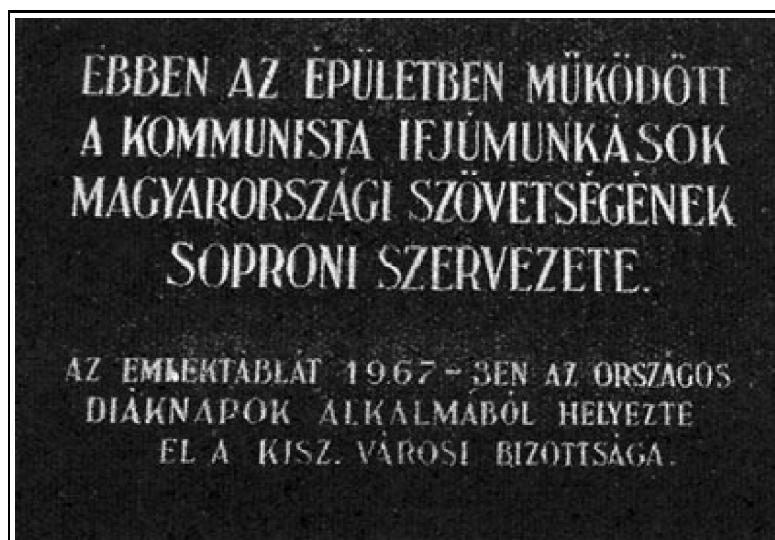
Vándor Sándor érdemeinek és kimagasló szerepének kifejtésére ma már sok helyen és megfelelő formában sor került. A helytörténeti kutatásnak azonban célja és feladata az is – vagy éppen az –, hogy eddig ismeretlen adalékokkal egészítse ki jelentős személyiségeink és jelentős eseményeink életét, ill. történéseit. Jelen esetben annál inkább fontos és szükséges ez, hiszen szűkebb hazánkban, Sopronban és környékén Vándor Sándor neve alig egy éve vált ismeretessé az Országos Diáknapok soproni rendezvényeivel kapcsolatosan, de még mindig csak viszonylag szűk körben, elsősorban a fiatalság diákcsoportjai körében.

Sopronba 1932 őszén érkezik, és alig néhány hónap múlva sikert ér el, felfigyelnek rá. A soproni napilapok 1932 december elején egyöntetűen arról írnak, hogy új tehetséget fedeztek fel Sopronban Vándor Sándor személyében. Parragi György – aki ebben az időben a Sopronvármegye c. napilapnál dolgozott – a lap december 8-i számában az előző este bemutatott Traviata előadásáról írva megállapítja, hogy ez az este a soproni színházi kultúra történetének egyik arany napja marad. Egyrészt azért – írja Parragi –, mert az előadás minden ízében tiszta művészetet nyújtott, másrészt azért, mert a gazdasági válság legféktelenebb tombolása idején a soproni közönség az utolsó helyig megtöltötte a színházat és ezzel bebizonyította, hogy az igazi művészetért áldozatokra is képes. Az előadásról szólva már mindent elmondtunk – folytatja a kritikus –, ha megírjuk, hogy ilyen frenetikus, perzselően forró tapsorkánok még nem voltak a soproni színházban. Az előadás ugyanis három nagy élményt tartogatott a közönség számára: Szabó Lujza operaénekesnőt, Érdy Pál operaénekest és a karmestert. Az utóbbiról, azaz Vándor Sándorról a következőket írta Parragi György: „... a harmadik meglepetés a karmester volt. Ez a szerény fiatalember már a nyitánynál is annyi finomságot

csalt ki a zenekarból, hogy az első percben felfigyelt a közönség a zenekarra szinte misztikusan ráhajló, a zenekart egészen megbabonázó fiatalemberre. Mindenki szentül meg volt győződve, velem együtt, hogy Budapestről hozták magukkal a vendégszereplő művészek.” (Sopronvármegye. 1932. december 8.). Senki sem akarta elhinni – olvashatjuk tovább a kritikában, és ebből már sokat megtudunk Vándor soproni tartózkodásáról –, hogy ez a szerény, aszketikus arcú fiatal karmester, aki játszi erővel küzdött meg az opera anyagával, aki biztos kézzel, a legkisebb zökkenő nélkül vezette végig a zenekart a Verdi-partitúra meredélyein, már a színiszezon eleje óta a közönség elől eldugva ott ül a zenekarban és zongorán kíséri „a vad és értelmetlen jazz-nótákat”. Ez az ismeretlen zongorista biztoskezü, szuggesztív erejű és egészen különös tehetségű operakarmesterként mutatkozott be a soproni közönségnek. A pincéből a rivalda fényébe emelte tegnap ezt az ismeretlen fiatal karmestert a közönség lelkes elismerése. Parragi György a következő mondattal fejezi be kritikáját: „Venetianer Sándornak – így hívják – tegnap óta elismert neve van a soproni kultúrközönség előtt.” (Idézett lap 7. p.)

166 Renner Kálmán: Vándor Sándor emléklakett 1967.

Az egykori ipariskola (Fövényverem u. 21.) falán elhelyezett emléktábla.

Hasonló lelkesedéssel ír a „Soproni Hírlap” és az „Oedenburger Zeitung” is. A „Soproni Hírlap” 1932. december 8-án „bd” aláírással – többek között – a következőket írta: „Ünnepe volt tegnap a színháznak. Verdi pompás melódiáit a budapesti művészek, Szabói Lujza, Szórád Ferenc és Érdy Pál énekelték ¹⁶⁷Venetianer Sándor személyében új karmestert ismertünk meg, aki teljes rátermettséggel, muzikalitással vezényelte az előadást. A zenekar az ő lelkéből szólt és az ő érdeme a nehéz kórusrészek hibátlansága is. A közönség lelkesen, érdeme szerint méltányolta az előadást”. (Soproni Hírlap. 1932. december 8. 3. p.) Csak az év végén hallunk ismét Vándorról, mégpedig a „Bohémélet” kapcsán. Feltételezhető, hogy csak akkor vezényelt, ha operát adtak elő, ha más előadás volt, akkor nyilván zongoristaként működött. A „Bohémélet” bemutatására december 27-én került sor, melyről Parragi György a „Sopronvármegyében” azt írta, hogy

elsősorban közönsége előtt kell mélyen meghajolni, amely közönség anyagi erején felül is áldozatot tud hozni akkor, ha százszázalékos művészetéről van szó. A soproni közönséget az ország „leghálásabb és legkultúraltabb” közönségének nevezi. Magáról az előadásról azonban nincs olyan jó véleménnyel, mint az ismertetett „Traviátáról”. Sajnos nem tudja átvenni a múltkori operaelőadás elragadtató hangját – írja –, mert ez az előadás csupán az utolsó két felvonásban nyújtotta azt, amit a közönség a Traviata átütő sikere után elvárt. Az első két felvonásban a zenekar összetételének elégtelensége és a próbák látható hiánya miatt több disszonancia is zavarta az előadást, ami láthatólag deprimálólólag hatott a vendégművészekre. Parragi ugyan nem ír Vándor Sándorról, biztos azonban, hogy a hibák nem a karmestertől származtak. Ezt erősíti meg a Soproni Hírlap kritikusa és az Oedenburger Zeitung beszámolója is. A Soproni Hírlap december 29-i számában „bd” azt írja, hogy a zenekar és énekkar pontossága ismét Venetianer Sándor karmester érdeme, ezé a vérbeli zenészé, akit az énekesekkel együtt nagyon szívesen ünnepelet a közönség, amely hálás volt ezért az előadásért. Az „Oedenburger Zeitung” ugyancsak kiemeli Vándor Sándor érdemeit. December 29-i számában a következőket írja: „Dirigent Alexander Venetianer tat sein Möglichstes, um den musikalischen Teil recht wirkungsvoll zu gestalten”. (Oedenburger Zeitung. 1932. december 29. 4. p.) Ezeket a dicsérő sorokat Neubauer János tanító, a lap színikritikusa írta, aki a lapban a Traviata előadása kapcsán is rendkívül elragadtató hangon emlékezett meg Vándor Sándorról. Szó szerint a következőképpen: „... Auch wurde ein neues Talent entdeckt. Der Klaviervirtuose des Ensembles Alexander Venetianer entpuppte sich als erstklassiger und routinierter Dirigent, der seine schwere 168 Aufgabe glänzend löste. Am Schluss der Aufführung brauste der begeisterte Applaus des dankbaren Publikums minutenlang durch den Theaterraum.” (Oedenburger Zeitung. 1932. december 11. 6. p.)

Sajnos, nemcsak sikeres szereplései fűzik Vándor Sándort – felfelé ívelő zenei pályájának derekán – Sopronhoz, hanem tragikus mártírhalála is. Alig 12 esztendővel soproni szereplései és tartózkodása után ismét városunk környékére érkezik, most azonban rabként, kényszerítve. Érkezése most még csendesebb, mint az első önkéntes érkezés és távozás. Erről az érkezésről még annyian sem tudnak, mint az elsőről; csak egy név vagy inkább talán egy szám csak az ezrek között. 1944. november 28-án indították útnak századát Budapestről Sopron környékére. Néhány hónap múlva, 1945-ben már nem bírta a szenvedést, Sopronbánfalván temették tömegsírba. Még azon az ősön kiemelték onnan, most a Kerepesi-temetőben díszsír helyen nyugszik.

A helytörténeti kutatások alapján 1967 májusában az Országos Diáknapok keretében nagyszabású ünnepségeken emlékezett több dunántúli megye fiatalsága Vándor Sándorra.

Az Országos Diáknapok Soproni Szervezőbizottsága Sopronbánfalván a Magdolna kápolna kőkerítésének falán emléktáblát helyezett el, melyet 1967. május 29-én a város, a megye, országos szervek képviselőinek és négy dunántúli megye diákcsoportjainak jelenlétében ünnepélyes külsőségek között leplezték le. Az énekkarok versenyében a legjobb, a „Vándor Sándor plakettet”, azaz a nagydíjat kapta, melyet Renner Kálmán készített. A sopronbánfalvi emléktáblát a Fenyő téri iskola tanárai és diákjai ápolják, látják el az emlékezés virágaival. Legutóbb szép iskolai ünnepségen emlékeztek meg Vándor Sándorról.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Moess Jenő: Bécsi műépítészek szerepe Sopronban a 19. század második felében

Moess Jenő: Bécsi műépítészek szerepe Sopronban a 19. század második

felében

A Bach-korszak örökségeként egyes bécsi műépítészek Sopront gyarmatuknak tekintették még akkor is, mikor az öszszbirodalom rég megbukott, és Magyarország visszanyerte önállóságát. De megtört ez az invázió már azért is, mert Sopronban, a Handler család, apa és fiú, a hosszú életű József és a korán elhalt, igen tehetséges Ferdinánd, páratlan szorgalmukkal el tudták látni a rohamosan fejlődő város szükségleteit e téren. Egyes családoknak rokoni kapcsolataik is voltak osztrák építészekkel, a Schwartz család sírhelye az új Szent Mihály temetőben a bécsújhelyi Mayer műépítésznek köszönheti a tervezetét.

A soproni romantika egyik legjelentősebb műemléke, az evangélikus templom tornya azonban bécsi tervezés. A konvent először a soproni Handler József-re gondolt ugyan, de ő nem tudott a nagy feladattal megbirkózni, így esett a választás a korszak egyik legjelentősebb bécsi műépítészére, lovag Förster Keresztély Frigyes Lajosra. Megállapítható, hogy a torony igen jól illeszkedik a városképbe, a barokk Templom utca közepén elhelyezkedve az utca mindkét oldaláról kiváló lezárást ad. Anyaga tiszta kő, míg a valamivel fiatalabb dómtorony téglapítmény.

Förster Németországban született 1797-ben, Bayreuthben; a müncheni híres művészeti akadémián tanult és már 1818-ban Bécsbe került; beállt Nobilenek, a klasszicista építésznek akadémiai tanszékére korrektornak. Az akkori művészek szokása szerint bejárta 1823/24-ben Olaszországot. Kitűnő üzleti szellem jellemezte: 1826-ban könyvintézetet nyitott; a nyomdaipar eme ága akkor még nagyon kevésbé terjedt el, műhely az egykori monarchia területén egy sem volt, sőt magában Németországban is alig néhány. Tíz évvel később újabb vállalkozásba kezdett Förster, az Allgemeine [169](#)Bauzeitung, egy építészeti szaklap kiadásával. Ez a „jelenkor építészetének enciklopédiája”-ja nevet érdemelte ki, mert felölelte a technika minden ágazatát. Ekkor ő már Nobile utóda volt az akadémián, és mint ilyen tervet dolgozott ki Pereira L. bankár ösztönzésére a bécsi belváros bővítésére, mégpedig az akkor még fennálló várfalakon belül. Akadémiai tanársága 1843-tól 1846-ig tartott, attól kezdve magánpraxist folytatott. Könyvintézetét átalakította cinknyomásúvá és ezzel a reprodukálás terén elérte korának elismerését. De ezzel sem elégedett meg, hanem cinköntödét is nyitott, sőt a csehországi Merklinben cinkércbányászatot is kezdett. Mint sok más vakmerő vállalkozó e bányába és a cinkhutába belebukott, de azért továbbra is jómódú kapitalista maradt vasúti és egyéb részvények birtokában, és mint neves építész beavasztották a ma is fennálló osztrák mérnöki és építészeti egyesület vezetőségébe.

Ízléses épületeinek egy része még fennáll, többnek a tervét vejjével, a később nagyhírű Hansen Teofillel együttesen dolgozta ki. Hansen tervezte a bécsi parlament görögös épületét, később ő is tanár lett. Egyik tanítványa volt Ullein József, a soproni eklektika ismert építésze, aki a hajdani iparkamarát tervezte a Lackner Kristóf utcában. (1904.)

Förster evangélikus lévén, a soproni konvent rábízta a templom tornyának tervezetét 1862-ben. Megelőzően ő tervezte a budapesti Dohány utcában a ma is fennálló zsinagógát. Legtöbb műve azonban Bécs számára készült: a VI. kerületben (Gumpendorf) az ev. templom, a belvárosban a Péter téren a Wandl szálló, a Tedesco palota az operaház mellett. Eltűnt már számos bérháza, így a mai Bristol szálló helyén, a cukorgyár a II. kerületben, egy híd a Károly téren, miután az ott folyó Wien folyócskát beboltozták. A II. kerületben a zsinagóga szintén az ő tervezése, a nácik idejében semmisült meg. Számos villát épített Förster Bécs környékén, várszerű idomokkal, tornyocskákkal; Brünmben, Greifensteinben, Vöslauban is több épület emlékeztet rá. Az 1850-es évek legnagyobb építkezésében, az Arzenálban is szerepet kapott Förster, a belső

részekben, ezek azonban nincsenek már meg.

Mikor Ferenc József az 1850-es években elrendelte a belvárost övező várfalak és bástyák lebontását, Förster egyike volt a terv szorgalmazóinak. A Ring, a hatalmas és középületek szegélyezte körút terve tulajdonképpen az ő gondolata volt. Az első díjat a pályázaton megnyerte ugyan, de a Ringet más terv alapján építették ki, mindössze csak az útirány maradt meg nagyjában úgy, ahogy Förster húzta meg pályatervében.

Förster Lajos 1863-ban fejezte be életét Gleichenbergben, 66 évet élt meg. Abban az esztendőben hunyt el, amikor a soproni ev. torony elkészült. Jelentős műnek tartották a keletkezési évében is, az Allgemeine Bauzeitung 1868-ban is írt róla (17–19. lapon). Förster fiai is neves bécsi építészek voltak, de míg az apa hű maradt a finoman tartózkodó romantikus modorhoz, a fiúk, Henrik és főleg Emil, dúskáltak – az eklektika minden megnyilvánulásában díszítő motívumokat keresve – a reneszánsztól a rokokóig.

A tárgyalt korszaknak egyik kisebb jelentőségű bécsi műépítésze volt Schöne Lajos, ő is több alkotással képviselt Sopron arculatán, így a Színház utcai általános iskola, továbbá a Széchenyi tér és a Köztársaság utca sarkán álló egyemeletes háza az ő tervezése, a zeneiskola kerti szárnya és a mai Willerding, korábban a Schaffer-lőver szintén tőle való. Sopron környékén is sok mindent tervezett. 1886-ban a magyarfalvi ev. templom tornyát, Ruszton hasonlóképp, Petőfalván az ev. templomot, Felsőfalván a katolikust.

A soproni városház építése is megmozgatta a bécsi építészeket, a tervpályázat első díját Hintraeger Mór, csehországi születésű bécsi építész nyerte fiával, Károllyal, aki mégis valamennyire magyarnak számított, mert Miskolcon született. Hintraegernek volt nem egy tervezése Magyarországon, Budapesten, Eszéken. Általában nagyon kedvelte az apró tornyocskákat, ezekből a mi városházunknak is jutottak. Bécsben is tervezett és ott sem takarékoskodott a tornyocskákkal. A második díj szintén bécsinek jutott: Schachner Frigyes nyerte újbarokk tervével, amelyet az Architekt című újság képben hozott is. Ezen az 1894-ben eldőlt pályázaton még egy neves bécsi építész **170**szerepelt: Marmorek Oszkár, akit Budapesten is foglalkoztattak.

A városháza építése után, sőt már az 1880-as években is budapesti műépítészeknek juottak az állami feladatok. Haussmann Alajos tervezte a mai József Attila Gimnáziumot, Alpár Ignác a mai egyetemünket és Orth Ambrus a postapalotát, így a bécsi műépítészek beáramlása természetszerűleg megszűnt városunkban.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Deme Zoltán: Huszonöt év után ismét színpadon Pap Károly Mózese

Deme Zoltán: Huszonöt év után ismét színpadon Pap Károly Mózese

Nagyszerű és nehéz feladatra vállalkozott a kecskeméti Katona József Színház, amikor műsorára tűzte Pap Károly soproni mártírköltő Mózese című drámáját. Nem volt ősbemutató, írója 1943-ban vetette papírra, színpadra 1944 februárjában került egy budapesti illegális színpadon. Mai címét Pap Károlyné, az özvegy adta, hogy megkülönböztesse Madách Mózesétől, ezért a kecskeméti előadáson így szerepel a darab: *Mózese, a szabadító*.

Nem csupán a mű klasszikus veretű szövegét, egységessé komponált jeleneteit, a Mózese-legenda szellemét,

örökérvényű tanulságait kellett átmenteni a mai színpadra, hanem az 1943-as év fojtogató szorongatását, égető egzisztenciális kérdéseit: a félelmet, az undort, a lefojtott tiltakozást; annak az illegális színháznak a levegőjét, ahol Mányai Lajos, ismert színművész először játszotta el Mózes, a szabadítót.

1943-ban a faszizmus tombolásának közepette tollat ragadni és megírni a szabadító legendáját, nem kevesebbet jelentett Pap Károlynak, mint hitet, fogódzót az ősi emberi erényekben, az örök igazságban. Így látta a költő a történelmet is, ekként tudott védekezni: önmagában, idegeiben járta meg Mózes kálváriáját embertársaiért. A szintén vértanú halált halt Halász Gábor írásainak egyik vezérgondolata volt: „A lélek csak belső elutasítással védekezhet”.¹⁽¹⁶⁰⁾ Pap Károly a negyvenes évek eme ideológiai tételén a maga eszközével túl is lépett: drámát írt, súlyos gondolati művet, meghurcolt zsidó kortársai keserveire építve. Harc volt ez már, nem belső elutasítás csupán. Az összetört rotációs gépek, amelyekből frissen hullottak ki a Mózes-dráma félig kész oldalai, az illegális színház nézőterén a saját sorsukért reszketők sokasága a harc tényét igazolja.

Két édesanya pusztul el ebben a darabban; halálukban két kibékíthetetlen világ emészt fel egymást. Fogódzó nélkül, erő nélkül egyes-egyedül indul el Mózes, mert el kell indulnia, elrendeltetett, hogy mennie kell, élnie kell és nem mindegy, hogyan és kikért él. Pap Károly írói elhivatottsága ölt testet Mózes mozdulataiban. Elhisszük: nála árvább és tanácstalanabb csak az író lehetett. Ezekben a jelenetekben érvényesülnek Pap filozofikus tanulságai: bármily reménytelen is az igazság és az emberiség diadala, harcolni kell és a harchoz kell, hogy mindenki megtalálja eszközét. Mózes eszköze az elhivatottság. Ez töri meg a fáraó és népe zsarnokságát, és a népet az új világba vezető szabadító alakja mögött ereznünk kell egy törekeny, éjszakánként szenvedélyesen dogozó, eszményekbe menekülő író is, akinek egyetlen menekülési módja, hite, reménye, támasza: Mózes szelleme.

Menekülés és hit, embertelenség és becsületes emberség, reményvesztett vergődés és biztos fogódzó: ezekből az ellentmondásokból születik a dráma, és talán ezért is vérbeli színpadi alkotás. Az említett eredendő erők konfliktusokban gazdag kontrasztokra, átgondolt súlypontokra és ellenpontokra épülő jelenetekkel ötvöződnek – és hatásuk remekművet sejtet: székükhöz láncolt emberek **171**vegyülnek-oldódnak önfeledten a filozofikus sorokban, pissenés nélküli csendben feszülten kötődnek a színpad rezzenéseire: újjászületik bennük minden kor Mózesének rettentő súlyú hivatása.

Jó előadást kaptunk a kecskeméti színházban. Hatalmas erőfeszítéssel és mégis művészi alázattal birkóztak a színészek szerepeikkel. Hatalmas munkát végzett Turián György rendező, akit a soproniak jó emlékezetükben tartanak, korábbi színháza, a veszprémi itteni vendégjátékának idejéből. Az előadás, amelynek soproni megismétlését örömmel fogadnánk, érvényesítette, sőt korunk számára átfogalmazta Pap Károly szellemét.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Smidt Lajos: Liszt Ferenc dedikált fényképe

Smidt Lajos: Liszt Ferenc dedikált fényképe

Nagy művésznünk, Liszt Ferenc életútját szinte percről percre követni tudjuk fennmaradt nagyszámú levele alapján. Élete nyitott könyv előttünk. Ismerjük tanítványait, baráti körét és mindenkit, aki csak egy kicsit is közel állt személyéhez. Mégis előfordul, hogy kérdőjelként állunk egy-egy emléke előtt. Ilyen emlék került

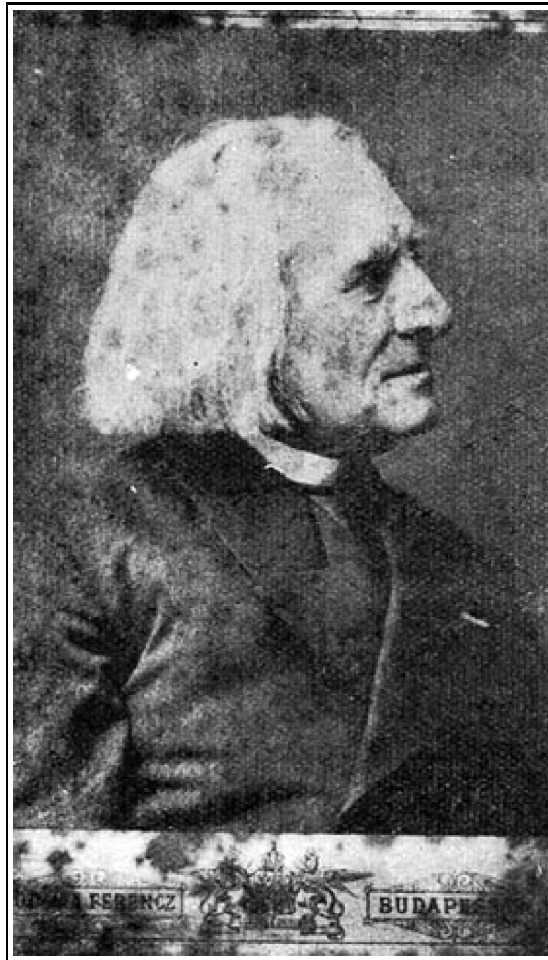
elő gyűjteményem¹⁽¹⁶¹⁾ rendezése közben: Liszt Ferenc közismert öregkori fényképe. A 11×17 cm-es kartonra ragasztott mellkép nagysága 10×14 cm. Rajta a művész jobbra tekint. Készítette: „KOZMATA FERENC cs. kir. udvari fényképész BUDAPESTEN KRISTÓF-TÉR 3 SZÁM” alatt. A kép hátlapjának felső részén, hosszanti irányban a következő dedikáció áll: „Meiner guten Fanny Effenberger (anhänglich) F. Liszt (April 81-) Budapest.”

A kép nem ismeretlen, de a dedikált képpel megajándékozott Fanny Effenberger nevével eddig még nem találkoztunk a Liszt-emlékek kapcsán. Hosszú ideig tartó kutatásom sem járt eredménnyel, míg az utóbbi idők véletlenje segítségemre sietett. Prahács Margit nemrég megjelent művében²⁽¹⁶²⁾ többször esik szó Fanny nevezetű házvezetőnőről, akit Liszt egyik legbensőbb barátja szerződtetett Liszthez még 1877-ben.³⁽¹⁶³⁾ Ezt Liszt meg is említi Sayn-Wittgenstein Carolynának írt levelében.⁴⁽¹⁶⁴⁾

A dátumból nem világlik ki, hogy mely napon dedikálta Liszt Ferenc a képet. Többi leveleinek ismeretében ezt könnyű megállapítanunk. Igaz, leveleit sokszor hangulatszerűen keltezi, s míg néha a legprecízebben jelzi a dátumot: év, hó, nap, óra, sőt még azt is, hogy a hét mely napján írta azt, addig vannak levelei, melyeken csak a napot tünteti fel, minden más jelzés nélkül. Leveleinek tartalma azonban pontosan meghatározza azok hovatarozandóságát. Így állapítható meg e fénykép ajándékozásának napja is. Tudjuk, hogy 1881. január 20-án, csütörtökön reggel érkezett meg Budapestre⁵⁽¹⁶⁵⁾ az „örök vándor”, április 3-án már Pozsonyban hangversenyez, majd Sopron, Doborján az útja, melyről legközelebbi, 1881. április 12-én Bécsben kelt levelében számol be ugyancsak Sayn-Wittgenstein Carolynának.⁶⁽¹⁶⁶⁾ Április 1-én, névnapjának előestéjén szokták őt köszönteni tisztelői, április 2-án valószínűleg pihenő napja volt az akkor már 70 éves művésznek, aki április 3-án Pozsonyba utazik, hogy ott Zichy Géza hangversenyén legkedvesebb tanítványával, Juhász Aladárral együtt közreműködjék.⁷⁽¹⁶⁷⁾ A képet tehát minden valószínűség szerint április 1-én dedikálta.

A hiányos dátumot a fenti hangulati ok magyarázza, de az is lehet, hogy a szokásos áprilisi tréfa miatt hagyta el a ¹⁷²nap jelzését, vagy még inkább, és ez valószínűbb, a pénteki nap miatt. Tudjuk, hogy Liszt Ferenc a pénteki nappal szemben babonás volt. Születésnapja péntekre esett, halálának éve 1886 is péntekkel kezdődött,⁸⁽¹⁶⁸⁾ és a fénykép ajándékozásának ideje, április elseje is akkor éppen péntekre esett.

Felmerül még az a kérdés, hogy a Nemzeti Zenede tanárnője, Effenberger Ilona, aki az intézetnek 1897-től 1941-ig tanára volt, rokoni kapcsolatban állott-e Fanny Effenbergerrel. Akár igen, akár nem, most már nyitva áll az út Fanny Effenberger személyének tisztázásához, akinek szolgálataival Liszt igen elégedett volt. 1880. november 1-én Rómából írja Fábry Amáliának (Augusz rokona, aki ugyancsak törődött Liszt pesti háztartásának legfőbb felügyeletével), hogy ha Fanny ezen a télen ismét el akarja látni háztartását, neki nagyon kellemes lesz mert igen jól beilleszkedett körébe barátságos lényével.⁹⁽¹⁶⁹⁾

A fent leírt képpel kapcsolatban még egyet lehetne megemlíteni, hogy Guy de Pourtalés könyvében [10\(170\)](#) ugyanez a kép megtalálható, azaz e kép negatívjának másolata. A jobb arcélen levő szemölcsök ott balfelől látszanak, ami nem elhanyagolható a Liszt-képmások leírásánál. A soproni Liszt Ferenc Múzeumnak is van az enyémmel egyező dedikált fényképe, amelynek hátlapján ez a s. k. írás olvasható: Herrn Regens Chori Jos. Sztára freundschaftlich F. Liszt Kalocsa Ostern 85.

A fentebb ismertetett dedikált Liszt fénykép nemcsak a mester emlékeit gyarapította eggyel, de tisztázta a szolgálatban álló személy családi nevét is.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csenár János: Széchenyi cenki kastélyának gázvilágítása

Csenár János: Széchenyi cenki kastélyának gázvilágítása

Széchenyi cenki kastélyában gáz világított. A keleti bejárat kapulábjain nagy üveggömbökben égett a gáz, a teraszon sorban szögletes vaslámpák díszlettek, benn a vesztibülben, a termekben, a szobákban gázégők

szórták a fényt.

A gázfejlesztő-telep az uradalmi kertészlakások közt épült, s a felszabadulásig működőképes állapotban volt. A harcok során nem érte nagyobb sérülés, de berendezését az idők folyamán szétszedték és ócskavasként értékesítették. Ma már csak az épület áll, a kazánház és a vörös téglából rakott karcsú kis gyárkémény. Minden valószínűség szerint ez volt Magyarország első gázfejlesztő-telepe; 173Széchenyi naplójából pedig kitűnik, micsoda kalandos úton került Cenkre az a gázgép-modell, amelynek alapján megépült a telep.

Széchenyi – a 24 éves huszárkapitány – részt vett az ún. nápolyi hadjáratban. A harcok befejezte után három hónapi szabadságot kért, s elindult első angliai tanulmányújtjára. Az alábbiakban fordításban ismertetem azokat a naplórészleteket, amelyek kapcsolatban vannak a gázvilágítással.

Az első bejegyzés 1815. november 4-én kelt:

„Megismerkedtem von Ch. Baader úrral. Kíváncsi vagyok, hogy ez az ember kitűnő géptani ismereteivel hat-e rám annyira, hogy egyszer majd nekem is lesz ilyenfajta világításom Czenken?” (Napló 104. oldal.)

Megismerkedik az „Accum családdal” is. (Napló 106. old.) Viszont a jegyzete szerint Accum londoni kémikus könyvet írt a gázvilágításról. A könyv megvolt Széchenyi könyvtárában, címe: A practical treatise on Gas-light. (Gyakorlati értekezés a gázvilágításról.)

A 111. lapon ezek a sorok következnek: „... éppen ilyesmiket találtam utaimon, a gyárakban, amelyeket Baader úr kíséretében tettem. Első utunk Maudslay mérnökhöz vezetett. Nála Cheltenhamben a Lambeth téren készülnek a világ legfontosabb és legnagyobb gépei. Mindent gőzgép hajt, az övé hat lóerős, de akadnak Angliában, amelyek hatvan ló munkáját végzik el ...”

... itt a tökéletesség szigetén úgyszólván már mindenkinek megvan a maga masinája. Példának okáért egy hentes műhelyben láttam egy egészen kicsit, amely mindenféle kolbászt csinál ... (2 és fél sor törlés.)

Második utunk egy gázműhöz vitt, a legnagyobbhoz, a legtökéletesebbhez a maga nemében. Vascsővekből készült földalatti vezetéke már 25 mérföld hosszan kész. – Érdekes, hogy kátrányból is tudnak gázt csinálni.

Harmadik utunk Brunel úr fűrész- és cipőgyára volt Chelseaben. Rendkívülinek találtam, hogy 40 munkás egy nap alatt 500 pár cipőt tud készíteni. – A fűrészgép – amelynek fűrészke kör alakú – egy hüvelyk vastagságban 20–30 darabra aprítja a fát.” (Napló 113. old.)

Széchenyi naplóinak végén még külön jegyzeteket is szokott készíteni. A III. 1. jelzésű kötetből a következő részek tartoznak ide:

„Angliában nagyon fontosnak találtam az alábbiakat:

1. A szél által forgatható kéményeket.
2. Az ajtókat, amelyeket mindkét oldalról lehet nyitni és maguktól csukódnak.
3. A gázvilágítást.

Gyakran láttam itt négyszögletes vagy kerek formájú edényeket, amelyeket kenyér vagy téstasütés-főzésre

használnak: belepréselik az anyagot s ezáltal meghatározott formát kap.”

A következő pár sorban Széchenyi feltalálja a gázpalackot:

„Lehetséges volna-e a gázt épp úgy, mint a levegőt belepréselni egy palackba s utána megint – de most már mint tüzet – kibocsátani?

A Water closet – a WC – nagyszerű dolog az ember használatára...”

Idézzük ezek után megint a naplót! A 125. lapon olvassuk:

„Angliai tartózkodásom alatt sokan nevettek rajtam, hogy én a gépekkel, különösen pedig a világító masinákkal foglalkozom. Furcsának találták, hogy egy huszárkapitány napról napra három órát tölt a gépek között, s közben nemcsak a gépészektől vesz leckéket, hanem az egyszerű munkásoktól is..., hogy reggelenként kátránytól szaglik a ruhája, este pedig a »de Razumofsky víztől« illatos.

Angliában elgondolásom szerint csak három dolgot kell megtanulnia az embernek..., ezek – az alkotmány –, a gépek és a lótenyésztés.”

Ez a gondolatmenet a 126. lap végén folytatódik: „Én tehát a gépekre vettem magamat. A gőzgép a mi országunkban még használhatatlan. 4 vagy 6 ló erejét kell pótolnia, hogy kifizesse magát.” Ifjú, 24 éves fejjel úgy látja, hogy korai még gőzgépeket hozni.

„A harcias magyar nemzethez a legyőzhetetlen vadság illik – írja – s így egyelőre nem fontos, hogy a magyarnak fonógyára legyen.”

„A sörfőző gép gyűlöletes előttem – folytatódik a 127. oldalon –, mert a sör butává és aluszékonnyá teszi az embert. [174](#)Am ha mégis divatba jönne, mi az ördögöt csinálnának magyar mágnásaink savanyú boraikkal?

A gázgép volt tehát az, amire letettem a garast. Nagyon-nagyon akartam és hogy mennyire akartam és akarom, azt majd Czenk fogja megmutatni.”

1815. december 13-án már Franciaországban van Széchenyi. Itt rója ezeket a sorokat:

„Szerencsésen megérkeztem Calaisbe. Utam Londontól Dowerig kitűnő volt, kilenc óra alatt helyben voltam. Ezeken a négyülékes postakocsikon nagyon kellemes és szórakoztató az utazás. Körülbelül este 8 órakor érkeztem az Inn hajóval Write úr vendéglőjébe. Szerettem volna késedelem nélkül azon nyomban hajóra ülni, de ellenszelünk volt s így kénytelen-kelletlen azzal a reménnyel aludtam el, hogy hajnalban egy francia teherhajón, a Modesten ... (vége a 124. lapnak. 5 sor törlés.)

Másnap a vihar és a Modeste kapitánya ébresztett fel: a vihar tanúbizonyság arra, hogy nem lehet útrakelni: a kapitány pedig úgy állított be, mint szószóló; rábeszélni jött engem arra, hogy állnunk és várnunk kell. Ha tudná, hogy gyűlölöm a várakozást, hogy nincs előttem neveltségesebb, mint az egyhelyben topogó türelmes ember. Egyébként azonban elmúlt a nap meglehetősen nyugtalanul, így tehát mégsem unalmasan.” (125. lap.)

Kiviláglik e sorokból, mily türelmetlenül várja az indulás pillanatát. Ideges. Idegesíti a vihar, a várakozás, a kapitány, annak megnyugtató szavai, minden-minden idegesíti. Nyugtalan. Hogy miért, azt megtudjuk a

következő sorokból:

»Egy gázgép modell van velem. Megszerzése sok munkámba és fáradságomba került, csak erős akaratomon és állhatatosságomon múlt, hogy kieroszakoltam magamnak ezt a gépet, s most az volt a legnagyobb gondom, miképp szállítom át a csatornán? De nemcsak gondom volt, hanem rémületem is, mert ezeknek a gépeknek ilyen módon való kiszállításáért halálbüntetés jár. Márpedig én nem akartam ilyen sorsra jutni! Annak ellenére, hogy az én mesterségemben a sors sokféle halált tartogat, mégsem voltam elragadtatva attól, hogy egy gázvilágítómasináért akasszanak fel,» (125. lap.)

Ez volt tehát idegességének oka. Széchenyi jó pénzért és jóbarátai segítségével megszerezte egy gázfejlesztő-készülék modelljét. Az angolok azonban már akkor is védték találmányaikat s halállal büntették a találmánylopást. Széchenyi ilyenformán a rendes hajójáráttal nem vihette magával a modellt. Maradt tehát a görbe út, Monsieur Write szállodája, Modeste a jó csempészhajó és kapitánya, a derék csempészkapitány. Izgatott volt tehát az ifjú huszárkapitány s izgalma tetőfokára hágott, amikor a szálloda ajtájában megjelent a – vámhivatalnok. De aztán ez is elintéződött:

„A nagy díj 2 font sterlingben volt előirányozva – és a büszke angol vámhivatalnoknak álcázva – kalapját sem bökte meg előttem – de eladta, körülbelül 4 dukátért – nemzetének lelkét – egy gép ...” (127. lap.)

Kissé zűrzavarosak ezek a szavak, de érthetőek. A 2 font sterling megoldotta az ügyet és Széchenyinek nem kellett már félnie az akasztófától. „Így tehát én a nagy napot – folytatja – a szelek ünnepét egy királyi britt vámhivatalnok megvesztegetésével – »Napoleon szerelmének titkai« című könyv olvasásával –, a vendéglős lányának való udvarlással – és egy nagy sétával töltöttem el ...” E szép idegnyugtató séta után aztán elkövetkezett az indulás: „... jó kedvvel a szívemben, két pohárka pálinkával a gyomromban, egy krajcár nélkül a zsebemben szálltam a Modestére.” (127. lap.)

„Ez az átkelés életemnek mindig emlékezetes eseménye marad – írja Széchenyi. – Soha ilyen közel nem voltam még a halálhoz ...” (127. lap.)

A vihar ugyan menetirányban sodorta a hajót, de minden pillanatban bekövetkezhetett a szerencsétlenség. Ugyanaz nap egy háromáróbócost a francia tengerparton homokzátonyra sodort a szél. Nem maradt közülük senki életben.

„Teherhajónkat a hullámok, amelyek mint a hegyek görgetőztek, úgy dobálták erre-arra, hogy maga a révkalauz is többször felbukott. A matrózok, mint a bolondok rohangáltak, az árbocok inogtak, mozgásukról a kormányos nem tudta a hullámzást kiegyenlíteni. Nyomasztó és félelmes volt a hangulat. Meg voltam győződve, hogy a vízbe fúlok. De 175tudni szerettem volna mégis, hogy is állunk, s azért hirtelen a révkalauzhoz fordultam; akinek nyugalma különben bámulatba ejtett:

– Gondolja, hogy ezzel a dagálllyal el tud vinni bennünket Calaisbe?

– Sok bajunk lesz még addig, uram! – hangzott a felelet, de épp elegendő volt nekem. Lefeküdtem a fedélzeten, Istenre gondoltam és arra az asszonyra, akit – úgy érzem nagyon szerencsétlenné tettem (Karolinára gondol, sógornőjére!). Ezek az emlékeim teljesen felzaklatták lelkiismeretemet.” (128. lap.)

Közel négy óra hosszat feküdt a fedélzeten, s hallgatta egy kétségbeesett francia kereskedő jajveszékelését. Átcsaptak felette a hullámok, átázott, tengeri betegség gyötörte. „Remegtem egész testemben, különösen a térdeim citeráztak, de úgy, hogy hirtelen az a tréfás gondolatom támadt, van-e a világnak olyan hegedűse,

aki oly gyors trillákat tud csinálni, mint az én térdem?

Egyszer csak a kapitány – ez a bejedit nyuszi – megjelent és bejelentette, hogy bevitortlázunk már az öbölbe, s hogy egy óra múlva már helyben is leszünk. Balszam volt ez nekem, gondolataim, melyek egyre a halált, a halódást s a halál homokóráját forgatták agyamban, úgy szálltak el, mint a villám.

A nagyecenki Széchenyi kastély egykori gázfejlesztő telepe.

De máris a kikötőben voltunk. (128. l.) Ki sem kötöttünk még, én bicegő lábaimmal egyik hajóról a másikra ugrálva máris a parton voltam. Itt azután egy vámtiszt felartóztatott azzal, hogy tilos a hajóról bejelentés nélkül kiszállni. A fickót egyszerűen átlöktem egy málharakáson, majd galléron ragadtam egy suhancot, arra kényszerítettem a fiút, hogy engem »trappban és galoppban« a Quillacg' féle szállodába vezessen. Itt először is tüzet rakattam, megszárogattam magamat, majd hálát adva a Mindenhatónak, lefeküdtem. Álmomban háromszor estem ki az ágyból, megütöttem magam alaposan, de szívből felnevettem mindig: – Hálisten! ez nem víz.” (129. l.) Széchenyi Angliában gyárakat lát, füstölgő-zakatoló ipartelepeket. A gőzgépek felkeltik érdeklődését, de az első pillanatban megretten tőlük. Nem tartja jónak, hogy ilyesmiket hozzanak Magyarországra, valami különös intuícióval megérzi, hogy ezek a gépek – illetve a gépi termelés – megváltoztatják a szociális helyzetet. „Ha sok ember van nyomorban – írja naplójában (127. l.) – akkor a szükség kényszeríti majd őket arra, hogy a gyárakban tengessék életüket.”

A gépekről később mégis megváltoztatja véleményét. 1837-ben Cenken éppen 176egy fonógyárat – az általa alapított selyemfonodát – már gőzgéppel szerelik fel.

Utálja a sört, nem lelkesedik a sörgyártásért, s íme egy sírfelirat a cenki temetőből:

*Netter János
serfőző mesternek hamvait
fedi e sírhalom,*

*ki 1848 évi Szent Jakab hava
Isőjén élte 49 ed évében szenderült
át jobblétre.
Kora elhunytát jászolják szo-
morú özvegye s árvái.
Áldás hamvaira!*

Lám, falujában mégiscsak engedélyezte a sörgyártást! És a többi dolgok? Mi lett a forgó kéményekkel és egyebekkel, amelyek annyira megnyerték tetszését?

Nos még emlékszünk rá, Czenken az urodalmi házakon egykoron vígan nyikorogtak a forgó kémények.¹⁽¹⁷¹⁾ A kastély termeiben ki- és befelé nyíltak az ajtók. Konyhája falán különféle mintájú kerek és szögletes rézedények díszeltek. Egynéhány darabbal a negyvenes évek végén a peresztegi cigánysoron találkozott e sorok írója. Tyúkitatónak használták.

A WC... Hát igen, a WC és a fürdőszoba. Ezek is megvalósultak. Pesze nem a mai modern WC, de mégiscsak húzogatós és vízöblítéses szerkezet volt. A fürdőszoba a pálmaház melletti szárnyban készült el. Egy kb. 2 méter átmérőjű kör alakú medencébe három lépcső vezetett le, felette függött a zuhanyzó rózsája. Ez lehetett a monarchia első fürdőszobája, hiszen a bécsi Burgban is csak a császár házasságkötése (1854) után, Erzsébet királyné kívánságára szerelték fel az első fürdőszobát.

S a gázvilágítás? Éppen ez ne készült volna el? Viszota Gyula jegyzete szerint: „...a gázgépről többé nem ír semmit.” (I. kötet 168. l.) S csakugyan Széchenyi naplójában a gázvilágításról többé nem esik szó, de hogy az építkezések során a gázvilágító telep is elkészült, arra bizonyíték a ma is meglévő épület és kémény, főként pedig a falakba beépített sok-sok vas- és rézcső, amelyeket 1962-ben „a kastély állagának megóvása” címen történt tatarozáskor az épületben megtaláltak, azóta pedig egyes „élelmes” emberek „megtakarították” onnan.

Hosszú-hosszú éveken át épült-bővült a kastély. 1838. október 3-án írja Széchenyi: „Nagycenk eddig már 100.000 forintomba került és még 50.000 forintomba fog kerülni.” Közben baj is akad: „Sisiphosi munka ez az én kastélyom – jegyzi be 1840. július 18-án – a színház egy része bedőlt.” Ennek ellenére augusztus 20-án – Széchenyi nevenapján – a kastély kész. Több mint hetven vendég hivatalos a nagy felavató ünnepségre, köztük Deák, Eötvös, Bezerédy, Klauzál, s valamennyien el vannak ragadtatva a kastélytól, csupán a házigazda nem: „Ez az én ostoba – mindenkitől megcsodált kastélyom agyon nyom engem” – így nyilatkozik naplójában a vendégek távozása után augusztus 22-én.²⁽¹⁷²⁾

A kastély gázvilágítása valószínűleg már előbb – tán évekkal előbb is! – működött, de biztosra vehetjük, hogy azon a nagy napon – 1840. augusztus 20-án – gáz világította már azt a „mindenkitől megcsodált kastélyt.”

A cenki gáztelep a felszabadulásig működőképes állapotban volt. Széchenyi Béla idejében, az első világháború végéig működött is. Valamikor Heinrich Ferenc, később fia, Lipót lakatosmesterek kezelték. Az egykori fejlesztő készülék helyisége ma lakás. A szín, ahol valamikor a gázgyújtó harang állott, raktár. Az épületek megvannak, s a tán 10 méter magas karcsú gyárkémény is. Érdemes volna ipari műemléknek nyilvánítani ...

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Gáspárdy Sándor: A soproni

177 Gáspárdy Sándor: A soproni képzőművészeti élet alakulása

A Soproni Szemle 1966. évi 4. száma 1965 végéig foglalja össze a soproni képzőművészeti életnek, a képzőművészek Északdunántúli Területe Szervezetének megalakulása óta történt jelentős eseményeit. Az azóta eltelt két év, az 1966-os és 1967-es esztendőik eredményei is folyamatosan jelzik az előrehaladás útját, amely a szervezeti élet reformja után a város művészeinek alkotásaiban mindinkább felismerhető. Lemérhető az alkotások színvonalából, a város határain kívüli sikeres szereplésekből, de a kiállítások látogatottságából is.

Az 1965 őszen bemutatott évi rendes kiállítás anyagát a Művészet c. folyóirat 1966 szeptemberi (9) számában, az 1966-ban kiállított alkotásokat pedig 1967 áprilisi (4) számában méltatja. A kiállítók munkásságát külön-külön elemzi. Az 1966-ban rendezett őszi tárlaton 14 alkotó 66 művét (41 kép és 25 plakett), 1967-ben pedig 16 alkotó 76 művét (59 kép és 17 plakett) állították ki a zsűrik véleménye alapján.

Részt vettek a városi festők és szobrászok a Keszthelyen 1966-ban (július-október) rendezett Balatoni kiállításon, ahol Gáspárdy Sándor, Giczy János képei és Sz. Egyed Emma plakettei szerepeltek. Továbbá az Északdunántúli Képzőművészek III. kiállításán (Székesfehérvár 1966), amelyen Gáspárdy Sándor, Giczy János, Rázó József és Sz. Egyed Emma alkotásait állították ki. Végül, ugyancsak az Északdunántúli Képzőművészek IV., a csehszlovákiai Budeovicé-ben (Budweiss) rendezett kiállításán (1967 október), amelyet ezt követően Sopronban is bemutattak. Ezen a bemutaton Giczy János festményeit, Sz. Egyed Emma és Renner Kálmán plaketteit, illetve szobrát láthattuk.

Jelentős esemény volt 1966 nyarán a soproni festők tárlata, az első soproni képzőművészeti kiállítás hetvenedik évfordulója alkalmából. Ezen a seregszemlén viszont láthattuk mindazok alkotásait, akik Sopronban az elmúlt 70 év folyamán kiállítottak, a városban ma is élnek, illetve éltek, elszármaztak vagy meghaltak. Erről az alkalomról is olvashatunk beszámolót a Művészet 1967 novemberi (11) számában.

A megye területén dolgozó képzőművészek és írók részére a megyei és Győr város tanácsa, a megyei KISZ Bizottság és a Kisalföld szerkesztősége közösen és folytatólagosan, az 1966. és 1967. évekre is, meghirdették a Felszabadulási képzőművészeti pályázatot.

Három soproni alkotó nyert díjat 1966-ban. Giczy Jánosnak a festészet III. díját, Gáspárdy Sándornak a grafika II. díját, Sz. Egyed Emmának pedig a szobrászat III. díját ítelték oda.

A TIT Sopron városi szervezete rendezésében (1966 október) önálló kiállítás keretében mutatták be alkotásaikat a városi festőteremben Giczy János és Sz. Egyed Emma. Az anyagot Győrben is bemutatták. Közös kiállításukat méltatta a Művészet 1967. 4. száma (április), a Jelenkor 1967. V. száma (július-augusztus), a Rajztanítás 1967. I. és a Köznevelés 1967. április 7. száma.

Sz. Egyed Emma szobrász 1966-ban alkotásaival – többnyire plakettekkel – részt vett – mint a Fiala Képzőművészek Stúdiójának tagja – az általuk rendezett „Stúdió 66.” c. budapesti Ernst múzeumbeli kiállításon. A szegedi Nyári Tárlaton, Szarvason a tanítóképzők és óvónőképzők IV. Intézeti Napjai megnyitásával kapcsolatos kiállításon, 1967-ben pedig a „Stúdió 67” c. budapesti és szegedi Nyári Tárlaton.

Giczy János festő 1967-ben Békéscsabán rendezett öt festőtársával együtt kiállítást, főiskolai mesterük, Jakuba Jánosnak tiszteletére.

A két művésznek évek óta kifejtett számottevő alkotómunkásságát és egyben önálló kiállításukat is értékelte a Megyei Tanács, amikor 1967 decemberében mindkettőjüknek nívódíjat adományozott.

Renner Kálmán grafikusművész, aki 1967-ben vált alaptaggá – s vele a városi alaptagok száma kilencre nőtt – jelentékeny éremművészeti múltra tekinthet vissza. 1966-ban a Csehszlovákiában rendezett I. Nemzetközi Éremkiállítás tiszteletbeli kiállítóként hívta meg és gyűjteményes anyagának bemutatására külön termet bocsátott rendelkezésére. Még ebben az évben 6 érmet állított ki a budapesti Liszt-Bartók kiállításon a Magyar Nemzeti Múzeumban. 1967-ben 178rész vett a pécsi I. Országos Kisplasztikai Biennálén, Rodin érmével. A párizsi Nemzetközi Éremszövetség jubileumi kiállításán, Párizsban, ugyancsak ebben az évben, 19 érmével képviselte Magyarországot. Végül az Iparművészeti Tanács meghívta hatodmagával a Kodály-emlékpénz zártkörű pályázaton való részvételre. Érmeit különböző múzeumok őrzik. A madridi, a leningrádi Ermitázs, a drezdai Zwinger, a varsói Múzeum, a prágai Nemzeti Galéria.

Munkásságával kelet- és nyugatnémet, cseh, valamint olasz, angol szakfolyóiratok foglalkoztak.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Új adatok a soproni hivatásos színészet megindulásának történetéhez a 18. században

Csatkai Endre: Új adatok a soproni hivatásos színészet megindulásának történetéhez a 18. században

Vatter Ilona A soproni német színészet története 1841-ig című igen alapos művében (1929) azt olvashatjuk, hogy a magyarországi hivatásos színészek dolgában Pozsony után Soproné és Kismartoné az elsőség (8. lap). Ezt a megállapítást egy Müller nevű színésznek 1773-ban megjelent cikke (?) alapján közli Vatter; 1716-ban ugyanis, írja ez a Müller, Feldné igazgatósága alatt egy társulat elkerült Sopronba és Kismartonba. Müller ezt bizonyos Prehauser nevű neves komikustól tudhatta, aki az adat felmerülésekor közel 75 éves volt. Mindezek miatt nem tudom ezt az adatot teljes hitelességgel elfogadni, mert azt tapasztaltam, hogy a ritka vándorszínész társulatok sem játszhattak Sopronban a hatóság értesítése nélkül, legalábbis addig, amíg a kőszínház 1769-ben el nem készült, attól fogva bérlők szegődtek a maguk felelősségére a színészeket. Hivatalos írásokban nincs nyoma Feldné szereplésének.

Eddig a hivatásos színészek első megjelenését 1754 jelzi, ahogy azt 1925-ben a tanácsjegyzőkönyvben és később a számadáskönyvben is igazolva találtam, így írja Vatter is (10. lap). Az igazgató, Piloty Ignác egyszerre 3 évre veszi a várostól bérbe a hasznavehetetlen szárazmalmot a mai Széchenyi Gimnázium telkén. A színészet azonban nem állandósult, mert Piloty 1755. január 31-ig valóban fizetett bért, sőt tovább még április 30-ig, 25 ft-ot pontosan, ahogy a város kikötötte, de azután hónapokon át nem játszott, hanem a számadás szerint 1755. október 17-től november 27-ig 15 ft-ot vett be a város egy Berner Mihály nevű igazgatótól, majd még december 3-ig hét játékért egy hollandi aranyat, utána azonban a számadáskönyv 54. lapján ez a kesernyés megjegyzés: „sodann aber ist derselbe samt seiner Bande Schulden halber von hier entwichen”, azaz Berner igazgató (dec. 3. után) társulatával együtt adósságai miatt innen elillant.

És ez ebben az időben nem meglepő jelenség. Mária Teréziának volt egy kijelentése: A komédiásnép mindig banda volt és marad. Nemcsak a fentebbi eset igazolja ezt, hanem a soproni törvénykezési jegyzőkönyvek is, és ezeknek köszönhetjük, hogy 1754 elé is írhatunk immár adatokat a hivatásos színészek megjelenéséről. 1731-ben az 1728–1730-as bírósági naplóba (Gerichts-Diarium) a 200. lapra ezt írják: „19. I. Gestehet Joh. Antonius Rauch, Pricipal von denen allhier voritzo stehenden Comoedianten Herrn Joh. Gottlieb Dietrich auf den untern 6. Január k(urrentis,) a(nni) errichteten contract annoch 17 fl. zu restiren und verspricht die Haelfte morgen als Sonntags; die andere Helfte aber von diesem Sonntag über 8. Tag onfehlbar zu bezahlen.” Azaz: Az itteni színészek igazgatója Rauch János Antal megvallja, hogy Dietrich János Gottlieb úrnak a vízkeresztkor kiállított kötelezvény alapján 17 ft-tal tartozik, melynek felét most vasárnap, azaz holnap, másik felét a következő vasárnap hiánytalanul megfizeti. E pár sorból következik, hogy vagy egyáltalában csak egyszer a héten játszottak, vagy csak vasárnap lehetett nagyobb bevételre számítani, akkor is nyilván az alsóbb néposztályra épült a jövedelem, és képzelhető, hogy aligha léleknesesítő darabokat adtak.

A következő, eddig ismeretlen adat még jobban rávilágít a korabeli viszonyokra [179](#)és az első viharra, amely a színház környékén támadt, és amelynek később is számos ismétlődése volt a mai napig. Krammer György bírói naplójában 1736. január 8-án a következő pikáns eset olvasható: „Habe auf vieles Sollicitiren und Anhalten der von E. Wohl Edlen Rath admittirten Bande der Finkischen Comoedianten, um ihnen auch Sonnabends Geistliche Historien produciren zu können zu erlauben, weil solches ihnen von mir am Heil. Neuen Jahres Abend eingestellet worden, die vota durch den Joseph Ratfux colligiren lassen, welcher mir dann fide digna referirt, dass excepto Titl Herr Bürgermeister und Herr Franz Petrák, welcher letzter sie ganz und gar abzuschaffen votirt, die übrigen nemlich Tit. Herr Johann Wohlmuth, Herr Pinter, H. Greiner, H. Türck, H. Russ ihre Consens mir vormelden lassen, da ich dann solches erlaubt doch, dass in der Stadt in der Gegend deren Kirchen und Betthaus die Trommel nicht gerührt werden solle.”

Azaz: A Fink-társulat a tanácstól engedélyt kapott működésre 1735 végén, azonban Kramer városbíró azt a kérelmüket, hogy szilveszter estéjén vallásos tárgyú előadást tartsanak, nem teljesítette. Mivel azonban nemcsak ők kérték, hogy szombaton este megtarthassák ezt az előadást, hanem mások is, számosan sürgették és fennakadtak a tilalmon, a bíró egy tisztviselőt kiküldött a polgármesterterhez és a belső tanács tagjaihoz, visszavonja-e a tilalmat. És íme a polgármester, Kampel Lipót, katolikus patrícius és Petrák főszámvevő, szintén buzgó katolikus, azt javasolta, hogy ne adjon a bíró engedélyt, sőt az utóbbi azt kívánta, hogy a városból is tiltsák ki a színészeket, a többi katolikus tanácsos, Pintér János, Greiner postamester, továbbá három evangélikus tanácsos, Wohlmuth, a neves zeneszerző fia, Russ Kristóf, volt polgármester és Türck Ábrahám az előadások megtartása mellett kardoskodtak, így Kramer városbíró kénytelen volt hozzájárulni, hogy a színészek tovább játszhattak. Az esetből tehát láthatni, hogy a színészetnek mindkét felekezeten voltak ellenségei, mert hiszen a protestánsok egyik árnyalata, a pietisták is elítélték a komédiásokat, viszont a soproni tanácsurak közt akadt annyi felvilágosult mindkét részről, hogy a színészek ügye nyert. Mária Terézia egyik belső embere írta, hogy a színészeket a klérus annyira lebecsüli, hogy gyónásra nem engedik, éppen csak hogy eltemetik haláluk esetén őket. A Szt. Mihály plébánia anyakönyvében valóban erre a 18. századból több példa van 1756-tól fogva.[1\(173\)](#) 1770-ben február 2-án – új adat – Weiss Jakab színészt temetik a Szt. Mihály temetőbe.

Gyakori eset, hogy a színész valami holmiját elzalogosítja és többet feléje sem néz a városnak. 1774-ben Reichel közsörús panaszolja a városi bíróságon, hogy Graf nevű színész 8 ft. 26 krajcárért zálogban hagyott egy színházi török bundát, négy és fél rőf blondincsiptét és 3 és fél rőf szalagot. Se róla, se barátjairól, Wimmer és Waldherr színészekről, mellékesen hölgyeiről (nebst Ihrer Madamé!) semmit sem

tud. Május 7-én hivatalosan engedélyt kap rá, hogy az itt játszó Berner Félixnek felkínálhatja a dolgokat, aki 4 ft-ért vette meg. (Gerechts-Prothocoll. 15. lap.)

Berner jónevű igazgató volt, Pest-Budán is játszott, de színészei efféle kihágásait ő sem tudta meggátolni, 1774-ben szemére is veti a bíróság, hogy két évvel ezelőtt színészei ruhákat zálogosítottak el Petráknénál, de nem váltották ki (U. a. 295. lap).

Viszont az adósságcsinálók közül kiválik Hilverding József igazgató, aki Nagyszebenből 100 ft-t küld a városi bíróságnak adósságai törlesztésére, azaz Jenáknénak (kifőző) 21 ft 36 és 2/3 krajcárt; Kroyer Gottlieb mészárosnak hússzámla fejében 21 ft-t, Strobl szabónak 30 ft-t, Muhmb Ferenc rövidárosnak 7 ft 8 és 1/3 krajcárt, Textoris patikusnak 3 ft 95 krajcárt, Siess nyomdásznak 8 ft 66 és 2/3 krajcárt, Sedlmayr zsbárusnak 4 ft-t, Grimm Lénárt szakácsnak 1 ft. 60 krajcárt. Sturm bírósági hirdetőnek jár 1 f t. 33 krajcár. Egyéb levonások után csak 90 ft. jutott a hitelezőknek, biztos beérték annyival is, amit váratlanul kaptak. (Prot. divisionum 1777-80. 115. lap. November 9.)

180A színpadon nemegyszer tettlegesség is járta. Karlo Ferenc színésznek azonban az életben is kijárt. 1785-ben a törvényszéki jegyzőkönyv örökíti meg esetét. (230. lap). A Magyar korona átjáró vendéglőjében azt látta, hogy a fogadós valakit istránggal vert. Odaszólt: ő is ember, ne bántsa. Ahogy ilyenkor történni szokott, a vendéglős a színésznek esett, úgy megverte, hogy daganat támadt a hátán. Egy Frasel nevű színész (mindkettő a Scherzer társaságból) tanúskodott. A bíró a vádlottat 4 ft-ra ítélte, ebből kettőt a színész kapott fájdalomdíjképpen, azonban – nagy meglepetésére korának – a soproni szegényeknek juttatta.

Vége már annyira javult a dolog, hogy nem a színészekre járt rá a rúd. Mikor ugyanis 1793-ban Sopronnak Badennel közösen volt társulata, és az befejezve a fürdőhelyen nyári évadját, Sopronba érkezett Bist badeni fuvaros szekeren, ez utóbbi nem akart a Bécsi utcai vámnál útvámot fizetni, elmondta mindennek a kapuőröket, csapkodott az ostorával; akit elért, ütötte-verte és az örszobán is folytatta féktelenkedéseit. Bizonyára nem mindennapi élvezet volt a színészek számára, hogy ezúttal nézhetik a kutyakomédiát, és nem rajtuk verik el a port. Bistet 15 botütésre ítélte a városbíró és természetesen még a vámot is le kellett rónia (Prot. iudiciarium. 1793. 520. lap).

Egy kis eset, amelynek folytatása szintén a törvényszéken fejeződött be, mutatja, hogy a színházban látott szokásos rémhistóriák mennyire hatottak a fiatalságra. 1796. június 19-én tárgyalták Láng András 18 éves sarkantyúkészítő inas esetét. Az Újteleki kapu előtt levő Schönherr malomban (mely nem volt azonos a ma ismerttel) inasgyerekek színházast játszottak. Láng is odatartott; ekkor egy cipészinás odavetett neki inget és gatyát, öltse fel. Megtette. Nyilván rabló szerepét szánták neki. A malom lakói közül egy katona felesége kölcsönzött kardot, egy Bock nevű kapás meg egy töltött pisztollyal egészítette ki a kelléktárat. Ennek a Bocknak a testvérét három lépésre előre küldték és ráparancsoltak: térdeljen le, a sarkantyús inas meg azt az utasítást kapta, lőjön rá. Hanem, ahogy a színpadon is gyakran történik, a pisztoly nem óhajtott (szerencsére!) elsülni, erre az idősebb Bock egy meggyújtott szivaccsal elsütötte a pisztolyt. Nagyobb baj nem esett, de a bíróságot az érdekelte, honnan vették a puskaport. Azt bizony a sarkantyús szerezte, mert Coneider kalmárnak valami kis szakmai munkát végzett, annak fejében kapta. A bíróság elnézte a majdnem tragikusan végződő műkedvelő előadást, csupán feddésre ítélte a sarkantyús inast.

A jobbérzésű soproniakat egy másirányú botrány is emlékeztette arra, hogy ne sokat adjanak e korai időszakban a színésznépség erkölcsére. Egy eddig név szerint sem ismert nevű színigazgató került Sopronba 1778-ban. Feleséggestül a belvárosban, Riedl szabóéknál lakott és még egy furcsa nevű színésznőt

is odavettek a szállásra. Ez az Eckhl Kajetána gráci volt, egy szappanfőző leánya, bizonyos Frankl nevű ember felesége. Azt hajtogatta, hogy férje tudtával járja a művészet útjait. Visszaért 1779-ben is Sopronba Riedlnéhez, de hamarosan elköltözött Besserer Lipóhoz a Balfi utcába. Itt udvarolt neki egy Mikos Károly nevű csélcsep ember, aki rosszul élt a feleségével, de kiütötte a nyeregből Ernst városi tanácsos. Az asszony apja Sopronba költözött, hogy vigyázhasson a lányára, szép összeget adott neki, hogy Bécsben valami foglalkozásba kaphasson, de csak rossz hírek jöttek a császárvárosból, sőt Kajetána fogságba is került. Eckhlnek sikerült visszahoznia Sopronba. A Festetics majorban laktak, de Kajetána nem javult meg, és tovább folyt a dolog Ernst tanácsossal. Az apa kétségbeesve tapasztalta, hogy városszerte megvetik és nem köszönnek neki. Lánya visszament lakni a Balfi utcába, Ernst pedig onnan Bécsbe szöktette. Az ügyet bíróilag kivizsgálták, Ernst azt állította, hogy a színésznőt Bécsben, a ma is meglevő Arany bárány fogadóban hagyta, maga pedig a belvárosban szállt meg. Egyszer még találkozott vele, azután otthagya Bécsben, a kapcsolat egészen futólagos volt csak. A soproni városnap nyúlt végre bele az ügybe és elintézte, hogy Kajetánát visszaszállították Grácba a törvényes férjéhez (Fogalmazások könyve 1780. 376. lap).

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Takács Jenő: Bartók Béla két ismeretlen levele a soproni Takács Jenőhöz

181 Takács Jenő: Bartók Béla két ismeretlen levele a soproni Takács Jenőhöz

Takács Jenő tudvalevőleg a soproni újabbkori zenei művelődés igen jelentékeny tényezője. 1902-ben született Cinfalván, Soprontól néhány kilométerre. A Széchenyi reáliskolában tanult, de már nagyon korán kezdett zenével foglalkozni; a jóhírű soproni Buresch zeneiskolában, majd Altdörfer Viktornál tanult zongorázni. Nyilvánosan már 1917-ben szerepelt. 1920-ban a bécsi konzervatórium növendéke lett a zongora és zeneszerzés-szakon, de gyakran játszott Sopronban és 1921-ben önálló zongoraestélyt is adott, egyúttal saját szerzeményeit is bemutatta. Ezekben élénk irányzódást mutatott Bartók zenéjéhez és a továbbiakban már ekkor kezdődő külföldi turnéin a mester kiváló terjesztője lett. 1925-ben néhány barátjával Sopronban négy hangversenyből álló modern ciklust rendezett, nem feledkezve meg persze Bartókról sem. A következő 10 év alatt Takács messzire került iskolavárosától. Egyiptomban, majd a Fülöp-szigeteken működött: utána ismét Egyiptomban, onnan 1937-ben hazajött és Szombathelyen, majd Pécsen élt, az utóbbi helyen mint a konzervatórium igazgatója. Mindkét helyről szívesen jött Sopronba hangversenyezni, ekkor írta át zenekarra a soproni kottás-könyv hat zenedarabját (1689) és Tarantella c. zenekari kísérettel ellátott nagyhírű zongoradarabját is előadta. A második világháború után Amerikába költözött, ahol Cincinátiban egyetemi tanár, azonban minden évben hazalátogat Sopronba.

(Szerk.)

*

1966 augusztusában édesanyám soproni lakásán régi írásaimat néztem át; legnagyobb örömömmre és meglepetésemre két sajátkezű Bartók-levelet találtam, mindkettőt nekem írta 1932-ben. De azóta annyi minden történt, hogy teljesen megfeledkeztem róluk. Sajnos a borítékukat nem tettem el, de a levelek keltezéséből megállapíthattam, hogy az első levelet a mester Kairóba címezte akkori lakásomra (Aboul Sabaah 22. sz. Pension Osborne House); a másikat Manilára, a Fülöp-szigetekre (Dewey Boulevard), ti.

1932–34 közt a manilai állami egyetem tanára voltam.

A két levél közül a korábbi az érdekesebb és jellemző Bartókra. 1932 márciusában az egyiptomi kormány nagyszabású zenei kongresszust rendezett. Erre meghívta Európa, Amerika és a Kelet legkiválóbb zeneszerzőit és muzikológusait. Részt vett ezen szépszámmal az akkori zenei világ. Bartók meghívása arra is szólt, hogy tanulmányozza és felvételeket készítsen az egyiptomi felláhok (parasztok) zenéjéről. Eleinte úgy látszott, hogy a mester nem jöhet, de később meggondolta a dolgot. Három hetes egyiptomi tartózkodásáról később a Sorsunk című folyóirat 1946-os évfolyamában megjelent tanulmányom számolt be, így most ezeket az eseményeket éppen csak érintem. Bartók levele még a kongresszus előtt kelt hazulról. Jellemző írás nagyon; higgadt, tán egy kissé hüvös, óvatos stílusú. Már akkoriban készülődtem a manilai költözködésre és Bartók nem akart terhemre lenni, hogy neki szállást szerezzek Kairóban, másrészt aggódott, hogy francia nyelvtudása nem lesz elégséges, jóllehet kiderült, hogy igen jól beszélt, legfeljebb a kongresszusi rezümék hivatalos útvesztői közt akadtak nehézségei.

Tény az, hogy Bartók 1932 március elején megérkezett Kairóba. Az állomáson én vártam egyedül, mert a hivatalos személyek még a vonaton is jobban késtek. A lakásomhoz közel eső penzióba vittem, ahonnan könnyen eljuthatott az arab zeneiskolában tartott kongresszusra. Azt hiszem, meg volt elégedve a csendes szállással. Napközben szorgalmasan dolgoztunk, felvételeket készítettünk, esténként többnyire nálunk volt, és több barátunk társaságában igen kellemes estét töltöttünk. Ilyenkor Bartók szokott hallgatagságából jócskán engedett. (Zárkózottságára jellemző volt, hogy csak igen ritka esetben tegeződött, ellentétben a magyar szokással.) Többször rendeztem kirándulást is a piramisokhoz, továbbá a régi Mempsisbe. Egyszer a bécsi Welless Egont és Hindemith Pault is meghívtam és igen jól szórakoztak a zeneszerző urak. Amikor meg egyszer a sivatagban elakadt az autónk, Bartók a [182](#)kocsiban maradhatott mert mint Hindemith mondta: „Könnyű zeneszerző” (csak 55 kiló volt).

Arra már nem emlékszem, mikor utazott el Bartók Kairóból, de arra igen, hogy én vittem autón a vasúti állomásra. Közben Budapesten Bartók Kavics utcai lakásából utolsó budapesti otthonába, a Csalán útra költözött. Azt a levelét, amelyikben megköszöni – mint írja – „kalauzolásait és egyéb minden segítségét, amiben ottilétemkor részesített”, Demény János kiadta a Bartók Levelek első kötetében.

A következő levél azonban ezúttal kerül először közlésre és így hangzik:

„Budapest, III. Kavics u. 10.

Igen tisztelt Takács úr,

bizonyos nehézségek kiküszöbölése után úgy fordult a dolog, hogy csakugyan részt veszek a kongresszuson: érkezem Athenen át Alexandriába márc. 15-én d. e. 10-kor és a legközelebbi vonattal Kairóba utazom. Nagyon sajnálnám, ha önt nem találnám ott!

Mivelhogy volt oly szíves segítségét felajánlani, ezekre kérném: lenne oly szíves érdeklődni a kongresszus rendezőinél (talán Mustapha Rida bey-nél, Rue de la Reine Nazli) hogy a mai napon nekik feladott levelet megkapták-e, gondoskodtak-e lakásról (egy jó de egyszerűbb penzióban, mert azokat a nagypompájú szállodákat nem túlságosan szeretem) és végül, hogy ennek a lakásnak a címét Budapestre megírták-e?

Ha még valamire szabadna Önöket kérnem, ez az, hogy esetleg ott szükséges francia fogalmazásaimnál segítségemre lennének, mert a francia nyelvvel némi nehézségeim vannak.

a viszontlátás reményében sokszor üdvözlí

Bartók Béla.”

A második levél rövid; nem emlékszem már pontosan, mire kértem Bartókot Zathurecky Edével kapcsolatosan. Úgy hiszem, egy szerzeményem előadásáról lehetett szó: valószínűleg a Gumbri c. keleti rapszodiáról hegedűre és zongorára, melyet végül is nem Zathureczky, hanem Hannover György játszott Budapesten. Zathureczky, kiváló hegedűművész és később a Zeneművészeti Főiskola igazgatója 1959-ben halt meg Amerikában.

A levél maga így hangzik:

„Budapest, Csalán u. 27. 1932. aug. 5.

Igen Tisztelt Takács Úr!

Köszönöm szép hosszú levelét! Most csak sietve értesítem, hogy szívesen állok rendelkezésére a levélben említett ügyben. Zathureczkyt persze legkorábban valamikor szept. folyamán látom csak.

Irigylem Önöket azért a jó melegért, amiben ott élnek; mi jelenleg fázunk: reggel 15°, ami nem nevezhető éppen kánikulának.

Sokszor üdvözli mindkettejüket
Bartók Béla”

Ami persze a jó meleget illeti, abból nekünk bőven kijutott a trópusi forróság hazájában, a Fülöp-szigeteken.

Bartók számára e két levél keletkezési éve, 1932 volt az utolsó esztendő, amelyikben még életét nem zavarták a politikai események. 1933-tól fogva mind pesszimistábbá vált, és mikor utoljára találkoztam vele 1939-ben Budapesten, akkor már a kivándorlás gondolatával viaskodott. A filharmonikusok hívtak meg egyik bérleti hangversenyükre mint szólistát, karmesterként pedig Dobrowen Issayt, a kiváló orosz származású művészt. A hangversenyt azonban nem tarhatták meg, mert a német követség tiltakozására a filharmonikusok kénytelenek voltak a karnagy szerepeltetésétől elállani. Bartók hírül véve a dolgot, azonnal felhívott telefonon és este a Vigadó éttermében találkoztam vele, hogy elmondjam neki, mit tudok ennek a szégyenletes esetnek részleteiről. Szomorú találkozás volt, mintha csak éreztük volna, hogy személyesen többet nem látjuk egymást. Utána már csak telefonon beszéltem Bartókkal.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1966)

Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1966)

Változatos zenei program és élénk, pezsgő ütemű fellendülés az ismeretterjesztés frontján jellemzi az 1966. évet.

Az ismeretterjesztés egy előadásra eső átlagos látogatottsága 67 főre emelkedett. (1964-ben 44, 1965-ben 53 volt)

Az előadások színhelye a kitűnően bevált Írók és Művészek Klubja volt és a Pedagógus Szakszervezeti Otthon, így sikerült kibővíteni a rendezvények sorozatát.

A Petőfi Színházban 17 hangversenyt rendeztek és a színházi műsorban 19 színmű szerepelt. Ezeket 16 alkalommal a győri és 3 alkalommal a veszprémi Petőfi Színház együttese nyújtotta 7 drámai prózával, 7 vidám prózával és 5 zenés színjátékkal.

A Soproni Ünnepi Hetek során két operaelőadást rendeztek és egy felejthetetlen Oratórium-estet a Szt. Mihály templomban. A zenei élet nagy eseménye Szabó Ferenc Kossuth-díjas zeneszerző szerzői estje volt az Egyetemi KISZ Házban.

Újra jelentősen emelkedett az Ady Endre Művelődési Ház látogatottsága; összesen 115 103 főt köszönthettek rendezvényeiken. 3 alkalommal rendezett ismeretterjesztő előadásaikon 350 hallgató volt, a négy szakkörben (modellező-, fotó-, bélyeg- és irodalom-) 420 fő tevékenykedett. Az Ady Filmklub 2 sorozatos bérletelőadásait 2560 néző látogatta.

Érdekes újítás volt a filmszínházi előadások műsorában az Egyetemi KISZ Ház UNIVERSE-KINO

előadássorozata, amelyben rendkívül érdekes témájú kisfilmek szerepeltek.

Az ismeretterjesztő előadások száma 531 volt, a látogatóké 35 689, egy előadás átlagos látogatószáma 67.

Az ismeretterjesztő előadások részletes statisztikája a következő (zárójelben a látogatók száma):

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1966) / TIT ELŐADÁSOK

TIT ELŐADÁSOK

Agrártudomány 4 (358), Biológia 9 (979), Csillagászat 2 (182), Egészségügy 31 (1393), Filozófia 33 (1635), Fizika 5 (270), Földrajz 37 (4046), Haditudomány 23 (1380), Irodalom 23 (1486), Jog 18 (700), Kémia 9 (256), Közgazdaság 17 (389), Matematika 10 (193), Műszaki ismeretek 30 (867), Művészet 44 (4093), Nemzetközi Ismeretek 21 (1041), Pedagógia 18 (921), Történelem 31 (3476).

Összesen 363 előadás 23 667 hallgatóval.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1966) / MTESZ ELŐADÁSOK

184 MTESZ ELŐADÁSOK

Agrártudomány 10 (484), Bányászat, kohászat 8 (390), Erdészet 9 (2569), Építésügy 6 (632), Faipar 10 (396), Geodézia 6 (701), Gépipar 14 (919), Hidrológia 9 (524) Híradástechnika 11 (524), Ipargazdaság 8 (560), Kémia 7 (606), Közlekedéstudomány 14 (1173), Matematika 5 (96), Mezőgazdaság, Élelmiszeripar 12 (603) Textilipar 27 (1144)

Összesen 168 előadás 12 022 hallgatóval.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1966) / SZÍNHÁZI ELŐADÁSOK

SZÍNHÁZI ELŐADÁSOK

A győri társulat előadásai: I. 14. Csacsifogat (Fényes Szabolcs). I. 28. Tell Vilmos (Schiller). II. 17. VII. 11. Gül Baba (Huszka). III. 15. Kismadár (Móricz Zsigmond). III. 27. Megperzselt leányok (Callegari). IV. 13. VII. 10. Fel, torreador. (Kristóf, Bródy, Kozma). IV. 23. Közjáték Vichyben. (Miller). V. 3. Ártatlan bűnösök. (Halasi Mária). V. 31. Pygmalion (Shaw)., VI. 7. A montmartrei ibolya. (Kálmán). VII. 15. Sári bíró. (Móricz) V. 11. Fehér akácok. (Dunajevszkij). X. 25. Trójai nők. (Euripides) és vele egy estén: A szerelem és halál játéka (Romain Rolland). XI. 22. Csárdáskirálynő (Kálmán). XII. 29. Szamárlétra.

A veszprémi társulat előadásai: VI. 25. 26. Váljunk el! (Sardou), VI. 27. Szegény Dániel. (Thomas). VI. 28. 29. Párisi vendég (Szigligeti–Tabi).

A soproni Egyetemi Színpad előadásai: X. 27. Énekek éneke. Válogatás a világirodalom szerelmi lírájából. III. 26. III. 26. Multság. A modern színházi irodalom jeleseiből. XII. 17. A szfinx. (Hubay Miklós), eredeti bemutató.

A szombathelyi Tanítóképző Irodalmi Színpadának előadása. Iphigenia a tauszikok között.

A Déryné Színház vendégjátéka: XI. 28. Othello (Shakespeare).

Budapesti művészegyüttes: II. 18. Villanyfénynél (Németh László). Kállay, Bara, Raksányi.

Állami Operaház. VII. 12. Szöktetés a szerájból. VII. 13. Pillangókisasszony. Vezényelt Lukács Miklós.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1966) / KIÁLLÍTÁSOK

KIÁLLÍTÁSOK

A múzeumok különkiállításain kívül a következők voltak láthatók: Kisplasztika és grafika. II. 13–27. Berzsényi Gimnázium könyvtára V. 8.–IX. 30. A Soproni Ünnepi Hetek kiállításai: VII. 1–18: Fiatal Képzőművészek Stúdiója. Kisplasztika, A 100 éves a soproni tűzoltó egyesület. Eszperantó. A Ruhagyár modelljei. Bélyeg. Várostarténet. Sz. Egyed Emma és Gicz János különkiállítása X. 23–XI. 7. Sopron képzőművészete XI. 27–XII. 12.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1966) / ZENEI ÉLET

ZENEI ÉLET

A Városi Tanács Liszt Ferenc szimfonikus zenekarának hangversenyeit 1966. VII. 8-ig Székely Endre vezényelte.

I. 22. Kodály: Galántai táncok. Chopin: e-moll zongoraverseny (Gloria Lanni). Csajkovszkij: V. szimfónia (patetikus).

II. 28. Gluck: Iphigenia Aulisban, nyitány. Bartók: III. zongoraverseny. (Antal István). Dvorzsák: Új világ szimfónia.

IV. 18. Corelli: Sarabande, gigue, badinerie. Bach: V. brandenburgi verseny. Vivaldi: Négy évszak. (Kovács Dénes).

185 VII. 3. Népszerű operaest (Gluck, Mozart, Erkel és Verdi műveiből). Mellis György, Dunst Mária, Komlósi Erzsébet, Pálos Imre.

VII. 8. Haydn G-dúr szimfónia. Csajkovszkij: Rokokó-változatok. (Nyári Katalin), Mendelssohn: Hegedűverseny (Paul Adolf). Prokofjev: I. zongoraverseny. (Földi Bence).

XI. 19. Beethoven: Prometheus nyitány, Hegedűverseny (Kovács Dénes) I. szimfónia. Vezényelt Petró

János.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1966) / EGYÉB RENDEZVÉNYEK

EGYÉB RENDEZVÉNYEK

XII. 19. Győri Filharmonikus zenekar. A Győri Oratóriumi Kórus. Gluck: Orfeusz és Eurydike. Koncertszerűen. Vezényelt Erdélyi Miklós és Németh Gusztáv. (Komlósy Erzsébet, Andor Éva, Hankiss Ilona).

I. 22. A Pécsi Balett vendégjátéka a budapesti MÁV szimfonikusok kamaraegyüttesének közreműködésével.

III. 23. A M. Á. Hangversenyzenekar. Haydn 83, szimfónia (La poule), Bartók: Csodálatos mandarin, suite. Brahms: II. szimfónia. Vez.: Dohnányi Kristóf.

IV. 25. A győri Filharmonikus zenekar hangversenye. Weiner: Divertimento. Op. 20. Dvorzsák: Gordonkaverseny (Banda Ede). Beethoven: 5. szifónia. Vezényelt: Erdélyi Miklós.

IV. 30. Szabó Ferenc szerzői estje. Közreműködött a Tátrai vonósnégyes, Sziklay Erika (ének), Szücs Lóránt (zongora), Baecher Mihály (zongora), Balassa György (klarinét).

V. 21. Énekkari hangverseny. Közreműködők: Jancsó Adrienne (ének), A. Mihálka Margit (zongora), Somlai András és Nagy Alpár karvezetők.

VII. 6. Oratórium est a szt. Mihály templomban. Mozart: Jupiter szimfónia, a soproni Liszt Ferenc szimf. zenekar, vez. Székely Endre; Requiem, a veszprémi városi tanács Énekkara, vez. Zámbó István. Szólisták: Szecsődi Irén, Barlai Zsuzsa, Réti József, Szalma Ferenc.

VII. 7. Orgonahangverseny a Dómban. (Lehotka Gábor).

VII. 15. Orgonahangverseny a Dómban. Czeglényi László; Bokor Sarolta (ének).

X. 10. A Tátrai-négyes hangversenye Almásy László (zongora) közreműködésével. Haydn d-moll vonósnégyes. Mozart: Es-dúr zongoranégyes. Beethoven f-moll vonósnégyes, op. 95.

47 zenei rendezvényt (23 orgonazene, 20 fúvós- és kamarazene műsort) nyújtott a Megyei Idegenforgalmi Hivatal az üdülők és az Áll. Szanatórium beutaltjainak.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGMELÉKEZÉSEK

A soproni képzőművészet halottjai 1966–1967-ben

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGMELÉKEZÉSEK / Csatkai Endre: Ruhmann Jenőné, Varga Margit 1889–1966

Csatkai Endre: Ruhmann Jenőné, Varga Margit 1889–1966

Az utóbbi időben a soproni képzőművészetet súlyos veszteségek érték: az idősebb nemzedék három tagja adta meg a természet rendjének adóját és hagyta el sikeres tevékenységének színhelyét.

R. Varga Margit önarcképe (Liszt Ferenc Múzeum). Adorján A. felvétele.

Ruhmann Jenőné Varga Margit a legfiatalabb művészeknek és műbarátoknak már nem volt ismerőse. Az első világháború alatt a müncheni 187akadémia tanítványa volt és az első világháború végén tért haza és

mutatkozott be ragyogó, színpompás képekkel. 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején a képzőművészeti szakszervezet tagja volt, annak jeléül, hogy kenyerét festéssel kívánja keresni. Ezekből a hónapokból való egy derűt sugárzó önarcképe a soproni Liszt Ferenc Múzeumban. 1920-tól fogva másfél évtizedig rendkívül szorgalmas kiállítója volt a helyi Képzőművészeti Körnek, jellegzetesen tüzes tájképeivel, arcképeivel. Tehetsége többoldalú volt: kitűnően zongorázott, Altdörfer Viktor neves zongoraművésziünknek egyik legkiválóbb tanítványaképp minden hangversenyen mestere mellett ült és hallgathatta annak oktató megjegyzéseit. Ilyen emlékezetes hangverseny volt 1905-ben az is, amikor a fiatal Bartók Béla mutatkozott be Sopronban. Altdörfer dicsérettel illette Bartók zongorajátékát, szerzeményeit egy kissé bizarrnak találta. Varga Margit szép, képzett hangját is ismerték a hangversenytermekben, de szerénységből inkább karénekekben kamatoztatta ebbéli tudását. 1922-ben férjhez ment Ruhmann Jenő líceumi tanár, jeles esztétikushoz, folyóiratunk egykori szerkesztőjéhez. Hitvesi alázattal ettől fogva inkább férje életútját és gyermekei nevelését kívánta szebbé tenni. Mind kevesebbet foglalkozott zenével, énekelni még magasabb életkorában is eljárt, de festeni inkább csak akkor szokott, ha egy-egy erdei sétán ismeretlen részletre bukkant, vagy új színárnyalatokat fedezett fel. Családtagjairól továbbra is festett arcképet. Mikor gyermekei felcseperedtek, az 1940-es évek első éveiben még visszatért az ecsethez is, a város festői részleteit és az erdőt örökítette meg új csapáson, vízfestményekben, de ezeket már nem vitte a nyilvánosság elé.

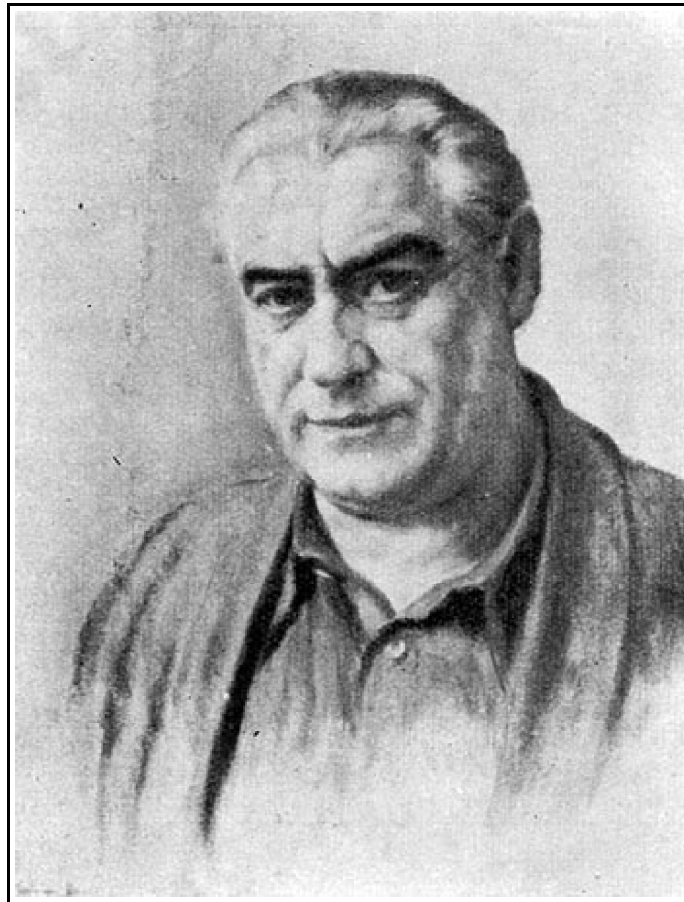
A felszabadulás után a Liszt Ferenc Múzeum külön-kiállításain több ízben szerepelt, különösen nagy sikere volt egy önarcképével és mestere, Altdörfer képmásával, amely később a múzeumba is került, sőt a múzeum nagyon szorgalmazta életművének bemutatását, de egy bürokratikus rendelkezés megfosztotta ettől a kedves feladattól: ugyanis Varga Margit nem volt tagja semmiféle művészeti szervezetnek, hiszen évek óta nem állított ki. Özvegyi sorban visszavonultan élt, de azért a múzeum és a helyi művészek kiállításait mindenkor felkereste. Utolsó életéveit súlyos betegsége tette gyötrelmessé, a halál sok szenvedéstől váltotta meg.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGMELÉKEZÉSEK / Cs. E. Steiner Antal 1898–1966

Cs. E. Steiner Antal 1898–1966

1898. szeptember 15-én született Sopronban; apja, Rezső († 1945) neves egyházi és arcképfestő volt, tőle tanulta Antal a festés elemeit, de hazatérve az első világháborúból a fiatal ember többre vágyott. Hiányzott azonban a külföldi tanulmányokra a költség. Jövendőbelijének áldozatrakész családja juttatta ki Münchenbe. Ott a híres képtár restauráló műhelyében megtanulta a hajszálfinom másolást, ebben mindig verhetetlen is maradt; de ez a fegyelmezett munka jellemezte később is a miniatűr arcképezés terén és főerőssége lett évtizedeken át, különösen, ha régi fénykép is állt rendelkezésére. Ezekbe az elefántcsontra festett képecskékbe gyakran sok finom árnyalatot vitt be. Az 1920-as évek elején visszatért Sopronba, véglegesen itt is telepedett le. Rendkívül sokat dolgozott, vágódva arra, hogy egyszer majd kialakíthatja magából a nagy művet. Arcképet, életképet, plakátot, könyvcímlepet egyaránt vállalt, restaurált, másolt, de anyagilag csak nem vergődött zöldágra, ámbár páratlanul odaadó felesége is reggeltől estig dolgozott, hogy bálványozott férje semmiben ne szenvedjen hiányt. Az örökös és nem mindig ihlető munka akaratlanul is sokszor a tömegízlés sodrába vitte a festőt, ámbár tehetsége vitathatatlan volt. **188A** soproni tárlatokon állandóan szerepelt, és főleg a miniatűrjei érdemeltek méltó elismerést. 1945 után anyagilag ugyan rendbe jött, de az elfoglaltsága megnőtt, dekorációs feladatok is erősen foglalkoztatták, a nagy művel adós maradt.

Rövid betegség után Budapesten halt meg 1966. április 16-án.

Steiner Antal önarcképe
Az özvegy tulajdona. Adorján A. felvétele

**1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGMELÉKEZÉSEK / Becht Rezső: Wosinszky Kázmér
1895–1967**

Becht Rezső: Wosinszky Kázmér 1895–1967

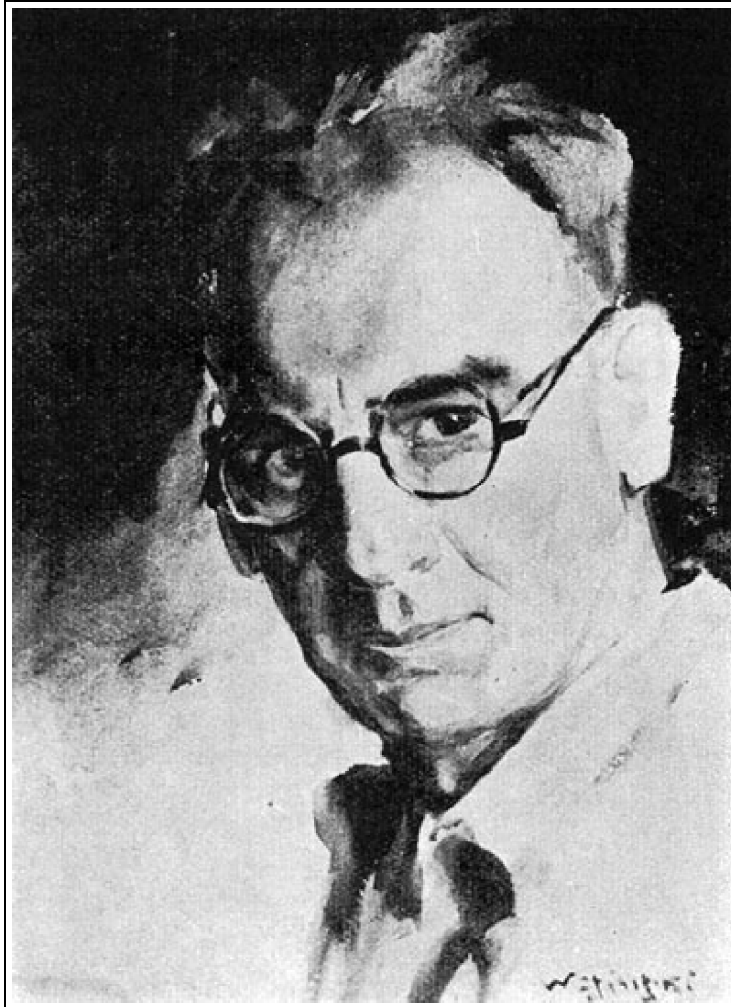
A századforduló körül született soproni festőnemzedéknek újból halottja van. Ágoston Ernő, Horváth József, Steiner Antal, Mende Gusztáv után elhunyt Wosinszky Kázmér is.

Közkeletű neve Szása volt, a hivatalos és lényéhez nem illően pompázatos Kázmér helyett, önmagába és művészetébe burkolózó, titokzatos művész volt, mondhatni emberi megfelelője a rejtelmes-sejtelmes Fertő tónak, amely életének keretet, teremtő szenvedélyének táplálékot, művészetének szárnyakat adott.

Életrajzi adatai, kevés kivétellel, homályban vannak. Ami születése és halála között történt vele, arról nem beszélt, azt nem tartotta fontosnak. Fontos csak egy [189](#)volt – a festészet. Száz és száz kép szakadatlan

füzére, az alkotás lázgörbéje pótolta nála a profán élet állomásait.

1895. október 15-én született Kismartonban, ahonnan a család csakhamar Balfra költözött, melynek gyógyfürdőjét orvos-apja, dr. Wosinszky István megvásárolta. Balf község és a mögötte elterülő Fertő tó a maga nádrengetegével, halászaival, állatvilágával, fényeivel és színeivel, egy idetévedt sztyep-tó ázsiai hangulatával lett a kis Szása életének kerete és későbbi művészetének legfőbb ihletője.

Wosinszky Kázmér önarcképe. (Liszt Ferenc Múzeum.) Adorján A. felvétele

Kitől és hol tanult festeni, pontosan nem tudjuk. Állítólag három félévet Bécsben töltött a Képzőművészeti Akadémián. 1924-ben már mint kész festő állított ki Budapesten a Műcsarnokban s ezt követően ismételt a Nemzeti Szalonban és évről évre a Soproni Képzőművészeti Kör tárlatain. Képei kezdettől fogva figyelmet keltettek és egy vérbeli akvarellista feltűnését jelezték. Ő maga minden feltűnést már-már beteges visszavonultsággal került. Szinte láthatatlanná vált képei mögött, csak ritkán mutatkozott a nyilvánosságban, s ha be kellett jönnie Sopronba, majdnem futva intézte el az elkerülhetetlen ügyeket, azután megkönnyebbülten merült alá kedves Balfja csöndjébe és még kedvesebb Fertője színes páráiba. Könnyelmű apja volt teremtményeinek, képeinek. A kész mű már alig érdekelt, könnyen megvált 190-tőle,

sokszor értéken alul elkótyavetyélte képeit balfi műtermében, ha pénzre volt szüksége. Ez pedig gyakori eset volt, mert Szása gazdasági tehetsége fordított arányban állott festői kiválóságával, így aztán még kiállítást nem látott képeit úgy kellett összeszedni magánosoktól a soproni tárlatokra, mert műterme üres volt. Állandó kiállítója és egyik mágnesese volt a Képzőművészeti Kör tárlatainak. 1935-ben Horváth Józseffel közös kiállítása volt, a Liszt Ferenc Múzeum külön kiállításain két ízben láthatta a közönség képeinek nagyobb számú gyűjteményét.

Impresszionista volt minden idegszálával, távol minden absztrakciótól. Számára a világ színes jelenségek végtelen sorozatából állt, melyből egy-egy részletet kiragadott és művészi egységgé emelt. Mivel a természet csorba beszédkészséggel sújtotta, ecsetje vette át a nyelv szerepét, és színekben és tónusokban fejezte ki egyéni módon és magas művészi szinten mindazt, amit szeme a természet gazdagságából fáradhatatlanul begyűjtött. Képeiről hol pogány örömök színei izzanak, hol bukolikus idillek nevetnek, hol a vízi munka csobogó üteme dalol a tó tarka magányában.

Öreg motorkerékpárján kirobogott birodalmába, a Fertőre és ott mámorosan festette a nagy tó lomha vagy haragos vizét, a nádas színárnyalatainak örök variációit, felettük a selymes kék ég bárányfelhőivel vagy a szederjes égbolt viharfellegeivel. Ezt a keretet benépesítette a valóság és a képzelet nászából született alakokkal. Többször is megfestette magát a nádkoszorúból előbukkanó faunként, amint csalogatóan fújja duzzadó piros ajakkal a nádi sípot, melynek hallatára a következő képen a nádöböl védelmében meztelenül fürdőző leánysereg a fényözönben még szilajabban örül az életnek. Nincsen a Fertő életének, levegőjének, színei játékanak olyan mozzanata, amely ne ihlette volna meg Hany Istóknak ezt a pallettás utódját. A keskeny nádfolyosóban pákász tolja rúddal a ladikot; füves, zsombékos tavaszi réten gúlákba gyűjtik a nádvágók a nádat; fémesen csillogó tollruhában vadkacsacsapat úszik a nád mentén; halászok vetik ki hálójukat vagy helyezik el a varsákat, hol a hajnal ezüstös páráiban, hol az alkonyat fátylaiban vagy az őszi nádtenger esti izzásában.

Második ihletője Balf volt. A paraszti élet hétköznapijai kevésbé érdekelték, mint a búzaszentelési processzió színes, lengő zászlai. Bár életműve túlnyomó részét a szabad természet művészi ábrázolása teszi, festett egy sor ragyogó színhatású zárttéri képet is: táncoló lányokat és legényeket a kocsmáknál mennyezeti ernyős lámpáinak fénysátra alatt, olyan megjelenítő erővel, hogy a kiterülő szoknyák suhogása, a tánc lendülete és a vastag levegő párája szinte meglegyinti a gyönyörködő szemlélőt.

Kedves technikája a vízfestés volt, ez a könnyed hatású, nehéz festési mód. Olajban keveset festett: néhány szép portrét és freskót a soproni Dómtemplomban. Szép önarcképe a Liszt Ferenc Múzeumban van.

Wosinszky Szása nem tartozott a nehezen alkotó, töprengő, kereső, kísérletező festők közé. Már korán kialakította sajátos stílusát, színeinek különös harmóniáját, azokat a kékeket és rózsaszíneket, melyek képeinek egyéni varázst adtak. Csodálatos termékenysége, melynek eredményei annyi soproni lakás falát töltik be szépséggel és életörömmel, utolsó éveiben megbénult. Egy ideig megkísérelte a hiányzó lendületet régi vázlatai segítségével visszanyerni – kevés sikerrel. A régi műpártolók száma megritkult, az újak már nemigen ismerték vagy mást kerestek.

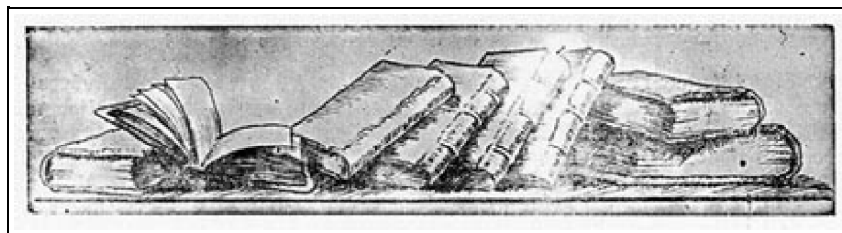
Így Szása felett rohamosan bealkonyodott és néhány nappal 72. születésnapja után, 1967. október 24-én a már régen benne lappangó betegség, párosulva a nélkülözéssel, a soproni kórházban kioltotta életét.

Kialudt egy élet, amely tele volt napfénnel, nagy vizek csillogásával, a rejtőző élet mélyebb örömeivel, bohémsággal és – szenvedéssel. Ami megmaradt ebből a gazdag életből: képei sora adja ennek a 72

esztendőnek vigasztaló értelmét és emlékének fennmaradását.

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

191 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hetés Tibor: Stromfeld Aurél. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1967, 377. o.

Hetés Tibor: Stromfeld Aurél. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1967, 377. o.

Hetés Tibor, a Magyar Tanácsköztársaság katonai történetének specialistája eddig feltáratlan levéltári adatokra is támaszkodott, amikor megírta az 1919-es északi hadjárat győztes hadvezérének életrajzát. Erre a könyvre szükség volt, mert jöegynéhány publikáció túlzását és tévedését kellett helyesbíteni. A szerzőnek ez volt a kandidátusi értekezése.

Stromfeld Aurél apai dédapja Bajorországból települt Ausztriába, nagyapja pedig milánói katonáskodás után Budapesten telepedett le. Aurél apja már a magyar fővárosban született. Stromfeld édesanyjának szülei pedig Sopron-környéki német gazdapolgár-származékok. Stromfeld mama megtakarított pénze is azért veszett oda, mert olyan soproni bankházban kamatoztatta, amely tönkrement...

Stromfeld Aurél 1878. szeptember 19-én született Budapesten. 1896-ban végzi a Ludovika Akadémiát és innen vonul be első állomáshelyére, Sopronba, ahol a 18. honvéd gyalogezred hadapród-tiszthelyetteseként teljesít szolgálatot. Itt kapja meg hadnagyi kinevezését is, majd rövidesen Munkácsra helyezik. Leendő feleségével – aki egy horvát származású osztrák tábornok és tiroli nő házasságából született – Bécsben ismerkedik meg, mint a Kriegsschule hallgatója és Pozsonyban veszi feleségül. További életútját figyelemmel kísérve, láthatjuk, hogy az első világháború szépen dekorált hadtestvezérkari főnöke a Károlyi-kormány idején szinte kilátástalanul hadakozik a Pogány-féle Katonatanáccsal, amely a fegyelmezett néphadsereg kialakulásának legnagyobb kerékkötője. (A tanácskormány ezt az intézményt meg is szüntette!)

Stromfeld a Károlyi-kormány idején csatlakozik a szociáldemokratákhoz, Böhm hadügyminiszter mellett államtitkári hatáskörrel dolgozik a hadügyminisztériumban. A közismert Vyx-féle jegyzék átadása után

Tombor alezredessel együtt az orosz szövetség mellett tör lándzsát, de a tanácskormány megalakulása után visszavonul, mert nem akar Pogánnyal együtt dolgozni. Három hét múltán visszahívják, s mint a hadsereg vezérkari főnöke a Tiszánál megállítja a román áradatot. Jó érzékkel megállapítja, hogy a kritikus pillanatban a Tanácsköztársaság létét legjobban a csehek veszélyeztetik, mert ha Salgótarján elfoglalása után eljutnak Váchoz, innen bármikor ostrom alá foghatják Budapestet. Ezért vonultatja föl a hadsereg zömét az északi fronton és vezet egy olyan hadjáratot, amellyel évek múltán a párisi hadiakadémián is foglalkoznak. Itt a szerző szíves figyelmét föl kell hívnunk arra, hogy az 1919-es csehszlovák hadseregben nem létezett Bares-dandár, illetve az illető dandárparancsnokot helyesen Barres-nek hívták (francia ezredes volt). A Clémenceau-ultimátum elfogadása után Stromfeld megint visszavonul, majd a Peidl-kormány hatalomrajutása után megkísérelti a román áradat megállítását Budapest kapui előtt. Ehelyett azonban a főváros átadásához kénytelen asszisztálni...

Megismerkedik az ellenforradalom börtönével, kiszabadulása után pedig bekapcsolódik a munkásmozgalomba. Úgy látszik, hogy a szociáldemokrata párt akkori vezetőségének vagy nem tudta megnyerni teljes bizalmát, vagy nem ismerte föl 192Stromfeld személyének történelmi jelentőségét, mivel nemzetgyűlési képviselőnek nem is jelöltette. Ami Stromfeld illegális tevékenységét illeti: itt elsősorban azt kell kiemelni, amiről Hetés nem tartotta szükségesnek külön írni: hogy a baranyai szeparatistákkal semmilyen kapcsolatot nem tartott fenn. Ez körülbekötő voltát dicséri, mert a baranya-bácskai köztársaság annexionista ügynökök műve volt, elnöke pedig a jugoszláv király udvari festője lett!

Ha Stromfeld condottiere-típus lett volna, nem is kell várnia, amíg a keletgalíciai ukrán köztársaság katonai pozíciót kínál neki. Bécsi lakása, tiroli születésű felesége és német származása minden előnyét kihasználhatta volna, hogy Ausztriában keressen érvényesülési lehetőséget. Stromfeld azonban tudását és tehetségét szülőhazájának ajánlotta föl.

Stromfeld halálának negyvenedik évfordulóján kívánatos lenne, ha Sopronban is utcát kapna és róla neveznék el azt a kaszárnyát, ahol katonatiszti pályafutását megkezdte és ahonnan a 18. vörös gyalogezred menetszázadai is az 1919-es harctérre indultak.

Fogarassy László

1968. XXII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Scheiber Sándor (szerk.): Magyar–zsidó oklevéltár X. kötet. 1150–1766. Budapest, 1967. 8°. 615 lap + 7 hasonmás

Scheiber Sándor (szerk.): Magyar–zsidó oklevéltár X. kötet. 1150–1766. Budapest, 1967. 8°. 615 lap + 7 hasonmás

Alig ismertettük az oklevéltár IX, kötetét, Házi Jenő, Pataki János és Zsoldos Jenő közreműködésével máris előttünk fekszik a tizedik. Scheiber Sándor bevezetője tulajdonképpen tudománytörténeti vonatkozású: Büchler Sándornak (1870–1944) a magyarországi zsidóság egyik történetírójának munkásságát méltatja és közli munkáinak bibliográfiáját is. Maga az új kötet több mint hat évszázadot ölel át, elsősorban a kőszegi levéltár anyagából, erdélyi okleveleket, kevésbé az ország többi részéből. A történeti Nyugat-Magyarország tehát ismét tekintélyes forrásanyaggal szerepel, hiszen a kőszegi levéltár anyagát rendszeresen még sehol sem tették közzé. A közölt anyag földrajzi eloszlásáról a helymutató kitűnő áttekintést ad: Kőszegen kívül éppen Sopron és Pozsony szerepelnek a legtöbbit, majd Buda, az osztrák városok közül Bécs, Bécsújhely

és Ebenfurt. Tartalmi szempontból a tárgymutató tájékoztat leggyorsabban arról, hogy a nálunk alig-alig művelt tárgytörténet milyen változatos és könnyen fellelhető adalékokhoz jut. Gondolunk itt nemcsak az egyes áruféleségekre, hanem például a tanúvallomások néprajzi és nyelvi adataira is. E tekintetben a tárgymutató nem meríti ki a kötet anyagát. Hiányzanak például: akasztás 74; áttérés ev. vallásra 247–9, katolikus vallásra 333, 335; dereglye 70; esküvő 505; feszítővas (*brechstange*) 505; házalás 92; hóhér (*scharffrichter, carnifex*) 499, 505; mértékek 40; nyestprém 34; osztrák nyelv 505; paróka 499, 505; rablás 28; szán 505; színek 40; zsidó farsang 505. Az itt közölt anyag nyelvtörténeti szempontból is tanulságos, főleg a régi, azóta kihalt szókincs datálása szempontjából. Vö. például 1582: *vrfen* 'rakpart' (70.); 1617: *durchschwerzen* 'a vámhelyen feketén áthoz' (122.); 1723–1726: *palbier* 'borbély' (471.); 1724: *ertag* 'kedd' (472.) stb. Szólásaink történetéhez 1714: *Nec Christi domini sepulchrum est custoditum gratis* 'Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen', *Ego nullam oeconomiam aliam praeter calamum habeo* 'a tollamból élek' (421.). Nyelvjárási adatok: 1734: *versilberen* 'pénzzé tesz' (578.); 1734: *khack* 'szecska' (580.; vö. még 472.) stb. A kapitalizmus szókincséből feltűnik például 1734: „*der profitt, was mentionirte wahren abwerfe*” (578.) stb. Külön kiemeljük még a kötet jiddis nyelvi anyagát. A hazai többnyelvűség története szempontjából tanulságos lenne, ha egy-egy okmány egykorú fordításait is közölnék (pl. 323.), főleg a héber írású aláírásokat, jiddis szövegeket mindig közölné a kiadvány (pl. 675. sz.).

Fenti példáink nem merítik ki, csak érzékeltetik az itt közölt anyag értékét, sokoldalú felhasználásának lehetőségét. Az oklevéltárnak 1959 óta kiadott hét kötete olyan teljesítmény, amelyhez csak szerencsés folytatást kívánhatunk.

Mollay Károly

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

M. Mm. V. D. 2. kötet 1954. Bp. 234 oldal.

2 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Törekvések munkásegysületek alapítására a 19. század utolsó harmadában. Soproni Szemle 1967. 1. M. Mm. V. D. 2. 578 oldal. Simkovic Gyula: Adatok a korai munkásmozgalom gazdasági háttéréhez SSz. 1962. 3. Első lépések a szervezett munkásmozgalom felé (1870) SSz. 1959. 1. Kölkedi: A soproni május elsejék és a soproni szociáldemokrata pártszervezet kialakulása SSz. 1963. 1.

3 (Megjegyzés - Popup)

Vincze Edit: Ihringer Antal, Párttörténeti Közlemények 1967. 2.

4 (Megjegyzés - Popup)

M. Mm. V. D. 2. 432. 1869-ben Wiener-Neustadtban, 1877-ben Lajtaszentmiklóson alakul szociáldemokrata párt. V. ö. Herbert Seiner: Die Arbeiterbewegung Österreichs. (1867–1889) Wien 1964.

5 (Megjegyzés - Popup)

Szántó Béla: Az első világháború előtti magyarországi ellenzéki szociáldemokrata irányzatok, Párttörténeti Közlemények 1962. november 134. Buchinger Manó: Küzdelem a szocializmusért é. n. Bp. 116.

6 (Megjegyzés - Popup)

Berczeller Adolf 1965-ben még élt az Egyesült Államokban.

7 (Megjegyzés - Popup)

SÁL. 3033 (rk) 907–578 Soproni Napló 1907. március 17. Kölkedi: Bokányi és Sopron SSz. 1961. 4.

8 (Megjegyzés - Popup)

SÁL; Rendőrkapitánysági iratok 6438/1912.

9 (Megjegyzés - Popup)

SÁL, 578. (rk) 1907, 9931. (rk) 1907. Nemzetőr 1907. március 26.

10 (Megjegyzés - Popup)

Nemzetőr 1912. május 26.

11 (Megjegyzés - Popup)

Marx–Engels Válogatott Művek L. Bp. 1949. 365. (A Nemzetközi Munkásszövetség Szervezeti Szabályzata). Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt első kongresszusa történeti

körülményei, Párttörténeti Közlemények 1966 március, 42.

12 (Megjegyzés - Popup)

Simon Péter: A századforduló földmunkás és szegényparasztmozgalmai (1880–1907). Bp. 1953. 226.

13 (Megjegyzés - Popup)

Erényi Tibor: MSZDP. megalakulásának 75. évfordulója, Társadalmi Szemle 1965, 12. Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeben 2. Bp. 1946. 24–25.

14 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1912. február 8.

15 (Megjegyzés - Popup)

Nemzetőr 1907. március 24.

16 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló, 1912. január 21.

17 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 108. Rep. 14. Fasc. S. No 519.

18 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

19 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

20 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

21 (Megjegyzés - Popup)

H. Balázs Éva: i. m. 208–209 l.

22 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 623. II. k. 18. sz.–II. cs. 3. sz. E.

23 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 623. II. k. 25. sz.–I. cs. 9. sz. B.

24 (Megjegyzés - Popup)

Eckhart Ferenc: A bécsi udvar jobbágypolitikája 1761–1790-ig. Századok, 1956, 69–125 l.

25 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 179. Fasc. E. No 14.

26 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. V. Acta iuridica ... Viczay. Tom. 3. Fasc. 1. No 1.

27 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. V. Acta iuridica ... Viczay. Tom. 3. Fasc. 3. No 59.

28 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 623. II. k. 25. sz.–I. cs. 39. sz. B.

29 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 623. II. k. 18. sz.–II. cs. 13. sz. E.

30 (Megjegyzés - Popup)

Mikó Sándor: A lozsi parasztság a XVIII. században. SSz. XX, 258 l.

31 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 623. X. kötet. 2. cs. No 2.

32 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 623. X. kötet. 2. cs. No 3.

33 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 623. Fasc. H. No 12.

34 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 108. Rep. 14. Fasc. S. No 527.

35 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. V. Acta iuridica Viczay. Tom. 3. Fasc. 1. No 10.

36 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 623. Fasc. 44. N 16.

37 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 623. Fasc. 44. No 134.

38 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 623. P. 108. Rep. 14. Fasc. G. No 481.

39 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. V. Acta urbana ... Viczay. Tom. 3. Fasc. 3. No 12.

40 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 108. Rep. 14. Fasc. G. No 459.

41 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 623. II. k.–I. cs. 1. sz. B.

42 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 108. Rep. 14. Fasc. R. No 487.

43 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 179. Fasc. D. No 31.

44 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 623. II. k–III. cs. No 327.

45 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. V. Acta iuridica ... Viczay. Tom. 3. Fasc. 1. No 11.

46 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. V. Acta iuridica ... Viczay. Tom. 3. Fasc. 1. No 10.

47 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 108. Rep. 14. Fasc. G. No 456.

48 (Megjegyzés - Popup)

O. L. P. 108. Rep. 14. Fasc. G. No 465.

49 (Megjegyzés - Popup)

Sopron sz. kirváros monographiája. Kézirat gyanánt kiadva a monographiai városi bizottság számára. Sopron, 1890–1894, 2 kötet (rövidítése: Mon); Házi Jenő: XVI. századi magyar nyelvű levelek Sopron sz. kir. város levéltárából. Sopron, 1928; ugyanő: Sopron a régi magyar irodalomban. Bp., 1937; ugyanő a Scheiber Sander szerkesztette „Magyar-zsidó oklevéltár V–X. kötetében. Bp., 1959–1967; Heimler Károly:

Payr György és Payr Mihály krónikája 1584–1700, Sopron, 1942. – Kisebb forrásközlések: Németh Sámuel: Mértékletességi Egyesület Sopronban 1619. SSz. 1940, 207–20; Mollay Károly: Adatok a soproni ispotály történetéhez. SSz. 1942, 19–36, Domonkos Ottó: Egy soproni csiszármester levele a céhmesterhez 1621-ben. SSz, 1962, 280–2; Palla Ákos: A soproni ispotály gondnokának 1586. évi elszámolásáról. *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica* 32 (1964), 31–135; Bertók Lajos: Egy eddig ismeretlen régi magyar nyomtatvány: Artner Vilmos soproni jogtudós (1602–1657.) tübingeni doktori értekezése. Bp., 1961.

50 (Megjegyzés - Popup)

Póda Endre: A soproni kath. parochia és a soproni kath. hitközség története. Sopron, 1892; Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története I. Sopron, 1917; Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939.

51 (Megjegyzés - Popup)

Müllner, Mathias: *Geschichte des evangelischen Gymnasiums zu Oedenburg*. 1857; Payr Sándor: Negyedfélszázados főiskola Sopronban. Sopron, 1907.

52 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: Emlékezés Doktor Lackner Kristófról, Sopron, 1932; Angyal Endre: Lackner Kristóf és a barokk humanizmus kezdetei. SSz. 1944, 1–18; Kovács József: A Lackner Kristóf felett tartott gyászbeszéd és temetésének számadása. SSz. 1965, 167–70; uő.: Adatok Lackner Ádám soproni megtelepedéséhez. SSz. 1966, 366–8.

53 (Megjegyzés - Popup)

Vö. e tanulmány bevezető részét (SSz. 1967, 155–71).

54 (Megjegyzés - Popup)

Reneszánsz stílusú képzőművészeti emlék a XVI. század első évtizedeiből a volt ferences (bencés) templom 1949–1951. évi restaurálásakor került elő. Vö. Balogh Jolán: Renaissance-oltár Sopronban. SSz. 1962, 144–6.

55 (Megjegyzés - Popup)

A reformációt 1517. október 31-én elindító Luther Márton (1483–1546.) az egyházi latin *evangelium* 'újtestamentum' és *evangelicus* 'újtestamentomi', valamint az utóbbi mintájára képzett német *evangelisch* szók jelentését, 1520 decemberében az ó- és újszövetségre, tehát az egész bibliára kiterjesztette. Az „*evangélikus* tanítás” ekkor még csak a biblia szövegén alapuló, a katolikus egyház akkori gyakorlatát (igehirdetés, búcsú, egyházi fegyelem, az egyháziak világi hatalma, szerzetesség, szentek tisztelete) a humanisták (Erasmus) által kiadott bibliaszöveg magyarázata alapján megreformált tanítást jelenti. Felekezeti jelentést a szó csak a katolikus egyházzal való szakítás után kap (vö. Kluge–Mitzka: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin, 1967). – Magyarországon a lutheránusok 1532 óta nevezik magukat evangélikusoknak („Lutheranis, licet se *Evangelicos* nominent”). Vö. Súlyom Jenő: Luther és Magyarország. Bp., 1933, 35. – Magyar szövegben a szó – eddigi adataink szerint – 1700-tól kezdve fordul elő (vö. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Bp., 1967), a magyar nyelvben

azonban bizonyosan sokkal előbb is már megvolt.

56 (Megjegyzés - Popup)

Amikor Zsigmond király 1422-ben az első, Kolostor utcai városházát Sopronnak ajándékozza, kancelláriája középlatin és humanista latin megnevezéssel is, *pro domo iudiciali seu pretorio* él (SoprOkl. I/2, 233). A *pretorius*³ (praetorius³) melléknév, az 1524. évi *pretorium* (praetorium) főnév is a klasszikus latinban még tartományi kormányzók palotájára, jelentősebb vidéki udvarházakra vonatkozott. Feltűnő, hogy Ernst Konrád soproni nótárius, aki a latin nyelvben még nem a klasszikus norma híve volt (vö. SSz, 1967, 322–32), 1436-ban írt bordézsmajegyzékében ugyancsak humanista szóhasználattal *in domo consulum* 'a konzulok házában' (SoprOkl. II/3, 55) ír. Az 1524. évi *consistorium* eredetileg 'gyülekezőhely', a XV. századi Pozsonyi latin–német Szójegyzékben azonban már 'törvényház' (*consistorium – dinckhus*). 1542-től kezdve a protestáns államok, először Szászország egyházi főhatóságainak neve lesz (Schulz–Basier: Deutsches Fremdwörterbuch. Strassburg, 1913), s e jelentését majd a magyarországi latinság is átveszi.

57 (Megjegyzés - Popup)

A humanista *consulatus* 'városi tanács', *consul* 'városi tanács tagja' szókra vö. SSz. 1968, 56, valamint az előző jegyzetet.

58 (Megjegyzés - Popup)

A klasszikus latinban 'a legfőbb főpap', a humanista latinságban az egyházi latin *papa* helyett a pápa megnevezésére szolgál.

59 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő (Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 51) – nem egészen pontosan – 'vörösbor'-nak fordítja. Vö. latin *roseus*³ 'rózsaszín,' ('vörös': *ruber*). Ezt az adatot a soproni bortermelés története szempontjából eddig még nem méltatták figyelemre, pedig bizonyítja, hogy a nyugat-magyarországi bortermelés a belsőmagyarországi, balkáni, de törökkori eredetű vörösbortermeléstől (vö. Andrásfalvy Bertalan: A vörösbor Magyarországon. Szőlőművelésünk balkáni kapcsolatai. Népr-Ért. 1957, 49–69) független. A sillerbor ún. félvörös bor volt, amelyet ebben az időben német bortermő vidékeken nagyon kedveltek (vö. ném. *Schiller* 'zwischen rot und weiss spielender Wein' Kluge–Mitzka i. m.). Vörös bort (*der rothe Wein*) kaptak 1593-ban az ispotály szegényei (Mon. I, 42).

60 (Megjegyzés - Popup)

Fordítása: 'tagadta az isteni gondviselést az emberek cselekedeteiben, hogy isten szellem, nincsen se csontja, se füle, se orra, se keze, se lába, tehát nem ízlel, nem érez és nincsen gondja az emberek cselekedeteire' A fordításban használt *szellem* szó csak a nyelvújítás (Kazinczy Ferenc) alkotása, azelőtt a magyar nyelv nem tudott különbséget tenni a latin *anima* 'Seele' és a *Spiritus* 'Geist' között, hanem mindkettőt 'lélek'-nek mondta (vö. Sopronban 1406: „in des Heiligen *geistes* Capellen” SoprOkl. I/1, 287; magyarul a mai napig: Szentlélek kápolna). Az első magyar bibliafordítás a *spiritus*-ra a *szellet* szót használta, ami már a XV. században is teológiai vitát eredményezett (vö. Szabó Dénes: A magyar nyelvemlékek. Bp., 1952, 27–8; Károly Sándor: Első bibliafordításunk *szellet* szava. Magyar Nyelv 1955, 303–11). Radinger Tamás a bormérésben németül beszélt és nyilván a *geist* szót használta. Ennek

értelmezése a korabeli németben sem volt problémamentes (vö. a nagy Grimm-szótár híres *Geist* címszavát IV/1, 2: 2623–2741). Radinger Tamást különben arra ítélték, hogy a legközelebbi vasárnapon (okt. 30.) lutherellenes prédikációt tartson és önbírálatot gyakoroljon.

61 (Megjegyzés - Popup)

A *portitar* szintén klasszikus, itt tehát humanista szó. A 'vámos' a hazai középlelatinban *telonarius*, *teloniator*.

62 (Megjegyzés - Popup)

Pontosabban *ante domum in quadam testudine* 'a ház előtti tornácon'. Ilyen tornác (németül *laube*) más főtéri ház, például a mai tanácsháza helyén 1892-ig állt három ház közül a második előtt is volt a XV. században (SoprOkl. II/1, 150). Ezek az apró adatok Sopron középkori városképeinek megállapításához fontosak.

63 (Megjegyzés - Popup)

Bors Benedek ezt a gráci Szt. János templomban meggyóna, és feloldozást nyert. Ebből is következik, hogy a magyar Bors Benedek németül (és esetleg latinul) is tudott.

64 (Megjegyzés - Popup)

Ilyen tiltott napok voltak a nagyböjt napjai, minden péntek és szombat, meghatározott ünnepek, például Péter és Pál napja (jún. 29.) előestéje stb. Az egyik tanácsos Móricz Pált a böjt megszegése miatt megdorgálta, „hogy ne éljen ilyen szabadosan” (*ne ita licenter viveret*), egy másik pedig így fenyegette meg: „egyen meg téged az ördög!” (*comedat te diabolus*) és kiköpött rá (*et expuit super hac re*). Ehhez tudni kell, hogy a korabeli hiedelem szerint a kiköpés elűzi az ördögöt, amit már Cäsarius von Heisterbach (1180–1240.) a ciszterci rend híres történetírója is megírt (vö. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Berlin und Leipzig, 1936–1937, VIII, 326). Ez tanulságos adalék a középkori soproni polgárság még feldolgozatlan szellemi néprajzához.

65 (Megjegyzés - Popup)

Meghallgatta ugyan egy íjgyártó vallomását arról, hogy az egyik soproni pap nagyböjtben rendszeresen tojást evett, aki tudott arról is, hogy két másik soproni pap Gyertyaszentelő Boldogasszony (febr. 2.) előestéjén egy szabó özvegyénél tyúkot evett, sőt ebből a latin iskola tanítóinak is küldtek (*ad scholas miserunt*).

66 (Megjegyzés - Popup)

János pékmester szerint Móricz Pál még azt mondta, hogy lutheránus könyvei miatt nem nyúzhatják meg, mert nyíltan árulják őket.

67 (Megjegyzés - Popup)

A klasszikus latinban a 'hóhér' *carnifex*, a középlelatinban viszont ez a szó 'mészáros'-t jelent (a klasszikusban: *lanius* 'mészáros'), ezért kellett még a *sanguinarius* 'vérszomjas, kegyetlen' jelzővel értelmezni.

68 (Megjegyzés - Popup)

A valdensekre vö. Házi i. m. A huszitákra Házi Jenő: Macskakő vára. SSz. 1962, 332–40; Mollay Károly: Macskakő–Katzenstein Feudális anarchia és huszitizmus Sopron környékén (1440–1465.). SSz. 1963, 122–35; uő.: Sopron ismerkedése a huszitizmussal. SSz. 1964, 333–5; Verbényi László: A huszitizmus egyik fő támogatója Sopronban. SSz. 1967, 43–6. A husziták követelései közül a nemzeti nyelvű istentiszteletet napjainkban a II. vatikáni zsinat (1964.) valósította meg.

69 (Megjegyzés - Popup)

Előző közleményemben (SSz. 1968, 49) megkíséreltem a végrendeletekben megnevezett kéziratos és nyomtatott művek azonosítását. Megemlítettem a *summa Pysani* című (kéziratos) művet 1466-ból, amelyet Justinianus császár híres római joggyűjteményéből („Institutiones”) Ricardus Pisanus által készített kivonattal azonosítottam. Persze nem lehetetlen, hogy ez a soproni *summa Pysani* Bartholomaeus de Pisa 1338-ban befejezett, 1473-tól kezdve nyomtatásban is megjelent „Summa de casibus conscientiae” című teológiai művének egyik kéziratával azonos (Házi i. m. 96, 168), bár ez „Summa Pisana” néven volt ismert, Magyarországon is. Ezt utóbb Angelus Carleti beledolgozta „Summa angelica” című művébe, amely Sopronban 1520-ban tűnik fel.

70 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Aschbach, Josef: Geschichte der Wiener Universität. Bd. II: Die Wiener Universität und ihre Humanisten. Wien, 1877, 351–3; Schrauf Károly: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453–1630-ig. Bp., 1902.

71 (Megjegyzés - Popup)

1533-ban *Gregorius Faber* (azaz: Schmidt) *Soproniensis*, 1545-ben *Joannes Schreiner Suproniensis Vngarus* iratkozik be. Vö. Súlyom i. m. 173, 177; Foerstemann, C. E.: Album Academiae Vitebergensis ab a. Ch. MDII usque ad a. MDLX. Lipsiae, 1841.

72 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Veress Endre: A páduai egyetem magyar tanulóinak anyakönyve és iratai 1264–1864. Bp., 1915, 40, 160–2, 45–6. Reiss Zakariásnak 1542-ben már papi javadalma van Sopronban, 1553-ban apja után nővérével és kiskorú testvéreivel együtt örököl; jogi tanulmányainak befejeztével Kismarton (ma: Eisenstadt Burgenlandban) nótáriusa lett (Bán i. m. 9,30; Gb. 296, 387). Vö. még a következő jegyzetet.

73 (Megjegyzés - Popup)

Várdai Pál vallomásának fordítása: „Való, hogy Zakariás úr, a magyar nemzet tanácsosa, családneve szerint Reiss, soproni, igazában nem magyar, hiszen német szülöktől származik és életének nagyobbik részében a Német Birodalomban lakott. Ezt olyan állította, aki apját és anyját ismerte, kik németek voltak, bár Magyarország földjén tartózkodnak és laknak”. Zakariás apja, mint előző közleményemben rámutattam, 1526-ban került Sopronba. Családneve *Reuss* és *Reiss* változatokban fordul elő (SoprOkl. I/7, 183; II/2, 23 stb.). Az elsőre vö. korai ún. *reuss* ’Russe; orosz’; ennek bajor nyelvjárási változata a második. A humanista latinositás (*Ruthenus*) azért volt egyszerű, mert a klasszikus latinban voltak *Rutheni* ’egy galliai törzs neve’. A magyar származású Várdai Pál állásfoglalása éppen a humanisták által

felébresztett nemzeti öntudat egyik tanulságos példája.

74 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Horváth János: A reformáció jegyében. Bp., 1957³; Mollay: SSz. 1962, 216 (7, lapalji jegyzet).

75 (Megjegyzés - Popup)

Erre vö. az új győri püspök (1578–1587.), Draskovich György (Magyarország követe volt a tridenti zsinaton) által kiadott „Acta et Constitutiones diocesanae synodi Jaurinensis” (Pragae, 1579) című kiadványt (Bán i. m. 71).

76 (Megjegyzés - Popup)

Vö. 1551. évi tanácsjegyzőkönyv 1; Bán i. m. 14–5.

77 (Megjegyzés - Popup)

Vö. különösen Bán i. m. 44, 50, 53 stb.

78 (Megjegyzés - Popup)

Wirt Mihály jelentésére és levelére Kovács József L. hívta fel a figyelmemet. E két fontos forrást folyóiratunkban ő fogja közölni. Faut Márk és Klein Menyhért soproni krónikája (Széchenyi Könyvtár: Quart. Germ. 192) ugyancsak az ő gondozásában évek óta kiadásra kész. Szívességét e helyen is köszönöm. A krónika nem tud a korábbi soproni diákokról Wittenbergában (vö. a 216. lapalji jegyzetet). Melanchtonnak a soproni tanácshoz írt levele nem maradt fenn, egyik soproni diákjának könyvébe írt bejegyzése az evangélikus gyülekezet könyvtárában van (vö. Németh Sámuel: SSz. 1938, 290 a bejegyzés hasonmásával).

79 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi levéltár: Lad. XII et M fasc. 1 nr. 25–6.

80 (Megjegyzés - Popup)

Müllner és Payr (vö. a 195–6. lapalji jegyzetet) meglehetősen összezavarták a XVI. századi soproni iskolatörténetet. Müllner az említett XVII. század eleji Faut-krónikának az 1557. évre vonatkozó egyik feljegyzése („Ist die Lateinische schuel alhie oberhalb des Pflasters, sonderlich durch andrib herrn Christoffs Hummels Burgermeister, eines gelerten herrn, erbauet worden, darzue den ehe gedachter herr seinen eignen gartten geschenckht hat”) alapján egészen önkényesen az 1557. évet teszi meg az evangélikus gimnázium alapítási évéül, bár a soproni latin iskola korábbi létezéséről (és helyesen csakis a latinéről) maga is tud. Müllner és az őt követő Payr alapján az evangélikus gimnázium ugyan alapításának 300., 350., sőt 400. (1957.) éves „évfordulóját” is megünnepelte, ma már bizonyos, hogy az első soproni evangélikus gimnáziumot nem a XVI. században, hanem az 1606. évi bécsi béke után hozták létre. Ezt a források alapos mérlegelése után először Bán János (i. m. 111–9) állapította meg. Bán viszont feltételezi, hogy a plébániai iskolának alsó (német) és felső (latin) tagozata volt, ami nemcsak az általa is említett bécsújhelyi, hanem az európai analógiák szerint sem állja meg a helyét. A latin iskolákat – korszerű fejlesztésük után – a humanisták nevezték el görög szóval gymnasiumnak, amely a német nyelvben

1598-ban, a magyarban 1787-ben tűnik fel először. Sopronban a latin szó mai ismereteink szerint először 1620-ban szerepel, amikor a városi tanács in *negotio erigendi Gymnasii* 'gimnázium felállításának ügyében' Thurzó Györgyhöz (1589–1621.), Bethlen Gábor nagyhatalmú és tudós hívéhez fordul (vö. Németh Sámuel: Magyar gimnázium Sopronban 1657–1674. SSz. 1958, 37).

81 (Megjegyzés - Popup)

A latin kötelező használatára vö. Weithase, Irmgard: Zur Geschichte der gesprochenen deutschen Sprache. Tübingen, 1961; Mayer, Josef: Geschichte von Wiener Neustadt. Bd. II/1. Wiener Neustadt, 1927, 168–74. Az anyanyelv felfedezésére vö. Weisgerber, Leo: Die Entdeckung der Muttersprache im europäischen Denken. Lüneburg, 1948; uő.: Von den Kräften der deutschen Sprache. Düsseldorf, 1953–1959², IV. 21 skk.; Balázs János: Sylvester János és kora. Bp., 1959; továbbá Jellinek, Max Hermann: Geschichte der neuhochdeutschen Grammatik. Heidelberg, 1913. Mind az első német, mind az első magyar grammatika 1536-ban Melanchton hatása alatt készült el, s még nem az anyanyelv oktatása, hanem a latin nyelv elsajátításának megkönnyítése volt a céljuk.

82 (Megjegyzés - Popup)

Német nyelvterületen az első adatok 1427: *tütsch schul*; 1482: *Latinische schul* (Kluge–Mitzka i. m.). A soproni német iskola első ismert tanítója a bajorországi származású Reuter Orbán, aki 1569-ben sógorának, Pharerus Gergely soproni evangélikus prédikátornak ajánlatára nyerte el állását (Payr). 1578-ban a városi tanács már két német tanítót alkalmaz a német iskola (*teutsche Schuel*) számára (Mon. II, 30).

83 (Megjegyzés - Popup)

Hartl, Wenzel–Schrauf, Karl: Nachträge zum dritten Bande von Joseph Ritter von Aschbach's Geschichte der Wiener Universität. Wien, 1898. I, 40.

84 (Megjegyzés - Popup)

Az 1^r vége.

85 (Megjegyzés - Popup)

Az 1^v vége.

86 (Megjegyzés - Popup)

A 2^r vége.

87 (Megjegyzés - Popup)

A 2^v vége. Kívül: *Nobilibus prudentissimis et amplissimis viris Soproniensis Civitatis Consuli et senatoribus dominis suis omni obseruantia colendis*. A szöveget és fordítását Baraczka Istvánnal olvastam össze, akinek szívességét e helyen is köszönöm.

88 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Norden, Eduard: Die antike Kunstprosa vom VI. Jahrhundert v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance.

Leipzig und Berlin, 1909, II, 950–1. A ritmikus prózára vö. e tanulmány második közleményét (SSz. 1967, 213–9).

89 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Laurand, L.: Études sur le style des Discours de Cicerón. Avec une esquisse de l'histoire du „cursus”. Paris, 1907. E mű összeállítja Cicero jellegzetes szókincsét is.

90 (Megjegyzés - Popup)

Vö. még Margalits Ede fordítását: „Spartam nactus es, hanc orna” (Florilegium. Bp., 1895).

91 (Megjegyzés - Popup)

Fenti görög szövegünkben Hartmannál hiányzik az utolsó előtti szó, ezt a kritikai kiadás (ed. Teubneri VII, cap. 203) alapján pótoltuk. Hartmann harmadik szava a kritikai kiadásában az idézet elején áll, megtoldva még a dé szóval.

92 (Megjegyzés - Popup)

A levél részletesebb stílselemzést is megérdemelne, erre azonban most nem térhetünk ki.

93 (Megjegyzés - Popup)

Mayer, Josef: Geschichte von Wiener Neustadt II/1. Wiener Neustadt, 1927, 168–74, 189.

94 (Megjegyzés - Popup)

Bán i. m.; Mon. II, 30; 1579. évi tanácsjegyzőkönyv 2., 6., 15. lap.

95 (Megjegyzés - Popup)

Payr: A soproni ev. egyházközség tört. 154–91; Bán i. m. 69–111.

96 (Megjegyzés - Popup)

Veress i. m. 92, 104, 106; Payr: Emlékezés 8; Mokos Gyula: Magyarországi tanulók a jénai egyetemen. Bp., 1890, 9–10, Mon. II, 159; SSz. 1967, 155–64, 170. Mon. II, 71.

97 (Megjegyzés - Popup)

Ellinger, Georg: Geschichte der neulateinischen Literatur Deutschlands im sechzehnten Jahrhundert. Berlin und Leipzig, 1929, 2 kötet; Merker–Stammler: Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte. Berlin, 1958-től (Neulateinische Dichtung, Neulateinisches Drama címszók).

98 (Megjegyzés - Popup)

Bán i. m. 72 például megemlíti, hogy a horvátul is tudó Vince soproni javadalmas pap 1587. évi hagyatéki leltára 29 „csupa értékes könyvet tüntet fel”.

99 (Megjegyzés - Popup)

Közli Bán i. m. 428–33.

100 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Jenkins, Edgar B.: Index verborum Terentianus. Hildesheim, 1962.

101 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Sexti Pompei Festi de verborum significatione, ed. Mueller. Lipsiae, 1839, 298, 407; Ponori Thewrewk, Emil: Sexti Pompei Festi de verborum significatu. Bp., 1889, 424–5; Schanz–Hosius: Geschichte der römischen Literatur. München, 1935, II, 362–6. Festus szövegében ugyanis az idézet szerzőjének nevéből csak a szóvégi *-s* maradt meg. Paulus ezt egészíti ki Terentius-ra, az 1581. évi római kiadás Caecilius-ra († 168 i. e.), Julius Caesar Scaliger (1484–1558.), a nagy olasz humanista 1565. évi kiadása pedig Terentius Afer († 159 i. e.) helyett a nagy római vígjátékíróval nagyjából egykorú Terentius Libo nevű költőt tételezi fel Paulus javítása mögött. Festus és Paulus csonka szövegéből a kritikai kiadások helyreállították az idézet teljes szövegét: „Quod potes, sile, cela, occulta, tege, tace, mussa, mane”.

102 (Megjegyzés - Popup)

A tanulók létszáma az evangélikus gyermekek gyakori külföldi iskoláztatása miatt erősen megcsappant (1584-ben a kb. 5000 lakosú városban csak 20 katolikus család él), úgyhogy a városplébános 1604-ben felszólította az evangélikus szülőket, küldjék gyermekeiket nyugodtan az iskolába, nem kell „páplistákká” lenniök (Mon. II. 41, 43; I, 39; II, 71; I, 41, 55; Payr i. m.; Bán i. m.). Az iskolamesterek korábbi megkülönböztetése (latin, német, magyar) után az ispotály gondnokának 1586. évi számadása a latin iskola helyét pontosan nevezi meg: „in dess herren Hansen Benefitium gegen der *Lateinischen* schuel Vber” (Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica 32, 1964, 108).

103 (Megjegyzés - Popup)

Ezt az időszakot az előzővel együtt Kovács József dolgozza fel részletesen.

104 (Megjegyzés - Popup)

A Társaság nevében a *nobilis* szó nem nemesi származást jelent, mint Payr véli, hanem humanista, emelkedett, művelt gondolkodást, ugyanazt, mint Hartmann elemzett levelében a soproni tanács megszólításában (*Nobiles, prudentissimi atque ornatissimi Viri* ’nemes, legbölcsebb és legtekintélyesebb férfiak’), amely szintén klasszikus mintákra megy vissza.

105 (Megjegyzés - Popup)

A Társaság számadáskönyve 28^v–29^r (Országos Széchényi Könyvtár: Fol. Lat. 1321). A szöveget Kovács József szívességének köszönöm.

106 (Megjegyzés - Popup)

Vö. például Lackner Kristóf „Coronae Hungariae emblematica descriptio” című 1615-ben megjelent munkáját.

107 (Megjegyzés - Popup)

A szöveg olvasatát és fordítását Baracska Istvánnal olvastam össze, segítségét e helyen is köszönöm.

108 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Bertók i. h.; May István: Az altdorfi egyetem magyar hallgatói. Irodalomtörténet 1966, 165–6; Andritsch, Johann: Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586–1782). Graz, 1965; Németh i. h.; Horváth Kristóf: A soproni kath. gymnasium története. Értesítő az 1894/95. évről.

109 (Megjegyzés - Popup)

Lt. sz. 54.135.1. Olaj, vászon 65×53 cm. Provenienciája: Répce-Csáford, újabban Csáfordjánosfa; Simon- (a XVIII. században Serényi) kúria. A vászon hátán tintával irt szám: 178. Felirata antiqua betűkkel: MATTHIAS + REX + VNG +

110 (Megjegyzés - Popup)

Balogh J.: A művészet Mátyás király udvarában. I. 1966. 713. 1. (Nb. a proveniencia megjelölésben a Perényi név sajtóhiba: Berényi helyett, Cséford Csáford helyett.)

111 (Megjegyzés - Popup)

Balogh J.: Mátyás király ikonográfiája. – Mátyás király emlékkönyv. Szerk. Lukinich Imre. I. Budapest, 1940. 488. 1. 21. sz.; Balogh id. m. 1966. 525-526. 707. 1.

A Szépművészeti Múzeumban „Műhelytitkok, hamisítványok” címen rendezett kiállításon (1966 dec.–1967 márc.) ez a kép ilyen felirattal szerepelt: „16 századi olasz festő modorában Mátyás király képmása”. A kételyt az támasztotta, hogy a legutóbbi restauráláskor kiderült: vászonra ragasztott papírra van festve. Ez a technika azonban nem volt ismeretlen a XVI. században. Az ambrasi gyűjtemény Mátyás arcképe (1578–1590) is papírra festett (Balogh 1940. 498. 1. 31. sz.). Nem kétséges, hogy ez a festmény a Mantegna-típus, tehát egy XV. századi (és nem XVI. századi) profilarckép másolata. Ilyen másolatok pedig a XVI-XVII. században készültek. Viszont ez a típus teljesen ismeretlen volt a XIX. században, annyira, hogy hosszas kutatómunkára volt szükség annak bizonyítására, hogy az ilyen típusú profil-arcképek valóban Mátyást ábrázolják és a comoi profiltípusra mennek vissza (Századok. 1925. 248–261 l.). Tehát teljesen valószínűtlen, hogy ez a festmény a XIX. században készült volna. Sőt, mivel a XVI. századi másolatokkal egyezik meg (Tobias Stimmer metszete 1575), feltételezhetőleg még abban az időben készülhetett, amíg az eredeti Mantegna-arckép a comoi Museum Jovianumban volt (kb. 1551–1610). – L. még: Pigler, A.: Katalog der Galerie alter Meister. I. Budapest, 1967. S. 498–499.

112 (Megjegyzés - Popup)

A páncél alkatrészei (vállkagylók, alatta a felső karvas, sima lud-mellvas, sodronying felett páncélgallér) azonosak a későrenaissance vértetek jellegzetességeivel. Ilyen típusú páncélok a XVI. század derekától kezdve terjedtek el, főként Itáliában. Jellemző példái: V. Károly bronzmellképe 1553-ból Leone Leonitól (Bécs, Kunsthist. Museum); Alessandro Farnese páрмаi herceg páncélja 1570 körül (Bécs, Waffensammlung. – Waffensammlung in der neuen Burg zu Wien. Kunsthist. Mus. Wien, 1936. Abb. 17.); hasonló páncélok ugyancsak a bécsi gyűjteményben az egyik 1570-ből, a másik 1590-ből (Thomas B.: Harnische. Wien, 1947. Abb. 40, 45.). Magyarországon ilyenfajta páncélok kb. 1560–70-től kezdve kb. 1610-ig használtak. Példái: Csetneki István (†1594) sírköve (Csetnek, ev. templom. – Szendrei J.:

Magyar hadtörténelmi emlékek. Budapest, 1896.); Zrínyi György (†1603) sírköve Szent Ilonáról (Csáktornya, Múzeum. – Kalmár J.: Zrínyi fegyverek. Pécs, 1965. 24–25. 1. 13. kép. Janus Pannonius Múzeum Füzetek. 7. sz.)

A páncél korára vonatkozó adatokat dr. Kalmár János szívességének köszönöm.

113 (Megjegyzés - Popup)

A Mantegna-kép másolatainak méretei: a Szépművészeti Múzeumban levő festményé 48×38 cm; az Uffizi-belié 58×47 cm; az egykori Ernst Múzeum festményéé 63×47 cm; az antwerpeni Rubens másolaté 63×49 cm.

114 (Megjegyzés - Popup)

Balogh id. m. 1966. 710–714. 1.

115 (Megjegyzés - Popup)

Jovius levele dátum és hivatkozás nélkül idézve: Hovelli, L.: L' opera storica ed artistica di Paolo Giovo. Como, 1938. p. 142.

116 (Megjegyzés - Popup)

Ezek közé tartozott Brodarics István, akivel Rómában ismerkedett meg. (Fógel József: II. Lajos udvartartása. Budapest, 1917. 76. 1. 3. jegyz.). Brodarics pedig a budai királyi kancelláriában kezdte meg pályafutását, először mint titkár, majd később (1926) mint kancellár (u. o. 40–41. 1.).

117 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1881. január 1.

118 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1881. január 1.

119 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló, 1918. június 27.

120 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1894. dec. 30.

121 (Megjegyzés - Popup)

eln. 92/1897. (XXV. Nr. 25860)

122 (Megjegyzés - Popup)

Nemzetőr, 1912. szept. 26.

123 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1914. au. 30.

124 (Megjegyzés - Popup)

Rábaközi Hírlap, 1890. dec. 31.

125 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1894. dec. 30.

126 (Megjegyzés - Popup)

XXV. Nr. 25860.

127 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló, 1914. márc. 29.

128 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló, 1918. május 1.
6916/918. polgm. sz.

129 (Megjegyzés - Popup)

20336/918. pm. sz.

21529/918. pm. sz.

130 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Munkástanács, 1919. április 1.

131 (Megjegyzés - Popup)

8843/917. pm. sz.

Sopronvármegye, 1916. jan. 1.

Sopronvármegye, 1922. dec. 31.

132 (Megjegyzés - Popup)

10514/929. polgm. sz.

133 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye, 1938. ápr. 3.

134 (Megjegyzés - Popup)

17024/939. I. polgm. sz.

135 (Megjegyzés - Popup)

9143/939. M. E. enged. sz.

136 (Megjegyzés - Popup)

4462/1914. pm. sz.

137 (Megjegyzés - Popup)

3061/1915. pm. sz.

138 (Megjegyzés - Popup)

22014/1917. pm. sz.

139 (Megjegyzés - Popup)

12191/1918. pm. sz.

140 (Megjegyzés - Popup)

8993/919. rk. sz.

141 (Megjegyzés - Popup)

8147/928. I. pm. sz.

142 (Megjegyzés - Popup)

21734/1917. polgm. sz.

21308/917. polgm. sz.

Soproni Napló, 1919. jan. 11.

143 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap, 1918. ápr. 30.

144 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Vörös Újság, 1918. ápr. 1.

145 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság, 1919. aug.

146 (Megjegyzés - Popup)

1207/936. I. polgm. sz.

147 (Megjegyzés - Popup)

20068/936, I. polgm. sz.

148 (Megjegyzés - Popup)

u. az

149 (Megjegyzés - Popup)

2096I/938. I. pm.sz.

150 (Megjegyzés - Popup)

7773/933. I. pm. sz.

151 (Megjegyzés - Popup)

9364/936. I. pm. sz.

152 (Megjegyzés - Popup)

9364/936. I. pm. sz.

153 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron, 1947. febr. 1.

154 (Megjegyzés - Popup)

Sopronmegye, 1950. márc. 14.

155 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Világosság, 1948. ápr. 26.

156 (Megjegyzés - Popup)

Vö. német 'Fuder', azaz 'rakomány'.

157 (Megjegyzés - Popup)

Cipót.

158 (Megjegyzés - Popup)

Az 1. lap vége.

159 (Megjegyzés - Popup)

Startinyak, stertinyák 'dolum quartale, ein Mass': régi űrmérték. Vö. Kniezsa, A magyar nyelv szláv jövevényszavai, I, 479. (az első adatot csak 1660-ból idézi).

160 (Megjegyzés - Popup)

Nyugat, 1940. 2. szám. Továbbjutni. Halász Gábor 1945 elején Szerb Antallal és Sárközi György írónkkal

halt Balfon vértanú halált.

161 (Megjegyzés - Popup)

Smidt-gyűjtemény, Szombathely.

162 (Megjegyzés - Popup)

Franz Liszt: Briefe aus ungarischen Sammlungen. Kiadta Prahács Margit. 1966.

163 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 237. lap.

164 (Megjegyzés - Popup)

Franz Liszt: Briefe. Kiadta La Mara. É. n. VII. kötet 94. lap.

165 (Megjegyzés - Popup)

Hankiss: Liszt Ferenc válogatott írásai. Bp. 1959. II. 741. lap. 359. levél.

166 (Megjegyzés - Popup)

I. m. II. kötet 746. lap. 364. levél.

167 (Megjegyzés - Popup)

Levélbeli közlése Prahács Margitnak, akinek ezúton is köszönöm szívességét.

168 (Megjegyzés - Popup)

Guy de Pourtalés: Liszt Ferenc élete. Bp. 244. lap.

169 (Megjegyzés - Popup)

Franz Liszt: Briefe. (La Mara). II. 267. sz. levél.

170 (Megjegyzés - Popup)

Portalés: i. m. 240. lap.

171 (Megjegyzés - Popup)

Gasch Lajos volt pékmesternél találtam egy teljesen ép forgókéményt.

172 (Megjegyzés - Popup)

Széchenyi több ízben nyilatkozik hasonlóképpen a kastélyról, így pl. 1840. júl. 28-án és okt. 10-én is. Ellenszenvének okát – legalább részben – megmagyarázzák az alábbi naplósorok: „... nem szívesen lakom itt, mert az én tevékenységem a Duna szférájába esik. Ez az ide-oda utazgatás az én nagy familiámmal egyszerűen siralmas. Ha Bécs lenne a munkaköröm, Czenk ideális hely volna! ... – ... Holnap a gyerekek

mennek három kocsival Pestre, egy kocsival én és Crescencia Bécsbe. Útipoggyászunknak kell hat kocs, így tehát Alfréd fiammal és Auer inasommal ... hozzászámítva azt, hogy Bécsből két kocsival utazom tovább – 12 kocsira van szükségünk.” (1038. október 31.)

173 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1941. 326. lap.